

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**PLATON VE HEGEL FELSEFESİNDE
DİYALEKTİK KAVRAMI**

**Hazırlayan
Miray DAYIOĞLU**

**Danışman
Doç. Dr. Vedat ÇELEBİ**

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2021, KAYSERİ

MIRAY DAYIOĞLU

FELSEFE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

2021

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**PLATON VE HEGEL FELSEFESİNDE
DİYALEKTİK KAVRAMI
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Miray DAYIOĞLU**

**Danışman
Doç. Dr. Vedat ÇELEBİ**

Temmuz 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

MİRAY DAYIOĞLU

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Felsefe
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Platon ve Hegel Felsefesinde Diyalektik Kavramı

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 155 sayfalık kısmına ilişkin 11/07/2021 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 4' tür.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 13.07.2021

Danışman: Doç. Dr. Vedat ÇELEBİ

Öğrenci: Miray DAYIOĞLU

KILAVUZA UYGUNLUK

“Platon Ve Hegel Felsefesinde Diyalektik Kavramı” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Miray DAYIOĞLU

Danışman

Doç. Dr. Vedat ÇELEBİ

Felsefe Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

ÖN SÖZ

Felsefe tarihinin başlangıcından itibaren yer alan diyalektik düşünce, Zenon'dan itibaren birçok düşünür tarafından ele almıştır. Herakleitos, Zenon ve Parmenides gibi filozofların bırakmış oldukları diyalektik anlayışı, Platon ve Hegel felsefesiyle değişime uğramıştır. Artık diyalektiğe, Platon ve Hegel ile birlikte varlıkbilimine ve bilgi alanına ait düşünme-anlama özelliği kazandırılmıştır. Platon ve Hegel'de diyalektik; bir yöntem halini almış olup, gerçekliğe ait olup, düşüncenin ve varlığının gelişimini sağlayan konumundadır. Hegel, diyalektiği düşüncenin ana yapısını oluşturan bir yasa haline getirmiştir. Platon'un diyalektiği bırakmış olduğu yerden Hegel tarafından aşılmış bir konumdadır. Kısaca Hegel'in felsefesi, Platon felsefesinin daha gelişmiş ve devamı olarak açıklanabilir. Platon ve Hegel'de diyalektik, felsefenin bütünü kapsamaktadır.

Konunun belirlenmesinde, içeriğin oluşturulmasına ve çalışmanın sonuçlandırılması sürecine kadar yol gösteren, önemli katkılar sağlayan ve rehberlik eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Vedat Çelebi'ye, desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Arslan Topakkaya' ya şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak da öğrenim hayatımın ilk gününden bu güne kadar maddi-manevi destekleri ve sevgilerini esirgemeyen sevgili aileme, tez sürecinde manevi desteğini hissettiğim Merve Aslan'a teşekkür ederim.

Miray DAYIOĞLU

Kayseri- 2021

PLATON VE HEGEL FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMI

Miray DAYIOĞLU

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, 2021

Danışman: Doç. Dr. Vedat ÇELEBİ

ÖZET

Felsefe tarihi boyunca birçok filozof tarafından ele alınan diyalektik yönteminin, Platon ve Hegel felsefesinde kazanmış olduğu anlam çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Platon ve Hegel’de diyalektik, düşünmenin aracıdır. Her iki düşünüre göre diyalektik, varlığın hakikatini ortaya çıkaran bir bilimdir. Diyalektik, Platon’un felsefesinde ideaların bilimi iken, Hegel felsefesinde ise varlığın kendini gerçekleştirmesinin bilimidir.

Diyalektik yöntemlerinin incelenmesi sonucunda; Platon’un diyalektiği sorgulamaya dayanan, savdan sava geçerek sonuca ulaşmayı hedefleyen bir yöntemdir. Platon’da diyalektik yöntem; düşünme, anlama, bilme ve inceleme ile sonuca ulaşmamızı sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Hegel’in diyalektiği karşıtların birliği üzerine kurulu olup, insan varlığının karşıtları aşarak, evren, doğa ve varlığın birliğine ulaşmasıdır. Bu iki diyalektik anlayışı karşılaştırdığımız zaman, iki düşünürün de diyalektiği felsefenin bütününe kapsamaktadır. Platon ve Hegel diyalektik yöntem olarak bütün ve parça arasındaki ilişkiyi açıklamak bakımından birbirlerinden farklı anlayışları savunmuşlardır. Diyalektik kavramı, Platon’da düşünmenin ideal şekli olan soyut belirlenimken, Hegel’de ise somut ve akılsal belirlenim kazanmıştır. Çalışmamızın amacı; diyalektik kavramının felsefe tarihinde önemini göstermek ve Platon ve Hegel’in diyalektiğe bakış açılarına dair bir çerçeve oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Hegel, Felsefe, Diyalektik

THE DIALECTIC CONCEPT IN PLATON AND HEGEL'S PHILOSOPHY

Miray DAYIOĞLU

Erciyes University, Institute of Social Sciences,

Master's Thesis, 2021

Supervisor: Assoc. Prof. Vedat ÇELEBİ

ABSTRACT

The meaning of the dialectical method which has been handled by many philosophers throughout the history of philosophy has gained meaning in the philosophy of Plato and Hegel, constitutes the essence of the study. Dialectics in Plato and Hegel is the tool for thinking. Dialectics, according to both thinkers, is a science that reveals the truth of being. The dialectic is the science of ideas in Plato's philosophy, whereas in Hegel's philosophy it is the science of self-realization.

As a result of the examination of dialectical methods; Plato's dialectic is a method based on questioning, aiming to reach a result by passing from thesis to thesis. Dialectical method in Plato; thinking, understanding, knowing and analyzing is seen as a tool that enables us to reach conclusions. Hegel's dialectic is based on the unity of opposites, and it is the reaching of the unity of the universe, nature and being by transcending the opposites of human existence. When we compare these two dialectical conceptions, the dialectic of both thinkers encompasses the whole of philosophy. Plato and Hegel argued different understandings in terms of explaining the relationship between the whole and the part as a dialectical method. The concept of dialectics is abstract determination, which is the ideal form of thinking in Plato, while Hegel has gained concrete and rational determination. The purpose of our study is; to show the importance of the concept of dialectics in the history of philosophy and to create a framework that is included in Plato and Hegel's perspectives on dialectics.

Key Words: Plato, Hegel, Philosophy, Dialectically

İÇİNDEKİLER

PLATON VE HEGEL FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON'UN FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMI

1.1 Platon'un Hayatının Felsefesine Etkisi.....	7
1.2. Platon'un Eserlerinde Diyalektik Kavramının Tarihsel Gelişimi	9
1.3. Platon'un Felsefesi ve Diyalektik Yöntemi.....	18
1.3.1 Platon'un İdealar Kuramı'nda Diyalektik Kavramı	25
1.3.2. Platon'un Bilgi Felsefesinde Diyalektik Kavramı	33
1.3.3. Platon'un Devletinde Diyalektik Kavramı	42
1.4. Platon'un Diyaloglarında Diyalektiğin İşlevi.....	49
1.4.1. Menon, Kratylos, Phaidon, Symposion Diyaloglarında Diyalektik Kavramı ..	50
1.4.2 Parmenides, Theaitetos, Sofist Diyaloglarında Diyalektik Kavramı.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

HEGEL'İN FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMI

2.1. Hegel 'in Hayatının Felsefesine Etkisi	62
2.2. Hegel Felsefesinin Tarihsel Arka Planı	64
2.3. Hegel 'de Felsefenin Anlamı ve Diyalektik Kavramı	78
2.4. Hegel'de Tarih Felsefesi ve Diyalektik Kavramı	86
2.5.1. Özbilinç Aşaması.....	100
2.5.2. Köle – Efendi Diyalektiği.....	103

2.6. Hegel’de Varlık-Öz-Kavram İlişkisi	107
2.6.1. Varlık Öğretisi	111
2.6.2. Öz Öğretisi.....	115
2.6.3. Kavram Öğretisi	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE HEGEL FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMININ KARŞILAŞTIRILMASI

SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	143

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
BAP	: Bilimsel Araştırma Projeleri
Bkz	: bakınız
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Diyalektik teriminin tarihine, aynı zamanda felsefenin de tarihi diyebiliriz. Felsefe tarihinin “Platon’un metinlerine düşülen dipnotlardan oluştuğu söylenmiştir.”¹ Yöntem olarak ele alınan diyalektik, birçok filozof tarafından incelenmiştir. Sonuç itibarıyla diyalektik kavramının anlamı ve kullanımı üzerine bazı sorular sorulmuştur. Platon felsefesinde gerçek varlığı değişmez olarak görmesi onun varolan her şeyi varlık ve varlık olmayan olarak belirlemesine neden olmuştur. Varlık, çelişkileri içerir; sonlu-sonsuz, çoğul-tekil, değişmez-değişen halindedir. Çelişki, ruhu aktarmanın koşuludur. Platon’a göre bu sanat ancak “diyalektik sanatıydı.”² Platon’un eserleri üzerine düşünen her filozof, diyalektik kavramı üzerine düşünmüş ve diyalektik kavramını her filozof farklı yorumlamıştır. Diyalektiğin kullanımı ilkçağ felsefesine kadar uzanmaktadır. İlkçağ filozofları, doğa üzerine araştırma yapmış olsalar da diyalektiğe felsefelerinde yer vermişlerdir. Filozofların diyalektik üzerine bakış açılarına değinmeden önce, diyalektik kavramının anlamına bakacağız.

Diyalektik Türkçede eytişim kelimesine denk gelen gerçekliği ve çelişkileri araştıran, gerçekliğe ulaşmamızı sağlayan bir akıl yürütme yöntemidir.³ Yunancada diyalektik kavramının karşılığı dialektike ve tekheden türeyen, akıl yürütme ile gerçekliği elde etme yöntemi olarak tanımlanmaktadır.⁴ Diyalektik kavramı; Yunancada dinlogos birleşik bir kelimedir. Din bölme, ayırma anlamlarına denk

¹ Alfred North Whitehead, Süreç ve Gerçeklik: Kozmolojide Bir Deneme, çev. Kevser Çelik, (İstanbul: Fol Yayınevi, 2021), 39

² Ivan Frolov, Diyalektik mad. Felsefe Sözlüğü, çev. Aziz Çalışırlar, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 117.

³ <https://sozluk.gov.tr/chrome://settings/content/siteDetails?site=https%3A%2F%2Fsozluk.gov.tr>. (10.03.2020).

⁴ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 244.

gelirken, logos ise seçmek, söylemek ve ifade etmek anlamlarını taşımaktadır. Kelime akılı ve sözcük anlamlarını içerisinde barındırmaktadır.⁵

Diyalektik, logos ile bağlantı halindedir ve logosu takip etmektedir. Diyalektik logosu aşarak ilerlemek anlamına gelmektedir. Kısacası diyalektiği; “tartışma, akıl yürütme, savlama sanatı”⁶ olarak ifade etmek mümkündür. Varlığın diğer varlıklarla birlikte açıklanması ve parçalar arasında bir bütünlük oluşması söz konusudur. Bu yöntem, varlığın karşıtlarından yararlanmaktadır. Arapça da diyalektik kelimesi, cedel kelimesine karşılık gelmektedir. Cedel tartışma esnasında karşındaki kişi ile savaşmak, düşüncelerin ile tezleri çürütmeye çalışmaktır. Kendi fikirlerini sağlam bir şekilde savunmak anlamlarına dayanmaktadır.⁷ Kendi düşüncelerinin doğruluğunu karşı tarafa inandırmaya çalışmaktır. Karşılıklı tartışma ve akıl yürütme anlamını da barındırmaktadır. Eytışim kelimesiyle cedel aynı anlamı taşımaktadır. Kısacası cedel bir fikir üzerinde karşı tarafı ikna etmektir. Düşünceleri karşı tarafa kabul ettirirken belli kurallar çerçevesinde yapmaktır.⁸ Türk Dil Kurumuna göre diyalektik kavramı, eytişim çelişkileri ortadan kaldıran bir akıl yürütme yöntemidir. Diyalektik tartışma esnasında fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İnsanlar diyalektiğe fikirlerini savunmak için başvurur.⁹ Diyalektik sanatı, soru sorma-cevaplama ve yapılanan tartışma ve kavramları sınıflandırabilme sanatıdır. Aslında diyalektik kavramı insanların sürekli başvurdukları bir yöntemdir.

İyonlu doğa filozofu Herakleitos’un eserleri diyalektik düşüncenin ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Herakleitos’un felsefesinde kullanmış olduğu diyalektik, evrendeki şeylerin kendi karşıtına dönüşmesine ve çelişkiler mantığına karşılık gelmektedir. Değişim ve karşıtlığın birliği birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Sokrates’le birlikte diyalektik artık soru-cevap yoluyla tartışma sanatına denk gelmektedir. Sokrates’in felsefesinde diyalektik, karşındaki kişiye soru sorarak, verdiği cevaplarla mantıksal sonuçlara ulaşması ya da tanımlardan çıkan çelişkileri göstererek çürütme yöntemidir. Amacı karşındaki kişinin yanlışlarını gösterip, gerçek bilgiye ulaşması

⁵ Ahmet Cevizci, Diyalektik mad, Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 4, (İstanbul: Babil Yayıncılık, 2005), 576.

⁶ F.E. Peters, Diyalektik mad, Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü, Çev. Hakkı Hünler, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004), 65.

⁷ İbrahim Emiroğlu, ‘Cedel Nedir?’ Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 12, İzmir, 1999, 164.

⁸ Emiroğlu, ‘Cedel Nedir?’ 165.

⁹ Mortimer J. Adler, Diyalektik, çev. Defne Hacaloğlu, (Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2003), 6.

için onun araştırmasını sağlamaktır. Sokrates diyaloglarında karşısındaki kişinin kendisini incelemesini ve kendisinin bilincine varmasını hedefliyordu. Sokrates kendisini “tıpkı bir at sineğine benzeterek”¹⁰ herkesi uyandırmayı, sorularıyla rahatsız etmeye çalışıyordu. Diyaloglarında “Sokrates gibi o da hiçbir şey bilmediği bilgisine ulaşır, ama bunu yaparken kendisiyle arasına bir mesafe koyar, benliği ikiye ayrılır ve bir yansı, tartışmanın her aşamasında muhatabından istediği gibi, karşılıklı anlaşma halinde Sokrates’le özdeşleşir. Böylece muhatap kendi benliğinin bilincine varır, kendi kendini sorgulamaya koyulur.”¹¹ Sokrates’in karşısındaki kişi artık kendi çelişkilerinin bilincine varmıştır. Sokrates bu noktada diyalektiğe farklı bir anlam kazandırmaktadır. Artık diyalektik nesnelerin öz tanımlarına ulaşmayı hedefleyen bir araştırma yöntemidir. Diyalektiğe ancak belli bir olgunluğa erişince başlanılmalıdır. Bu durumda diyalektik bir tartışma sanatı halini almaktadır. Platon, Sokrates’in yöntemi olan diyalektiği felsefesinde kullanmıştır ve farklı açılardan da incelemiştir. Diyalektiği felsefenin yöntemi olarak belirtirken, Sokrates’ten aldığı soru-cevap tekniğini kullanarak da diyalektiği tartışma sanatı olarak devam ettirmektedir. Diyalektiğin konusu hep aynıdır, varolan her şeyin gerçek özüne ulaşmayı amaçlar. Diyalektik, Platon’un orta dönem diyaloglarında hipotezden başlayarak akıl yürütme yöntemi olarak kullanılmıştır. Platon’un yaşlılık dönemi diyaloglarında ise, diyalektik bölme yöntemine karşılık gelmektedir. Burada hedeflenen, asıl olana ulaşmak için tüm her şeyi bölerek öze ulaşılma isteğidir. Platon eğitimi, diyalektik ya da felsefe olarak görmektedir. Platon diyalektiği sadece tartışma sanatı olarak görmez. Eğer tartışma sanatı olarak görmüş olsaydı, retorikten farkı olmazdı. Diyalektik, filozofun iyiye ve güzele doğru olan yolda, ruhun dönüşümüdür. Diyalektik, yaşamın tümünü kapsamakta olan bir eğitim şeklidir ve filozofun yaşam boyu yapmış olduğu bir yürüyüştür. Platon’da diyalektik, filozofun yaşamını ortaya koymaktır. Platon’un bütün eserlerinde ve Aristoteles’in *Topikler*, *Metafizik* eserlerinde diyalektiğin kullanıldığını görmek mümkündür.

Platon, ruhta saklı olan ideaların bilgisini açığa çıkarmak için, kişiden kişiye değişmeyen ortak bir yöntem olması gerektiğini vurgular. Platon’a göre bu yöntem, felsefenin de yöntemi olan diyalektiktir. Diyalektiğin asıl amacı, ideaları kavramaktır. Platon, düşünme yetisini insana ait bir özellik olarak belirlemiştir ve duyumlardan

¹⁰ Platon, Sokrates’in Savunması, çev. Erman Gören, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 75.

¹¹ Pierre Hadot, İlkçağ Felsefesi Nedir, çev. Mina Cedden, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011), 39.

ideaların bilgisine ulaşmayı sağlayan bir belirlenime sahip olduğunu savunmuştur. İdeaların bilgisi ancak düşünme ile mümkündür. Bu bağlantıyı sağlayacak yöntemin ise diyalektik olduğunu vurgulamaktadır. Diyalektik, karışık olan kavramları bütün içerisine toplamakta ve düşünceyi birbirinden ayırmaktadır. Bütünü elde etmek için genel bir tanım elde edilmelidir. Diğer taraftan ise amaç, bölünemeyecek kadar yalın kavrama ulaşmaktır. Duyular dünyasından hakikati kavramak için öze ulaşmak gerekmektedir. Diyalektik, kavramları birbirine girmiş kaos ortamından ayıran ve aklın sınırlarına ulaştıran yöntemdir. Diyalektik, bilgiyi ve ideayı kavramak için yapılan bir süreçtir. Platon, güzelliğin ve adaletin özü olan en yüksek varlığa ulaşmanın sürecini Şölen diyalogunda bahseder. Kişi, bedendeki güzelliği fark edecektir, daha sonra bedendeki güzelliğinde diğer bedenlerdeki güzellik ile aynı olduğunu anlayınca asıl olan güzelliğe odaklanacaktır. Platon ardından “ruh güzelliğine beden güzelliğinden daha fazla”¹² önemseyecektir. Böylece bedenin gereksiz olduğunu anlayarak, bilim ve iyi ideasına yönelir. Ruh, adım adım yükselerek diyalektik yürüyüşle amacına ulaşmaktadır. Diyalektik, düşünme ve uygulama metodudur. Tüm şeyler diyalektik yasalarıyla olmaktadır. Diyalektik, gelişme yasası iken aynı zamanda inceleme yöntemidir. Oluşun gerçekleşmesini incelemek için gereklidir. Bir şeyi incelemek aynı zamanda o şeye diyalektik ile bakmaktır. Diyalektik yöntemi bir bilimdir ve bütün bilimlerin bir arada oluşmasıyla meydana gelmektedir. Diyalektik, şeylerin üzerine düşünmeyi, bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Diyalektik, doğa ve bilinci tanımak, onlar üzerine düşünmenin ve yeniden oluşturmanın yöntemidir. Diyalektik gerçekliği, düşünmeyi, bilmeyi ve doğru olanın yöntemidir. Diyalektiğin temeli akıl yürütmedir.

Modern dönem felsefesinde, diyalektiği ilk kullanan filozof Kant’tır. Kant’ın ‘*Arı Usu Eleştirisi*’ eseri ve Hegel’in tüm eserlerinde diyalektiğe rastlamak mümkündür. Kant felsefesinde diyalektik, “epistemolojik sahaya taşınmıştır. Kant aklın diyalektiğini, sadece fenomenleri kavrayabilen, kendi meşru alanına çekildiği zaman uçup giden bir hayal olarak tanımlanmıştır.”¹³ Kant’ın diyalektiği, deneyimin sınırlarının ötesine giden, transendental olanların yanlışlarını gösteren mantık türüdür. Kant’tan sonra Schelling ve Fichte’nin de felsefesinde ele alınan diyalektik olumlu anlamda kullanılmaktadır. Hegel’in felsefesinin temelinde bulunan diyalektik kavramı incelemek zahmetli bir yolu

¹² Platon, Şölen, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 93.

¹³ M. Rosenthal ve P. Yudin, “Diyalektik”, Materyalist Felsefe Sözlüğü, çev. Aziz Çalışlar, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1977), 115.

beraberinde getirmektedir. Fakat diyalektiğe duyulan ilgi bu zahmetli yolu güzelleştirmektedir. Hegel, diyalektiği bir söz sanatı olarak görmez. Hegel'e göre diyalektik, varlığın gelişimini sağlayan bir devinimdir. Belirlenmiş olanın ötekine geçişini ifade eder. Bu durum ise karşıtına geçmektir.

Diyalektiğin, kendine içkin tinsel bir öz olarak gerçekleşen düşüncesi, Hegel'in diyalektiğini farklı kılmaktadır. Hegel diyalektiğinde, düşünce ve akıl ön plandadır. Fakat diyalektik, tamamıyla da olumsuzluktan yoksul bırakılmamıştır. Aklın evrensel dünyasında ve tarihin özgürlüğe gidişinde yer almaktadır. Hegel, diyalektiği tarihin temeline yerleştirir ve düşünce tarihi içinde diyalektiğin varlığını doğrulamaya çalışır. Tarih, düşünce ve varlığın diyalektiğini oluşturmaktadır. Hegel, düşünce tarihinin içinde yer alan diyalektiğe ise dışarıdan hiçbir şey eklenmeden, sadece açığa çıkarmaya çalışır. Hegel felsefesinde diyalektik, gerçekliği ortaya çıkarmanın aracı olarak değil, varolanın betimlenmesini sağlamaktadır. Diyalektiği bir yöntem olarak görecekseniz bu Hegel'in felsefesinde evrensel tının, tarih içinde gelişimini betimleyen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegel'in oluş düşüncesinde diyalektik, karşıtların birliğine karşılık gelmektedir. Diyalektik ya da oluşta karşıtların birliği gerçekleşmektedir. Aynı zamanda oluş, varlık ve hiçlik olarak var olanlarda kendisini ayrıştırmaktadır. Oluş hakikattir ve varlık-yokluğun karşıtında yer bulmaktadır. Hegel'in oluşu gerçekliğe ait görmesinin sebebi Herakleitos'un felsefesinde diyalektiğin ussal bir temele sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Hegel'in bunu fark etmesi oluşun gerçekliğe tabi olmasına neden olmuştur.

Diyalektik, aslında Hegel'in felsefesidir. Hegel, felsefesinde diyalektiği öyle bir yere koyar ki onun diyalektik yorumunu anlamak için tüm felsefesine değinmek gerekir. Hegel'de diyalektiğin karşılığı şeyleri karşıtlarıyla birlikte düşündürmektir. Aynının başka ile birlikte düşünülmesidir.¹⁴ Hakikat diyalektiktir, hem aynı hem de başkadır. Gerçekliğin kendisi de diyalektiktir. Hegel diyalektiği üçleme olarak; tez-antitez ve sentez şeklinde inceler. Antitez karşı düşünce olan teze yönelir. Tez ve antitez arasında oluşan çelişki sonuca ulaşınca kadar devam eder. Sonuç olarak senteze ulaşır fakat diyalektik süreç son bulmaz. Diyalektik, yeni bir üçlemeyi ortaya çıkararak devam etmektedir.

¹⁴ Cevizci, Felsefe Ansiklopedisi, 582.

Diyalektik; Antik Yunan, çağdaş felsefe ve günümüz felsefesi boyunca birçok filozof tarafından kullanılmış ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Felsefe tarihi boyunca diyalektik, farklı düşüncelerin ve felsefelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diyalektik, aslında birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Diyalektik kavramının, uzun bir geçmişi olması ve birçok filozof tarafından farklı yorumlanması, diyalektik üzerine net bir tanım yapılmasını güç hale getirmiştir. Diyalektiğin alanı filozoflar tarafından belirlenmektedir. Bundan dolayı diyalektik kavramı üzerine çalışmak için, sözcük anlamından yola çıkmak ve filozofların tanımlarına bakmak doğru bir değerlendirmeyi beraberinde getirecektir.

Sonuç olarak bu çalışmada diyalektiğin anlamı üzerine kısaca değerlendirme yapıp, çalışmanın özünü oluşturan diyalektiğin, Platon ve Hegel’de kazandığı anlam üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda tezin amacı, diyalektiğin başlangıcı ve ne olup olmadığı hakkında soruşturma yapmaktır. Çalışmamızın ilk bölümünde, Platon felsefesi ve diyalektiği üzerine değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Hegel felsefesi ve diyalektik üzerinde derinlemesine araştırma yapılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Son bölümünde ise, Platon ve Hegel’de diyalektiğin farklılıkları ve benzer yönleri karşılaştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON'UN FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMI

1.1 Platon'un Hayatının Felsefesine Etkisi

Platon hakkında bildiklerimiz, ilkçağ filozoflarının çoğu gibi hayatı hakkında bildiğimiz kesin bilgiler ve bu bilgiler üzerinde yapılan varsayımlara dayanmaktadır. Platon M.Ö 427 yılında Atina'da doğmuştur.¹⁵ Platon'un ölümü için de genel olarak kabul edilen tarihin "İ.Ö. 347 olduğunu"¹⁶ ve bu yıl içerisinde vefat etmiştir. Platon Atina'nın içinde bulunduğu savaşa tanıklık etmiş ve o dönemde olan tüm sıkıntıları görmüştür. Peloponez Savaşı "404 de deniz imparatorluğunun yıkılması ve Atina'nın zedelenmesi ile"¹⁷ son bulmuştur. Platon, gençlik yıllarında ağır siyaset savaşlarına denk gelmiştir. Platon'un gençlik yılları, edebiyat ve felsefi düşüncenin hakim olduğu bir çevrenin içinde geçmiştir.¹⁸ Bu durum hayatını oldukça fazla etkilemiştir. Platon'un demokrasiye karşı olmasının sebebi bazı yorumculara göre sadece yaşadığı topluma ve yetiştirilme şekline bağlı değildir. Aksine, bu olumsuz bakışında Sokrates'in etkisi büyüktür. Sokrates'e karşı yapılan davranışların temelinde demokrasi olması Platon'un bakışının değişmesinde etkili olduğunu savunmuşlardır.¹⁹ Sokrates'in idamıyla birlikte demokrasiye karşı güvensizliği netleşmiştir.

Platon, müzik, edebiyat, bilim, astronomi ve beden eğitimi alanlarında eğitim almıştır. Hayatı boyunca felsefenin içinde bulunmuş ve ayrıca felsefe eğitimi almıştır. Platon ayrıca resim ve şiirle ilgilenmiştir. Platon doğa filozoflarının eserlerini okumuş

¹⁵ Hans Joachim Störig, *Vedaldardan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 145.

¹⁶ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 175.

¹⁷ Emile Brehier, *Felsefe Tarihi*, çev. Miraç Katırcıoğlu, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 75.

¹⁸ Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 193.

¹⁹ Frederic Copleston, *Platon, Felsefe Tarihi*, Cilt I, Yunan ve Roma Felsefesi, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınları, 1985), 7.

ve filozoflar üzerinde araştırmalar ve incelemelerde bulunmuştur. Doğa filozoflarından eğitim almıştır. Herakleitos felsefesi ile tanışmış ve bu sebeple evrenin oluş içerisinde olduğunu öğrenmiştir. Platon, gerçek bilgiye kavramsal şekilde ulaşabileceğini, gençlik zamanında Sokrates’le tanışması sayesinde anlamıştır. Platon’un yaklaşık yirmili yaşlarda Sokrates’in ğrencisi olduğuna dair bilgiler vardır ve bu durum Platon’un dönüm noktasıdır. Platon’un kendisini tamamıyla felsefeye vermiş olmasında Sokrates’in etkisi büyüktür. Sokrates’e yakın olması ve felsefesini bilmesi onun felsefesinin temellerini oluşturmasında en büyük etken olmuştur. Sokrates’in infazından sonra Platon, büyük hayal kırıklığına uğramış ve devlete olan inancını kaybetmiştir. Bu durum Platon’un politik alandan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Platon’a göre devletin temelinde bilgelik olmalıdır. Bilgeliğe dayanmayan hiçbir toplum kalıcı olamaz. Böyle devletler toplumu kötülüğe ve kaosa götürecektir. Böyle bir toplum filozofların başa geçmesiyle kurtulacaktır. Filozofların devletin başında olmadığı her toplum yok olmaya mahkûmdur.²⁰ Platon, filozofların siyasete katılması ve felsefe ile adaletli toplumların oluşmasının mümkün olduğunu savunur. Her zaman devletin başında filozof olan yönetimlere hayranlık duymuştur.

Platon, Sokrates’in idamından sonra ülkeyi terk edip, seyahatler yapmaya başlamıştır. İlk gittiği yer Mısır olmuştur. Mısır, matematik bilgisini geliştirmesinde büyük öneme sahiptir. Mısırdan sonra gittiği yer ise, tam kırk yaşında gitmiş olduğu İtalya’da Theodoros ve Tarentumlu bilumum Pythagorasılarla tanışmasına sebep olmuştur.²¹ Platon yaptığı seyahatlerin ardından tekrar Atina’ya döner ve Akademi’yi kurar. Akademi’ye Avrupa niversitesi diyebiliriz. Akademinin bilimsel bir tarafı vardır ve Platon’un devlet yöneticisi yetiştirmeyi amaçladığı yer olarak bilinmektedir. Platon’un felsefesinde devlet yöneticisinin iyi bir eğitim almasında matematiğin önemi büyüktür. Matematik idealar kuramının oluşmasında etkili olmuştur. Böyle bir eğitim almış bir yönetici, fırsatçı olmayacak, aksine bilim ve gerçekler üzerine kurulu yönetimi amaçlayacaktır. Akademi, eğitim alanında büyük bir yere sahiptir. Akademi’de felsefe derslerinin yanında geometri dersleri de verilmekteydi. Hatta akademin kapısında ünlü söz olan “geometriden bihaber olan giremez”²² yazmaktadır. Kurumda devlet adamları, bilim ve felsefe alanında insanlar yetiştirilmektedir. Yunan dünyasında politik açıdan

²⁰ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon’a, 180.

²¹ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 195.

²² Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 195.

şekil veren en önemli merkez olmuştur. Platon Grek kentinin yönetimin tamamen yok olmasına sebep olan savaş esnasında 347’de ölmüştür.²³

1.2. Platon'un Eserlerinde Diyalektik Kavramının Tarihsel Gelişimi

Felsefenin ilk olarak Antik Yunanda başlamadığına dair düşünceler mevcuttur. Felsefe tarihinin başlangıcı daha geçmiş zamanlara dayanmaktadır. İlk olarak ‘Mısır, Mezopotamya gibi Doğu uygarlıklarında var olduğu ve Yunan uygarlığının gelişiminde büyük etkisinin olduğu kabul edilmektedir.’²⁴ Bu nedenle diyalektiğin temelini daha derinlerde aramak uygun olacaktır. Diyalektiğin nerede ve hangi çağda başladığına dair soru işaretleri mevcuttur. Antik Yunanın ilk dönemini, doğa felsefesi oluşturmaktadır. Doğa filozofları evreni açıklamak ve ilk nedeni bulmaya yönelmişlerdir. Evreni, deney ve gözlem yoluyla açıklamaya çalışmışlardır. Doğa filozofları ilk nedeni ararken, töze yönelmişlerdir. Bu durumda ilk olarak töz kavramının tanımına bakmalıyız. Tözün etimolojik anlamı “kök, dip, temel, taban, öz, öge, kurucu öz, töz sözcüklerine karşılık gelmekle birlikte, Arapçada cevher, Latince ise substans (temelde olan, dipte temelde duran) kelimelerine karşılık gelmektedir.”²⁵ Felsefe sözlüğünde karşılığı “değişikliğe uğrayan varlıkların temelinde kendi kendisiyle özdeş kalandır,”²⁶ şeklinde tözü tanımlamak mümkündür. Töz, değişmekte olanın arkasında değişmeyen tek şeydir. Töz, ilk nedendir. Doğa filozofları tözün değişim ve değişmeyen şeyin arkasında olan ilkesinden yola çıkarak diyalektik kavramına değinmişlerdir. Doğa filozofları diyalektik ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenmişlerdir. Bazı filozoflar diyalektik kavramını felsefesinde açık bir şekilde hiç kullanmasa bile, aslında diyalektik ile iç içe olduğunu göreceğiz. Şimdi diyalektik ile ilişkilendirebileceğimiz filozofların düşüncelerine kısaca değinelim.

Anaximandros; İyonya okulunun ikinci düşünürüdür, Thales’in öğrencisidir. Doğa içerisinde karşıtların mücadelesi, Yunan filozoflarının köklü düşünceleridir. Anaximandros doğayı sistematik bir şekilde gören ilk filozoftur. Anaximandros coğrafyaya karşı ilgi duymaktadır. Öğrenmek istediği şey, doğanın kendisidir. Doğanın düzeninin, ahlaki düzen olduğunu net bir şekilde Anaximandros’ta görmekteyiz.

²³ Brehier, Felsefe Tarihi, 76.

²⁴ Mehtap Sayar, Hegel ’de Diyalektik Yöntem, (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2011), 11.

²⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, (İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1998), 669.

²⁶ Attila Tokatlı, Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), 87.

Anaximandros ilk olarak, doğa üzerine kavramsal açıklamayı yapmıştır. Anaximandros'a göre şeylerin yok oluşları suçluluk durumlarına göre var oldukları yerde meydana gelmektedir. Şeylerin zaman içerisinde yaptıklarının ödülünü ya da cezasını çekeceğini açıklamaktadır.²⁷ Günümüze kadar gelen pek az eseri bulunmaktadır. Aristoteles tarafından Anaximandros hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Anaximandros tarafından günümüze gelen tek eseri Fragman'ın varlığıdır. Anaximandros, evrenin ana maddesinin ne olduğuna değinmeden önce Thales'in düşüncesine karşı çıkmıştır. Thales evrenin ana maddesinin su olduğunu savunmuştur. Anaximandros, Thales'in maddi tözüne karşı çıkmaktadır. Çünkü su sınırlı ve belirli bir yapıdadır. Su töz olacak bir yeterlikte değildir.²⁸ Anaximandros'a göre, her şeyin temelinde bulunan töz sınırsız ve sonsuz olmalıdır. Anaximandros'a göre tözü soyut bir yapıda düşünemeyiz.²⁹ Anaximandros'un bu düşüncesi, Spinoza'nın bir şeyi tam olarak belirlemek için bir şeyin olumsuzluğu ile karşılaşmamızdır, düşüncesine benzerlik taşımaktadır. Anaximandros göre töz, evrende var olan tüm şeylerin, tüm karşıtlığın tek bir karşıtlığa çevirmenin doğru bir düşünce olmamasından dolayı evrenin ilk tözü, belirsiz ve sınırsız olmalıdır.³⁰ Bundan dolayı, ilk maddeye belli bir zamana ait olmayan sınırsız olan aperion ismini vermektedir.³¹ Var olan her şeyin sınırsız ve sonsuz olmasının ilk nedeni olarak aperionun bir varlığa geliş sürecinde ilk olarak karşıtının doğduğunu daha sonrada diğer varlıkların doğduğunu söylemektedir.³²

Evrende birçok varolan vardır ve özlerine geri dönerler. Varolanlar karşıtların oluşmasından meydana gelirler. Sürekli karşımıza şeylerin karşıtları olarak çıkmaktadırlar. Bu yüzden olumsuzunu da belirlememiz gerekir. Bir şeyin varolması demek, karşıtının da varolması anlamına gelir. Şeylerin nasıl varolduğunu özetlersek; Arkhe'i kendi alanı olan bölgeye ayırmaktadır. Bu ayırma işlemi ahlaki düzenle meydana gelir. Bir şeylerin oluşması için başkasının sınırının ele geçirilmesi gerekir. Bunun sonunda adaletsizlik meydana gelir. Bu durum ölümle biter. Fakat bu düzen olmadan varolması mümkün değildir. Felsefesinin kaynağı bu tezden oluşmaktadır. Bu

²⁷ Wilhelm Capelle, Sokrates'ten Önce Felsefe I, çev. Oğuz Özügül, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994), 71.

²⁸ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 36.

²⁹ Ernst von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, çev. Vural Okur, (İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005), 70.

³⁰ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 37.

³¹ Walther Kranz, Antik Felsefe, çev. Suad Baydur, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2014), 39.

³² Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 37.

sebeple temel maddenin sonsuz olması gerekir. Ana maddeyi aperion olarak kabul etmesi bu soyut düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Şeylerin varolması için aperion, şeyleri karşıtlarına bölmektedir. Anaximandros evreni oluş halinde görür ve evren karşıtlar sonucu oluşmuştur. Arkhe’i somut olarak görmemiş aksine soyut bir boyut kazandırmıştır. Aperion olarak belirlediği ilk ilkesi, karşıtların mücadelesidir. Bu yüzden Anaximandros diyalektiğe ilk adım atan filozoftur.

Parmenides, “Pyres’in oğlu Elealı Parmenides Ksenophanesin öğrencisiydi.”³³ Bazı kaynaklar Anaximandros’un öğrencisi olduğunu fakat onun izinden gitmediğini söylemektedir. Parmenides, yönetimi kanunlara dayandırmaktadır. Parmenides devletini veya toplumunu kusursuz yasalarla düzenlenmiş, dolayısıyla yurttaşlarını her sene kanunlara tâbi kalacaklarına dair yemin ettirmekteydi.³⁴ Parmenides felsefesinde öncelik verdiği alan varlıktır ve ilk olarak varlığın ne olduğuna dair araştırmalar yapmaktadır. Bir diğer taraftan Parmenides, değişim hakkındaki fikirleri bağlamında Herakleitos’dan farklı görüşlere sahiptir. Parmenides, karşıtlar birliği ilkesine karşı çıkmaktadır çünkü karşıtlar birliğinin çelişkiye sahip olduğunu savunur ayrıca varlığın değişime uğramasını da eleştirmektedir. Parmenides, varolanın ve var olmayanın her zaman özdeş olduğuna inandıklarını söyleyerek, karşıtlar birliği ilkesini eleştirmektedir.³⁵ Aristoteles’te Parmenides’in yapmış olduğu eleştiriye katılmaktadır. Aristoteles *Metafizik* kitabında “Herakleitos’un söylediğini düşündüğü gibi, oysa birinin söylediği bir şeye inanması zorunlu değil. Öte yandan eğer karşıtlar aynı şeyde aynı anda bulunmayı içinde taşııyorsa ve bir kanıyla çelişen kanı onun karşıtıysa, açık ki aynı kişinin aynı anda hem olduğunu hem de olmadığına inanması imkânsız”³⁶ olduğunu savunmaktadır. Herakleitos, evreni karşıtların mücadelesi sonucuna bağlamaktaydı ve nesnelerin karşıtları sonucunda yine nesneye dönüştüğünü savunmaktaydı. Parmenides ise, varlığın değişime uğramayacağını savunur. Düşünme yalnızca var olanda vardır, varolan ve düşüncenin aynı olduğunu savunmaktadır.

³³ Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, çev. Candan Şentuna, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 425.

³⁴ Kranz, Antik Felsefe, 87.

³⁵ Arda Denkel, Düşünceler ve Gerekçeler, (İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997), 121.

³⁶ Aristoteles, Metafizik, çev. Gurur Sev, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 109.

Düşünme ile varolan şeylerin değişime uğramadan dışarıya çıkmasının sonucudur.³⁷ Bu savının en iyi örneğini matematik ve mantıkta açık bir şekilde göstermektedir.

Parmenides değişimin, akıl tarafından kabul edilemez olduğunu söylemektedir. Parmenides'e göre, varlık vardır; varlık yaratılmadan var olmaktadır. Bu durumda yok olması da imkânsızdır. Varlık sonsuzdur. O varolandır ve sürekli var olacaktır. Var olanın yok olmasını düşünmeyi bile reddetmektedir.³⁸ Parmenides'e göre varlığın değişime uğraması demek var olmayanın yokluğa dönüşmesi demektir. Varlığın bir bütün olduğunu savunmaktadır. Varlık bölünemez çünkü varlığın içinde boşluk yani var olmayan yoktur. Bu yüzden, parçalara ayrılma ya da bölünme olmadığı için varlık bir bütündür. Duyular değişimi işaret eder ve bizi yanıltmaktadır. Düşünce ve varolan birdir, "sürekli bir oluş, bitiş ve sürekli hareketten oluşan bir dünyayı gösteren duyular, bizi yanıltır. Onlar tüm yanılgıların kaynağıdır."³⁹ Duyular gerçek olmayana götür, asıl olan değişmeyi bulmaktır. Bu yüzden "dili, logosla bağla karara"⁴⁰ sözünden de anladığımız üzere sadece akılla gerçeğe ulaşabiliriz. Varlığa ise, düşünme yoluyla ulaşabiliriz. Parmenides göre, varolan düşünülebilir, varolmayan zaten olmadığı için düşünülemezdir.⁴¹ Eğer bir şeyi düşünüyorsak zaten var olduğu için düşünüyoruzdur. Var olmayan bir şeyi düşünemeyiz, bu durum bizim yanılmamıza sebep olur. Düşünmek ve varolmak aynı şeydir. Parmenides'e göre, bir şey "ya vardır ya var değil. İmdi karar verildi, bu bir zorunluluktur."⁴² Bu durum, var olmayanın düşünülemeyeceğini ve var olanı düşünmenin bizim için bir zorunluluk olduğunu ifade eder. Parmenides duyular ve akıllı birbirinden ayrı tutmakta ve akıllı gerçek varlığa götüren olarak görmektedir. Bu durumun Platon'a idealar dünyasını oluştururken ışık tuttuğu açıkça görülmektedir. Parmenides'in felsefesinde oluşturduğu akıl ve duyuları birbirinden ayırması yeni bir felsefe dönemine kapı açmaktadır. Bu yüzden, Elea felsefesi doğa bilimi etrafında değil de salt düşünce olan diyalektiğin ekseninde gelişmiştir.⁴³ Parmenides'in bu savını öğrencisi Zenon da devam ettirecektir. Parmenides felsefesini varlık ve yokluğun karşıtlığı üzerine sunması sayesinde

³⁷ Kranz, Antik Felsefe, 84.

³⁸ Cavit Sunar, 'Parmenides ve Varlık Meselesi', Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (1971), 18.

³⁹ Störig, Vedalardan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi, 124.

⁴⁰ Kranz, Antik Felsefe, 90.

⁴¹ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 28.

⁴² Kranz, Antik Felsefe, 91.

⁴³ Gökberk, Felsefe Tarihi, 29.

diyalektiğe katkı sağlamıştır. Platon'un kendi felsefesinde diyalektiği kullanma yöntemi, Parmenides'ten etkilendiğini göstermektedir. Platon'un idealar dünyasına götüren yol olarak gördüğü diyalektik, Parmenides'in varlık öğretisine dayanmaktadır. Parmenides'in oluşturduğu diyalektik yapı, kendisinden sonraki filozoflara ışık tutmuştur.

Zenon, “yaklaşık olarak İÖ 489 yıllarında doğan Elealı Zenon Parmenides' in bir öğrencisi idi.”⁴⁴ Zenon'un felsefesini, Parmenides'in felsefesinin devamı olarak görebiliriz. Bu duruma Parmenides diyalogunda Platon; Zenon'un ve Parmenides'in aynı düşünceleri farklı tezler gibi savunduklarına değinmektedir. Zenon ise bu düşünceye karşı çıkmıştır. Varolanın tek olduğunu ve çok ile ilişkilendirmenin gereksiz bir düşünce olduğunu söylemektedir. Tek bir varlığı, birçok şeyle ilişkilendirmek çelişkiyi beraberinde getirecektir. Zenon, Parmenides'in düşüncelerin haklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden varlığın çok ile ilişkilendirilmesine karşı çıktığını savunmuştur.⁴⁵ Zenon, görüldüğü üzere Parmenides'in öğretisini temellendirmeye çalışmaktadır. Bu olay ise, Platon'un dikkatini çeker.

“Demek benzemez olanların benzer, benzer olanların benzemez olması olanaksızsa, çok şeyin var olması olanaksızdır, değil mi? Çünkü çok şey var olsa olanaksız şeyler ortaya çıkıyor. O halde senin tanıtlamanın demek istediği, bütün söylenenlere karşı, çok şeyin var olmadığını savunmaktan başka bir şey değil. Bunun için de tanıtlamalarının her birinin senin için kanıt olduğunu düşünüyorsun.”⁴⁶

Parmenides çoğulcu savına karşıydı ve değişimin yanıltmaca olduğunu savunmaktaydı. Zenon ise Parmenides'in öğretisini devam ettirmiş olup, kanıtlama arayışına girmiştir.

Aristoteles, “diyalektiğin babası olarak Elea'lı Zenon'u kabul etmektedir.”⁴⁷ Zenon diyalektiği, özdeşlik ilkesi üzerinden kullanmaktadır. Zenon'un diyalektiği, olumsuz diyalektik olarak adlandırılır. Diyalektik ile karşısındaki kişinin savlarını olumsuzlamaya çalışmaktadır. Diyalektik, çelişki ve oluş ilkeleri ile değil, özdeşlik ilkesiyle ortaya çıkmaktadır. Mantığın Zenon ile başladığına dair görüşler vardır. Zenon dolaylı argüman gösterme yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntemde, ilk olarak karşı tezi

⁴⁴ Frederick Copleston, Ön-Sokratik Felsefe, Sokrates ve Dönemi, Çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınları, 1983), 58.

⁴⁵ Platon, Parmenides çev. Saffet Babür, (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989), 24.

⁴⁶ Platon, Parmenides, 23.

⁴⁷ Selahattin Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 36.

kabul ederek başlar. Aynı sorun için farklı ve çelişkili sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir durumda karşı taraf bir çıkmazın içinde kendini bulacaktır. Karşı çıkan kişi bu durumdan kurtulamayacağını anladığı zaman, temel olan varsayımından vazgeçmeyi tercih edecektir.⁴⁸ Zenon'un felsefesinde kanıt gösterme yöntemi, diyalektiğinin en belirgin özelliğidir. Karşıt yönlerini ortaya çıkararak çürütmeye çalışmaktadır. Aristoteles ise karşıt yönleri çıkarabilecek yöntemin diyalektik ve retorik olduğunu savunmaktadır. Bu karşıt olanları ortaya çıkarmayı hiçbir sanatın yapamayacağını vurgulamaktadır. Diyalektik ve retorik doğru sonuçları elde edecektir.⁴⁹ Zenon'un yöntemini desteklemektedir. Değişim ve oluş gerçek varlığa sahip değildir. Çokluğun çelişki olduğunu kanıtlarken, olumsuz diyalektiği kullanmaktadır. Zenon, Pythagorasçı'lara Parmenides'i savunmaktadır. Aristoteles, *Metafizik* kitabında "Pythagorasçı'lar matematik ile ilgilenmişler ve bunları gün yüzüne çıkaran ilk filozoflar olmuşlardır. Matematiğin ilkleri her şeyin ilkeleri olacağına savunmuşlardır."⁵⁰ Zenon'a göre, varolanlar hem sonlu hem de sonsuzdur. Çünkü sonlu olması, aynı zamanda onun sonsuz olması demektir. Bütünün içerisinde sonsuz parçalar vardır ve bu durum sonsuza kadar devam etmektedir. Zenon çelişkileri ortaya çıkarmak için diyalektiğe başvurmuştur. Akıl yürütme aslında diyalektiğin kendisidir. Nesnel diyalektiğin başlangıcı Zenon'a aittir. Lenin'e göre "diyalektiği başlatan ve kullanan ilk filozof Zenon'dur."⁵¹ Böylelikle diyalektiği felsefesinde ilk kullanan Zenon'dur.

İyonya okulunun sonuncu ve en büyük filozofu Herakleitos'dur. Hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Doğa filozofları gibi o da Arkhe sorunu ile ilgilenmiş fakat Herakleitos'un arkhe'si bir oluş içerisinde. Herakleitos'u diyalektiğin kurucusu olarak görenler mevcuttur. Fakat Herakleitos, diyalektik kavramını felsefesinde açık bir şekilde kullanmamıştır. Eserlerinden yola çıkarak, diyalektiğin oluşumunu felsefesinde görmek mümkündür. Evreni oluş ve değişim üzerinden açıklamaya çalışması diyalektik ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Herakleitos felsefesinin en temel taşı logostur ve felsefesini logos üzerine kurmuştur. Felsefenin asıl amacı, tartışma sanatı ve söz ile birleşerek, gerçeği bulmak, aramak ve düşünceleri varlık ile birleştirmektir. Herakleitos,

⁴⁸ Capelle, Sokrates'ten Önce Felsefe, 149-150.

⁴⁹ Aristoteles, Retorik, Çev. Mehmet Doğan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 36.

⁵⁰ Aristoteles, Metafizik, 33.

⁵¹ Vladimir İlyiç Lenin, Felsefe Defterleri, Çev. Atilla Tokatlı, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1975), 207.

diyalektiği felsefesinde bilinçli olarak kullanmasa da aslında diyalektiğe biçim kazandırmıştır.

Herakleitos, evrenin sürekli bir değişim halinde olduğunu vurgular. Ünlü tezi olan, “her şey akmaktadır”⁵² sözüyle her şeyin zaman ve mekân olarak sürekli değişmekte olduğunu ve aynı kalmadığını savunmaktadır. Değişme çelişkili bir yapıdadır. Bunun sonucunda çelişki karşıtların birliğini oluşturmaktadır. Değişim, çelişki gerçekliğin özüdür.⁵³ Değişme ancak karşıtına dönüşmesidir. Her şey bir oluş içinde mümkün olabilir. Birliği sağlamak, değişme ve karşıtlık içinde mümkündür. Evrendeki her şey karşıtlarıyla var olmaktadır. İyi olmadan kötünün var olamayacağını veya savaşın olmadan barışın bir anlamı olmadığını savunmaktadır. Herakleitos felsefesini logos üzerinden açıklamaya çalışır. Logos kelimesinin anlamı, leg kökünden türemiştir. Logos kelimesi, dile getirmek, açıklamak, akıl temelli konuşmak gibi birçok anlamı bünyesinde barındırmaktadır.⁵⁴ Logos kelimesinin birçok anlamı vardır. Herakleitos, felsefesinde logosa çok fazla değer yüklemektedir. Herakleitos, logos ile her şeyin tek olduğunu söyleyebilmek ancak bilgeliğe aittir.⁵⁵ Herakleitos, bilgeliğin logos sayesinde mümkün olduğunu savunmuş ve bilgeliğe logos değeri katmıştır. Herakleitos, duyu bilgisini değil, akıl bilgisini kabul etmektedir. Ve bilgelik akıl bilgisini kullanmaktır. Ancak logos sayesinde filozof ve bilge olabiliriz.

Herakleitos felsefesinin daha iyi tamamlanması için arhke olarak ateşi seçmiştir. Ateş, onun değişim ve oluş teorilerini tamamlamaktadır. Bu savıyla evrenin oluşumunu ateş üzerinden açıklamaktadır. Evrenin ilk maddesi ve her şey ateş tözünden meydana gelmektedir. Ateş sürecin içinde hareket halinde bulunan maddi bir varlığa sahiptir.⁵⁶ Bir diğer ifadesi ile ateşin “içerisinde karşıtlar erimekle ile birlikte birliğe neden olmaktadır. Evrenin ilk ilkesi ateş olduğundan dolayı, evren sürekli yanmaktadır. Bu yüzden evren tükenmez bir konumdadır. Sürekli bir yanma eyleminde”⁵⁷ olarak tanımlayabiliriz. Ateş birliği, çokluğu ve oluşu meydana getirmektedir. Töz, hiçbir zaman değişmeyen tek şeydir. Bu yüzden tözden meydana gelen her şey değişime mahkûmdur. Ateşin meydana getirdiği değişimler düzensiz değişimler değildir. Aksine

⁵² Kranz, Antik Felsefe, 66.

⁵³ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 68.

⁵⁴ Ragıp Ege, Diyalektik, Felsefe Ansiklopedisi, (Etik Yayınları, 2005), 1.

⁵⁵ Kranz, Antik Felsefe, 71.

⁵⁶ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 74.

⁵⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi, (Ankara: V Teori Yayınları, 1989), 38.

belli bir düzene göre değişim içerisindedir. Bu kurallar değişmeyen yasalardır. Ateş belli düzen ve kurallar çerçeve etrafında yanmakta ve sönmektedir.⁵⁸ Değişmeyen yasayı düzenleyen ise logostur. Ateşin değişimi ve oluşması sayesinde evrendeki nesneler meydana gelmektedir. Evren ve doğanın oluşumunda merkezde değişim mevcuttur. “Evrenin ve doğanın oluşması, hiçbir tartışmaya yer bırakmaksızın, bir töz olarak kabul edilen ateşin dönüşümlerinden doğmaktadır. Doğanın diyalektiğini dile getirmektedir.”⁵⁹ Ateş hem yok etmekte hem de var etmektedir. Burada çelişkiyle birlikte diyalektik ortaya çıkmaktadır. Herakleitos bize ateşi tek değişmeyen töz olarak sunmaktadır. Ateş özünde aynı kalarak, diğer her şeyi değişime uğratmaktadır. Aslında her değişimde bir diyalektik mevcuttur. Savaş ve barışın bir arada olması aslında diyalektiğin en iyi kanıtı olarak gösterilebilir. Sürekli bir değişimi ve varolma çabasını içerisinde barındırmaktadır.

Herakleitos’a göre, varlığın bir diğer özneye iletişime geçmesi ancak logos üzerinden mümkün olabilir. Logos, evrensel bir nitelik taşımaktadır. İnsan söz ile kendini gerçekleştirmeye başlar. Öteki varlıkla tartışmaya girer ve düşüncenin varlıkta evrensel olmasını sağlar. Sözün öteki varlıkta karşılığı dinlemektir. Sözün öteki varlık ile bağlantısı ancak diyalektik ile mümkündür. Diyalektiğin en temel koşullarından olan karşıtlığa, Herakleitos ’da rastlamaktayız. Logos ve düşünce birbirini tamamlayandır. Logos, düşünce, çokluk, birlik ve karşıtlık gibi her şey bir olandan meydana gelir ve bir olanı temsil etmektedirler. Karşıt şeyler aslında mekâna, zamana ve varlığa göre değişiklik gösterirken, ana madde aynıdır. Fakat özü aynı olmasına rağmen farklı boyutlarda meydana gelmektedir. Karşıt olan şeyler bir bütündür. Sadece bütünün farklı parçalarıdır. Diyalektiği karşıtlar ilkesi üzerinden bize sunmaktadır. Karşıtların birliği, ilk olarak karşıt gibi algılansa da aslında bir bütünlük hâkimdir. Herakleitos *Fragmanlar* adlı eserinde karşıtların bir araya gelerek mükemmel bir uyum oluşturduklarını savunmaktadır.⁶⁰ Bir diğer Fragmanında ise uyum içerisinde olmayan şeylerin nasıl mükemmel bir uyumu meydana getirdiklerini anlayamazlar. Uyum meydana getiren şeyler karşıt olanların uyumudur.⁶¹ Herakleitos felsefesinde gördüğümüz üzere karşıtların birliğinin uyumundan bahsetmektedir. Diyalektiğin ilkesi

⁵⁸ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 74.

⁵⁹ Şahin Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, (Ankara: Maya Yayınları, 1985), 45.

⁶⁰ Cengiz Çakmak, Fragmanlar: Herakleitos, (İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2009), 45.

⁶¹ Çakmak, Fragmanlar, 135.

olarak görülen diğer ilke ise; karşıtların sonsuz olanla bağlantısıdır. Karşıtların birbiriyle verdikleri savaş, varoluş çatışmasına sebep olmaktadır. Varolabilmek için verdikleri sonsuz mücadeleye tanık olmaktadır. Bu mücadele sonucunda ateşin yok olması havanın doğmasına sebep olmaktadır. Havanın yok olması ile birlikte su meydana gelmektedir. Bu döngü sonsuza kadar devam edecektir.⁶² Verdikleri bu mücadele son bulmaz, sürekli devam eder. Herakleitos nesnelerin sürekli olarak değişime uğradıklarını savunmaktadır. Şeyler kendilerine zıt olanlarını, kendi içinde taşımaktadır. Değişim içerisinde olan şeyler, hem başkasıdır hem de kendisidir. Herakleitos, savunduğu savına örnek olarak *Fragmanlarda* aynı nehre giren farklı kişilerin üzerinden farklı sular akacaktır demektedir.⁶³ Herakleitos'un deyimiyle aynı ırmağa iki kez giremeyiz. Nehir doğası gereği değişime uğramaktadır. Herakleitos bu durumu doğanın diyalektiği olarak adlandırmaktadır. Her yok oluş bir varoluşa sahiptir. Popper göre, "Herakleitos'un karşıtlar birliği felsefesinin en önemli noktasıdır. Popper'a göre somut ve sezginin hakim olduğu akış teorisidir."⁶⁴ Diyalektiğin diğer ilkesi ise, göreceliktir. Şeyin özünde oluşan değişimler bizi görecelik ilkesine götürmektedir. Herakleitos görecelik kavramını deniz üzerinden açıklamaktadır. Deniz balıklar için en temiz su iken, insanlar içinde en kirli ve tehlikeli bir sudur.⁶⁵ Asıl olan denizi nasıl yorumladığımız ile ilgilidir. Bu durumun herkes için farklı yorumlanabilmesi ancak görecelik ilkesi ile açıklanmaktadır. Kendinde şey, hem karşıtları içinde yaşamakla birlikte hem de farklı yorumlanması sebebiyle farklı özellikleri taşımaktadır.

Diyalektik, tartışma sanatına dayanmakla birlikte, diğer yasaları da bünyesinde barındırmaktadır. Diyalektik, logostan başlayarak diğer tüm ilkeler ile bir bütün oluşturmaktadır. Felsefesine baktığımızda görüyoruz ki diyalektik felsefesinin tam orta noktasında yer almaktadır. Diyalektik artık her alanda karşımıza çıkmaktadır sadece evren, doğa da değil toplumlar arasında iletişimde de evrensel boyut göstermektedir. Doğanın nesnelerle ile kurduğu bağlantılarda neden sonuç ilişkisi mevcuttur. Neden sonuç belirlemesi logos yoluyla sağlanmaktadır. Logos ve akıl ilişki içerisinde. Felsefesine logos kavramını yerleştirmesi "fizik ile metafizik arasındaki diyalektik bağlantıyı kurmak ve evren, doğa ve insan varlığı arasındaki diyalektik alışverişi

⁶² Çakmak, Fragmanlar, 185.

⁶³ Çakmak, Fragmanlar, 53.

⁶⁴ Karl Popper, Açık Toplum Düşmanları 1, Çev. Mete Tunçay, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1994), 196.

⁶⁵ Çakmak, Fragmanlar, 153.

sağlamak içindir.”⁶⁶ Ortak nesne logos olmasından dolayı, insan, evren ve diyalektik ilişkisi logos üzerinden vurgulanmaktadır.

Herakleitos “evrenin kökenine ve doğası hakkında ki düşüncelerini daha önceki filozofların yapmış olduğu öğretilerin sentezini yaparak ulaşmıştır.”⁶⁷ Herakleitos, kendisinden sonra gelen filozofları etkilemeyi başarmıştır. Bunlardan en önemlisi Platon ve Aristoteles’tir. Herakleitos’un ateş ile sunduğu değişim fikrini, Platon’da aynen almıştır. Platon göre, “her şeyin oluş ve değişim içinde olduğunu savunmaktadır.”⁶⁸ Platon’un fikirlerinde Herakleitos’un etkisi mevcuttur ancak sonrasında fikirlerinin farklı yönde değiştiğini görmekteyiz. Aristoteles’te Herakleitos’un etkisinde olan filozoflardandır. “Her bir şey devingendir, devim içindedir.”⁶⁹ Herakleitos fikirleriyle filozofları etkilemeyi başarmıştır. Fakat zamanla etkisi azalmaya başlamıştır. Hegel ise, Herakleitos’un fikirlerini tekrar gözler önüne sermektedir. Herakleitos felsefesi diyalektiğin temelini oluşturmaktadır. Herakleitos’tan Platona geçtiğimiz zaman diyalektik ilkeler ve yasalar değişmeye başlayacak ve diyalektiğin tarihsel süreci farklı bir boyut kazanacaktır. Platon, diyalektik süreci felsefesinde farklı boyutlarda bize sunacaktır.

1.3. Platon’un Felsefesi ve Diyalektik Yöntemi

Platon’un diyalektiğini incelemeyen, kısa bir şekilde felsefesine değinmemiz gerekmektedir. Platon’un Sokrates ile tanışması onun için dönüm noktasıdır ve felsefesine baktığımızda Sokrates’in etkisi büyüktür. Platon, Sokrates’in görüşleri üzerinden kendi felsefesini kurmuştur. Platon, ilk zamanlarda Sokrates’in etkisini ön planda tutsa da daha sonra felsefesinde Sokrates’i biraz arka plana almıştır. Platon’un diyaloglarında Sokrates baş konuşmacı olmuş ve kendi fikirlerini savunmuştur. Sokrates’in kendi felsefesinde savunduğu her alana, Platon’da kendi diyaloglarında yer vermiştir. Diyaloglarında bir konu belirlenir, bu konu üzerinden tartışma başlar. Sokrates’in belirlediği adalet, cesaret, ahlak gibi başlıkların ne olduğuna dair sorular sorar ve karşısındaki kişinin bunlar hakkında bilgisi istenir. Sokrates, tartışmaya her zaman bir şey bilmediğini söyleyerek devam eder. Tartışılan konu diyaloglarında

⁶⁶ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 49.

⁶⁷ August Thalheimer, Diyalektik Materyalizme Giriş, çev. Sevinç Altınçekiç, (İstanbul, Yordam Kitap, 2011), 49.

⁶⁸ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 66.

⁶⁹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 66.

olumlu sonuçlanmasa bile, diyalog içinde farklı bilgiler ve farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Platon'un diyalogları Sokrates'in de kullanmış olduğu ve geliştirmiş olduğu diyalektik sanatının uygulandığı yerdir. Diyalektik sanatı, karşılıklı konuşma sonucunda felsefi düşüncenin meydana geldiği noktadır.⁷⁰ Bu fikirleri Platon'un diyaloglarında daha yalın ve anlaşılır bir dille sunması, tartışmanın akılda kalmasını ve daha da anlaşılır olmasını sağlamıştır. Platon diyalogları felsefe açısından çok önemli yapıtlardır.

Platon felsefesini diyaloglar üzerine kurması onun yazıdan çok söze önem verdiğinin göstergesidir. "Platon da logosu felsefesinin merkezine yerleştiren Herakleitos ile aynı çizgiden devam etmiştir."⁷¹ Platon, logosu kendi felsefesinde farklı açıdan ele almış ve logosu tartışma yoluyla bize göstermiştir. Platon aslında diyaloglarında her konuya farklı açılardan bakmamızı sağlamaktadır. Platon'un felsefesini önemli kılan nokta tüm alanlarda bize fikir sunmasıdır. Platon, kendinden önceki filozoflardan etkilenmiştir. En önemli filozoflar ise Pythagoras, Parmenides ve Herakleitos'dur. Russell'a göre, Platon Pythagoras'tan Sokrates'in etkisiyle felsefesinde ölümsüzlük, ahiret inancı, mağara düşüncesi, matematiğe olan ilgili olması gibi düşünceleri almıştır.⁷² Platon aynı zamanda Parmenides ve Herakleitos'tan da etkilenmiştir. Örnek olarak Parmenides'ten Platon, gerçekliğin sonsuz olduğunu hatta tüm değişimlerin bizi yanıltacağı düşüncesinin farkına varmıştır.⁷³ Platon, Herakleitos'un felsefesinden "evrende değişmeyen hiç bir şey olmadığı tezini alarak kendi felsefesine uygulamıştır."⁷⁴ Platon bu düşüncelerin üzerine ekleyerek kendi felsefesini şekillendirmiştir. Platon felsefesinde Herakleitos'un ve Parmenides'in öğretilerini kendi felsefesinde şekillendirmiştir.

Herakleitos'da diyalektik evreni, varlığı açıklamak ve bilmeye götüren bir yöntem olmakla kalmayıp, bir araştırma aracı olmuştur. Sokrates'le birlikte diyalektik artık bir yöntem halini almıştır. Sokrates'in asıl amacı İyi'ye ulaşmaktır. İyi olana götüren yol ise, diyaloglarda uyguladığı doğurtma yöntemi ile diyalektiği araç olarak

⁷⁰ Hans Joachim Störig, İlkçağ Felsefesi Hint Çin Yunan, çev. Ömer Cemal Güngören, (Ankara: Yol Yayınları, 1993), 248.

⁷¹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 104.

⁷² Bertrand Russell, Batı Felsefe Tarihi İlkçağ, çev. Muammer Sencer, (İstanbul: Say Yayınları, 2000), 216.

⁷³ Russell, Batı Felsefe Tarihi İlkçağ, 216.

⁷⁴ Russell, Batı Felsefe Tarihi İlkçağ, 216.

kullanmasıdır. Sokrates'in belirlediği bu yöntemi, Platon daha da geliştirerek felsefesinde sunmaktadır. Sokrates ve Platon'da asıl amaç gerçek olanı ortaya çıkartmaktır. "Varlığını, kendi gerçekliği doğrulamakta, bir biçimde de, onun tarafından üretilmektedir."⁷⁵ Gerçek tektir ve evrenseldir. Platon'da gerçek olanı idealar kuramı ile göstermeye çalışmaktadır. İdea kuramını Sokrates başlatmış, Platon ise devam ettirmiştir. Gerçek olan idealardır. Platon idealar dünyasını belirlerken, diyalektiği araç olarak kullanmıştır. "Sokrates, diyalektik sözcüğünü ve onun içerdiği niteliği bilmektedir."⁷⁶ Bu yüzden Platon'da diyalektik konusunda Sokrates'ten yararlanmıştır.

Sokrates, yöntem olarak doğurtma ve tümevarımı kullanmıştır. Bu yöntem varlığa ve bilmeye ulaşmak için en iyi yöntem olarak belirlenmiştir. Amacımız İyi'ye ulaşmak olduğu için doğurtma ve tümevarım yöntemine ihtiyacımız vardır. Merkezi ide olarak belirlenmiştir. Bilime ulaşmak için ideyi ortaya çıkartmak gerekmektedir. Diyalektik ise bilgiye götüren bir araç ve yöntemdir. Bilime götüren ilkeleri ve gerçekliği ortaya çıkarmak için diyalektiğe ihtiyacımız vardır. "Diyalektiğin kendine özgü özünü, gerçekliğini buluruz. Bu gerçeklik onun en özgün yanıdır. Bir araştırma tekniği olarak o, tüm bilimlerin ilkelerinin bulunmasına doğru izlenecek yolu açar."⁷⁷ Sokrates, diyalektik yöntemle ideyi ortaya çıkartmayı ve tümevarım ile evrensel boyuta ulaşmayı hedeflemektedir. Sokrates, iyi olana ulaşmak için genelden tikele doğru gitmektedir ve düşüncüyü açığa çıkarmaktadır. Düşüncüyü açığa çıkarmakta evrensel olanı bize göstermektedir. Sokrates'in diyalektiği artık Platon'un diyalektiğine dönüşmektedir. Platon diyalektik ilkelerini ve yöntemini kullanarak kendi felsefe çizgisini oluşturmaya başlamıştır.

Diyalektik, felsefenin gerçekleşmesi için en önemli araçtır. Platon, tüm aldığı görüşleri, sentezleri ve bilimsel görüşleri kendi felsefesinde birleştirip sunmuştur. Platon, felsefesinin ana hatlarını diyaloglar üzerinden sunar. Diyalektik bu yüzden diyaloglarında düşünceler ve kavramlar üzerine tartışma yapılarak kullanılır. Platon diyaloglarında bir konu belirlenir ve Sokrates ise, sonuca ulaşmak için doğurtma yöntemini kullanır. Platon'un diyaloglarında en iyi yöntem doğurtma sanatıdır. Diyaloglarında tartışılan kavram üzerinden sonuca ulaşılmaz, farklı kavramlar

⁷⁵ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 76.

⁷⁶ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 81.

⁷⁷ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 98.

üzerinden tartışmaya devam edilmektedir. Bu ise diyalektik ile yapılmaktadır. Platon'un "diyaloglarında diyalektiği bir düşünme, tartışma süreci ve yöntemi olarak belirleyen bir biçimdir."⁷⁸ Platon, diyalektiği bir araç olarak görmektedir. Tartışma sürecini devam ettiren bir araçtır. Platon diyaloglarında tartışmaları yaparken sadece kendi bilgisini değil, tartışmayı yaptığı kişinin bilgisini de ortaya çıkarmak istemektedir. Bu yüzden diyalektik yöntem kullanırken cevapların sadece doğruluğu değil, tartıştığımız kişinin de bilgisine başvurulmalıdır.⁷⁹ Sokrates, doğurtma yöntemini kullanırken, diyalektik yönteme başvurmak zorundadır. Diyalektik, istenen sonuca ulaşmada bir yöntemdir.

Platon felsefesinin amacı, ideyi ortaya çıkartmaktır. Bu yüzden ide, diyalektik yöntem ile ortaya çıkarılacaktır. Platon, diyaloglarında idenin varlığını ortaya koymayı amaç edinir. Diyaloglarda ideye ulaşmak için her alandan yararlanır. İde ile gerçek aynı şeydir. Platon'un gerçek olana ulaşmayı istemesindeki amaç, ideyi ortaya çıkartmaktır. Gerçekliği bulmak, tartışmalarının ve diyalektiğin evrensel koşuludur. Böylece tartışılan konu kesin sonuçlardan çözümlenmeye başlanarak yine kesin ve evrensel sonuca ulaşmaya çalışılır. Diyalektik gerçeğe ulaşmak için tüm sonuçları incelemektedir. Diyalektik ve tümevarım yoluyla bir konu araştırılırken, diğer taraftan konunun çürütülmesi de yapılabilir. Diyalektik bize kesin ve evrensel sonuçlar sunmaktadır. Bu yüzden diyalektikte akıl yürütme hâkimdir.

Platon'da diyalektiğin işleme girdiği bir diğer alan ruhtur. Ruhumuzda bilgiler bulunmaktadır. Ruhumuzda bilgiler keşfedilmek için beklemektedir. Asıl gerçek bilgiyi elde edebilmek içinde ruha başvurulması gerekmektedir. Diyalektik ve ruh işbirliği içerisinde olması gerektir.⁸⁰ Ruh, gerçek bilginin kaynağıdır. Ruh, gerçek bilgiye sahip olduğunun bilincinden habersizdir. Bilinçlendirmek için belli bir yol izlenmelidir. Bu yol ancak diyalektik olabilir. Sonuç olarak bilgi, ruh ve diyalektik arasında büyük bir bağ vardır. Diyalektiğin amacı ise bu bağlantıyı kurmaktır. Platon, ruhun barındırdığı gerçek bilgiyi açığa çıkarmaya çalışır ve bunu yaparken doğurtma yöntemini kullanmaktadır ve Platon bunu tüm diyaloglarında kullanır. Platon diyalektiği, tek bir alanda sunmaz. Felsefesini incelediğimiz de her alanda diyalektiği görmek mümkündür. Platon diyalektiği, sadece gerçekliğe götüren bir araştırma

⁷⁸ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 108.

⁷⁹ Platon, Diyaloglar Menon, çev. Adnan Cemgil, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 155.

⁸⁰ Arslan Topakkaya, Platon- Aristoteles Karşılaştırması, (İstanbul: Nobel Yayınevi, 2014), 244.

yöntemi olarak kullanmaz. Diyalektiği bilimsel kavramları incelemek ve onlara ulaşmak içinde kullanır. Diyalektik artık bilimle uğraşmaya başlar. Bilimi oluşturan en önemli özellik onun yöntemidir. Platon diyaloglarında merkez bir kavram belirler ve bu kavram aslında düşüncenin kendisidir. Erdem, adalet vs. gibi kavramlar ile tartışmayı başlatır. Platon'un asıl amacı artık evrensel olan düşünceye ulaşmaktır ve evrensel olan düşüncelerdir. Düşünce tüm varlıklarda bulunan bir tözdür. Bu tözün ortaya çıkması gerekmektedir. Platon bu alanda da Sokrates'in yöntemine başvurmaktadır.

Platon'un diyalektiği, nesne ve kavram arasındaki bağı oluşturmaktadır. Bilgi diyalektiğin kurduğu bağ sonucu ortaya çıkmaktadır. Platon bilginin kavramsal olduğunu ve duyum ile elde edilen bilginin gerçek olmadığını vurgular. Duyum bilgisi bize gerçek bilgiyi vermez. Gerçek bilgi ideaların bilgisidir. İdealara duyum bilgisi ile ulaşmak mümkün değildir. Platon'un diyalektik anlayışında bilgi nesneleri üzerine bulunmakta olan yanlış varsayımları inceleyen yöntem olarak değil, varlıkta olan düşünmenin temelini köklü değiştirmeye çalışan bir yöntemdir.⁸¹ Gerçek bilgiyi ortaya çıkaran yöntem ise diyalektiktir. Ancak Us ile gerçek bilgiye ulaşmak mümkündür. Çünkü tüm bilgiler kavramsaldir. Kavramları ise duyum ile algılamak mümkün değildir. Platon felsefesinde, ussal dünya ve duyusal dünya olarak ayırım yapmıştır. Ussal dünyanın olması için duyusal dünyaya aynı zamanda bilgiye ulaşmak için de tamamen duyusal dünyaya ihtiyacımız vardır. Bu yüzden duyusal dünyayı yok sayamayız. Çıkan tüm sonuçlar Platon'un kurduğu idealar kuramı ile bağlantılıdır. İdealar kuramı çözümleme ve varsayım ile ortaya çıkmaktadır. Platon'un idealar kuramını ortaya çıkarmak için güçlü bir yöneme ihtiyacı vardır. Bu yöntemi ise diyalektik olarak belirlemiştir. Platon'un idealar kuramı idea varolan bir şey değildir. İdea gerçekten varolandır, ideanın varlığı tümüyle gerçekliğe sahiptir. İdea kavramın maddesel görünüşü değil aksine o şeyin özünü oluşturur.⁸² İdea gerçek varoluşa sahiptir ve bilginin kendisidir.

Platon felsefesinde, diyalektik önemli bir yere sahiptir. Us'un belli bir amacı vardır ve amacını gerçekleştirmek için diyalektik yöneme başvurmaktadır. Us, kendi içinde çözümleyici niteliğe sahiptir. Çözümleme yapılabilmesi için ilk sırada,

⁸¹ Ersin Vedat Elgür, Kendi Geçerliliğini Kanıtlayan Bir Tarih: Diyalektik Gelişimi ve Onto- Politika, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2013), 9.

⁸² Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi Thales 'ten Baudrillard'a, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 90.

incelenen konuları parçalara bölerek çözümleme yapılabilir. Parçalara ayrılan ögeyi bir bütün haline getirebilmek için yöntem olarak diyalektiğe başvurulur. Platon'da diyalektik, usun belirlediği bir birleşimdir. Tümele ulaşmak için önce alttaki varsayımlara başvurulur. Varsayımları çürütmek için bir üstteki kavrama ulaşılmalıdır. Bunun sonucunda ise, asıl olan kavrama ulaşılır. Platon aslında diyalektik ile kavramın özünü ortaya çıkarmaktadır. Kavramların çözümlenmesi için bir bilime başvurulması gerekir. Bu bilim, diyalektik ile ortaya çıkmaktadır.

Platon felsefesinde iyi ideası gerçeğin ve varlığın nedenidir. “İyi öyle bir şeydir ki, o güneş gibidir; ışığında her türlü şey var olduklarının nedenini bulurlar ve onun ısısının sayesinde ancak var olabilirler.”⁸³ İyi kavramı varlığın en üstündedir. İdealar kuramının oluşması İyi'nin oluşması ile mümkündür. İdeaların gerçekliğini var olan madde ile görebiliyoruz. Görünüşler dünyasındaki maddeler ideaların kopyasıdır. İdealara duyum yoluyla değil ancak akıl yoluyla ulaşılabilir. İdealar Platon felsefesinde bilgi, bilim ve varlığın oluşması için gereklidir. Platon:

“öğrenmenin ve incelemenin amacını, ancak diyalektiğin belirlediğini ve bize izlenecek yolu yine diyalektiğin gösterdiğini kabul eder. Çünkü o bizi en gerçek gerçekliğe, tüm varlıkların en yüce ilkesine kendi zengin ve değerler yapısında tüm evrensel yetkinlikleri bulunduran yüce İyi'ye götürür.”⁸⁴

Diyalektik bizi gerçekliğe ve İyi'ye ulaştıran tek yöntemdir. Diyalektik yol, duysal dünyadan arındırarak gerçek olana götürür ve tek olanı gösterir. Platon'a göre diyalektik, usun izlediği ve gerçekliğe götürmek için kullandığı bir yoldur. Platon, felsefesinde ideaların çözümlenmesini diyalektik ile yapmaktadır. Asıl olan kavrama, bizi varsayımlar götürür. Diyaloglarda sıkça gördüğümüz varsayımlar, bir varsayımı yok etmek için daha güçlü varsayım ortaya atılacağını ve asıl olan kavrama ulaşılabilirliğini gösterir. Diyalektik, kavram bilgisine götüren tek yöntemdir. Platon felsefesinde diyalektik her alanda kullanılan bir yöntem haline gelmektedir. Diyalektik yol, gerçek olan ideayı açığa çıkarmaktır. Diyalektik, bilime yardımcı olur. Duyum ve algılama yoluyla elde edilen bilginin gerçek bilgi olmadığıdır. Tüm felsefesi boyunca duyumun gerçek bilgiye ulaşamadığını araştırır. Platon, duyum yoluyla elde edilen nesnelerin bilimi olduğunu savunan filozofları eleştirmiştir. Platon duyumun bilim

⁸³ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 151.

⁸⁴ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 158.

olmadığını aksine bizi çelişkiye sürükleyeceğini savunmaktadır. Platon'un amacı; insanları evrensel bilimin yanında kendilerini daha özgür hissettikleri ve kendilerini bulmaları için ahlaksal bir dünyayı yaratmasıdır. Bunun için, insanın erdemli varlık olması gerekmektedir. Gerçek erdem idealara aittir. Gerçek olan erdeme ulaşmak için duyular dünyasından idealar dünyasına giden yol bulunmalıdır. Bu yol ancak diyalektik olabilir. Diyalektik ile tümevarım birleştiğinde bizi gerçek olan ideaya götürecektir. Ruh, bilgi, ahlak ve bilimin kullandığı yöntemlerdir. Platon'a göre karşıtlardan arındırarak, birleşim sağlanmalıdır.

Platon'un amacı, bilginin kaynağından kesin sonuca ulaşmaktır. Bilginin özüne ulaşınca dek, diyalektik doğurtma yöntemi ile varsayımları sürdürmektedir. Diyalektiğin bir diğer özelliği kavramsal olanı bulmaktır. Platon için duyum bilgisi diye bir şey yoktur. Kavramlar duyum bilgisi ile elde edilemez. Platon'a ait diyalektiğin "kavramsal ve yargısal bir özelliği vardır."⁸⁵ Diyalektik kavramsal özellik kazanırken diğer bir özelliği ussal olmasıdır. Diyalektik gerçekliğe ulaşmak için ihtimalleri tek tek inceleyerek ortadan kaldırmalıdır. Bunun sonunca asıl olan ilkeye ulaşmaktadır. Asıl olan öze ulaşmamızı sağlayan ilke ise diyalektik yöntemdir.⁸⁶ Varsayımları çözümleyerek asıl olan kavrama ulaşmak mümkündür. Platon, diyaloglarında kendine has yönünü ön plana çıkarır. Diyaloglarında tanım yapmak yerine, karşı tarafta araştırma ya da düşünme isteği oluşturur. Diyalektik ile idealara ulaşmak ve ideaları somutlaştırmak ister. Diyalektik amacına ulaşmak için bir araçtır. İdeanın evrensel olduğunu göstereceğini ve bununla diyalektik ile mümkün olduğunu felsefesinde bizlere göstermektedir. Platon, kavramları net bir şekilde açıklayamadığı için filozoflardan eleştiri almaktadır. Platon felsefesinde diyalektiğin ussal ve olumlu özellikleri olduğunu söyleyebiliriz. İdeaların, duyum dünyasında bıraktığı izlerle incelemeye ve gerçekliğini görmeye çalışırız. Platon'un amacı, ideaların ne anlatmak istediğini bilmek ve gerçekliğini ortaya koymaktır. Diyalektiğin çözümleyici bir tarafı olduğunu göstermektedir. Platon'da diyalektik kısaca; yöntem, bir araştırma aracı, gerçeğe ulaşmak, çözümleme yapmak, varsayımları irdelemek ve idealar kuramının varlığını ispatlamaktır.

⁸⁵ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 181.

⁸⁶ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a, 321.

1.3.1 Platon'un İdealar Kuramı'nda Diyalektik Kavramı

Platon felsefesinde varlığın yapısını idealar kuramı oluşturmaktadır. İdealar kuramı Platon felsefesinin temel taşıdır. Bu bölümde Platon'un idealar kuramı ve diyalektik arasındaki ilişki üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Platon, felsefesini idealar kuramı üzerinden şekillendirir. İdea kavramı Yunan felsefesinde farklı anlamlara gelmektedir. Platon ile birlikte idealar farklı bir boyut kazanmıştır. Platon göre idea ezeli-ebedi, kesin olan bilginin nesnesi, maddi olan şeylerin özünü oluşturmaktadır. İdea evrensel ve soyut olan şeylerin nesnel varlıklarıdır.⁸⁷ Platon idealara zaman ve mekândan ayrı soyut bir evren yaratmaktadır. İdeaların kaynağının duyular olduğunu savunanların tersine Platon, Descartes ve Berkeley gibi filozoflar dünyanın kavranılan ve algılanan olarak ayrıldığını savunmaktadırlar. Şeylerin kavranılan olmasının yanında algılanan yanında dünyaya ait olduğunu savunan idealist filozoflardır.⁸⁸ Felsefesinin her noktasında idealara rastlamak mümkündür. Platon'u idealar kuramını oluşturmaya iten nedenler vardır. Platon gençlik yıllarında Kratylos ile arkadaşlık yapmıştır. Kratylos ile arkadaşlığı sonucunda Sokrates ile tanışmıştır. Platon Kratylos'un etkisiyle şeylerin değişim, oluş içerisinde bulunduğunu fark etmiştir. Fakat bunun bilimin konusu olabilecek kadar etkin bir düşünce olamadığını düşünmüştür. Platon Sokrates'in etkisiyle ise, tümellerin gerçekliğini öğrenmiş ve bilimin konusu olabileceğini düşünmüştür. Tümeller evrenselliğe ve gerçekliğe sahiptir. Platon Kratylos ve Sokrates'ten öğrenmiş olduğu şeyleri birleştirerek tek bir alanın konusu değil de tüm varlığın, bilimin konusu olabilecek tez ortaya atmıştır. Değişmeyen ve evrensel nitelikleri olan şeylerin var olabileceğini savunmuştur.⁸⁹ Bu çıkarımlar sayesinde Platon, idealar kuramını oluşturma gereksinimi duymuştur. Platon, varlık hakkındaki görüşlerini Kratylos diyalogunda değinmektedir. Platon, varlığın değişmez olduğunu ve sabit kaldığı sürece gerçekliğinden söz edebileceğimizi savunmaktadır. Kratylos diyalogunda Sokrates, sürekli değişim halinde bulunan şeylerin varlığı yansıtmayacağını söylemektedir.⁹⁰ Platon varlığın gerçekliğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Platon, bilim ve bilgi alanlarındaki gerçekliği göstermeye çalışmıştır.

⁸⁷ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 444.

⁸⁸ Nayla Farouki, İdea Nedir, çev. Atakan Altınörs, (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 35.

⁸⁹ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a, 242.

⁹⁰ Platon, Diyaloglar Kratylos, çev. Teoman Aktürel, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 258.

Bilim, duyular ile değil, idealar ile gerçeklik kazanmaktadır. İdealar tek, değişmez ve sabittir. Görünüşler dünyasında ideaların kopyaları bulunmaktadır. İyilik ideası gibi... Platon'a göre her şeyin gerçeği idealarda bulunmaktadır. Duyular yoluyla idealara ulaşmak imkânsızdır. İdealara ancak akıl yoluyla ulaşabiliriz. Platon, duyum ile varlığın gerçekliğini görmemizin olanaksız olduğunu savunmaktadır. Platon, sadece varlık alanında değil, her alanda akılla gerçekliğe ulaşabileceğimizi savunmuştur. Platon felsefesine duyusal dünya yerine akılsal olan dünyayı koymayı tercih etmiştir. Bilimin konusu olarak da akılsal dünyayı seçmiştir.⁹¹ Platon tamamen duyusal dünyayı yok saymaz çünkü duyusal dünya olmadan ideaların gerçekliğini göremeyiz.

Platon, idealar kuramı ile tikellerden tümele ulaşmak istemektedir. İdealar gerçekliği barındırır ve tümeller bilgisi duyum yoluyla değil, akıl ile elde edilebilir. İdeaların özelliklerini güzellik ideası üzerinden açıklayalım. Güzellik ideası, bu idea sonlu olmayan, değişime uğramayan özelliklere sahiptir. Güzellik ideası bedene ait bir güzellik değildir. Belirli bir belirlenimi yoktur. Maddi dünyanın içerisinde yer almaz. İnsanın bedeninde ya da doğanın içerisinde bulunmaz. Güzellik ideası sadece kendisinin varlığında bulunmaktadır. Bu idea sonsuzluğa sahiptir ve kendisiyle sürekli ilişki içerisinde. Güzel olarak betimlediğimiz her şey güzellik ideasından pay almıştır. Güzellik ideasına dışarıdan bir şey eklendiği zaman onda bir farklılık meydana gelmez. O hep aynı kalmaktadır.⁹² İdealar özellikleri bakımından her türlü üstündürler. Platon ideaları öyle bir yere koyuyor ki, onlara ulaşmak için en iyi yolu bulmamız gerekmektedir. İdealar maddi olarak var olamazlar ancak idealar insan zihninde var olabilirler çünkü onları duyular ile değil akıl ile kavramaktayız. Platon ideaların gerçekliğini insanlara göstermeye çalışmıştır. Bu yüzden ideaların gerçekliğini kavraya bilmek için duyular dünyasına ihtiyacımız vardır.

Platon, duyular dünyasının gerçekliğe sahip olmadığını düşündüğü halde bile duyular dünyasını tamamen yok saymaz. Çünkü ideaların gerçekliğini duyular dünyası üzerinden gösterecektir. İdealar asıl ve gerçek olandır. Duyusal dünyada bulunan şeyler, ideaların taklidi ve benzerleridir. Platon bize duyusal dünyadaki şeylerin kopya olduğunu göstererek, gerçek olana ulaşma arzusu oluşturmaktadır.

⁹¹ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a, 258.

⁹² Platon, Şölen, 95.

“bir bedendeki güzelliğin diğer bedenlerdeki güzelliklere benzer olduğunu görecek ve bu tür bir güzellik arayan insan, bütün bedenlerde bulunan güzelliği tek ve aynı güzellik olarak değerlendirecektir. Böyle bir kişi, bu durumu kavradığında tüm güzel bedenlere ilgi duyar ve zamanla tek bedene olan ilgisi azalır, bunu değersiz bulmaya başlar. Ardından onun ruh güzelliğini beden güzelliğinden daha fazla önemseydiği görülür.”⁹³

Biz duysal dünyanın gerçek olmadığını farkına vardığımız zaman idealara nasıl ulaşmamız gerektiğini araştırıyoruz. Platon burada bizim için bir yol sunmaktadır o ise, diyalektiktir. Diyalektik yöntemle insanlar idealar dünyasının gerçekliğine ulaşabilmektedir. İdealar dünyasına ulaşmak için duysal dünya üzerinden hareket etmeliyiz. Duysal dünya idealara ulaşmakta bir basamak halindedir. Platon duysal dünyayı bu yüzden tasarlamıştır. Duysal dünya ile idealar arasındaki bağ kopmamalıdır. Diyalektik yöntem ile ideaların kullanışını, zengin ve yenilikçi bir yapısı olduğunu göstermektedir. Diyalektik ile idealar arasında zıtlıklar kurmanın mümkün olabileceğini kabul etmektedir. Diyalektik “varolan bir ideada bilkuvve mevcut ne varsa fiili hale dönüştürmekte yetinmez, bir ideadan, onu aşmak”⁹⁴ için kullanabileceğini mümkün hale getirmektedir.

Platon tümeli idealara ait bir parça olarak görmekte iken, tikel duysal dünyaya aittir. Tümel tikel arasındaki ilişkiyi Menon diyalogunda değinilmektedir. İki farklı şey gibi görünseler de aslında hepsinde bir olan bir öz bulunmaktadır. Bu öz ise erdemi meydana getirmektedir. Tümel olan idealara ya da tikel olanın duysal dünyaya ait olması onların bir araya gelmesine engel değildir.⁹⁵ Sokrates’in bahsettiği gibi erdemin ne olduğunu ararken aslında onun özünü aramaktayız. Erdemin özü aslında tümele ulaşmamızı sağlamaktadır. Platon’a göre şeylerden çok olabilir ama bunun tek bir özü vardır. Şeyin özü ise gerçek olandır, özden çoğalan şeyler ise aslından gerçeğin kopyalarıdır. Kopyalar ise, gerçeğe götürmek için vardır. Kopyalar asıl olanın benzeridir. Duyular dünyasında bulunan ideaların kopyaları asla gerçeği yansıtmazlar. Tümeller idealarda olduğu için, ideaların tüm özelliklerini taşımaktadırlar. Tikeller ise duyular dünyasında oldukları için değişimi barındırırlar. Tikellerin duysal dünyada var olduğunu, Sofistler diyalogunda değinilmiştir. Duysal dünyada bulunan her şey belli yüklemeler oluşturuyoruz. Bir canlıya büyük, küçük, kötü ya da iyi gibi çeşitli

⁹³ Platon, Şölen, 93.

⁹⁴ Farouki, İdea Nedir, 91.

⁹⁵ Platon, Diyaloglar Menon, 151.

yaklaşımlarda bulmaktayız. Bunu yaparken sadece canlı olmasından değil, onun farklı özellikleri olduğunu belirtiriz. Evrende bulunan her nesne için bu durum geçerlidir. Bir şey olarak belirliyoruz daha sonrada çeşitli isimler vererek onu çok yapmaya çalışıyoruz.⁹⁶ Tikellerin değişime açık olduğunu görmekteyiz. Tümellerden çıkan şey duyuşal dünyada birçok hale gelmektedir.

Platon felsefesinde iyi ideası, üst bir yere sahiptir ve ideaların ideasıdır. İyi ideası; varlığın oluşmasının kaynağıdır, gerçek bilimin ve bilginin bulunduğu yerdir. Aynı zamanda varlığın temelinde de bulunur. Platon iyi ideasını duyuşal dünyasında ki güneşe benzetir. “İyi öyle bir şeydir ki, o güneş gibidir; ışığında her türlü şey var olduklarının nedenini bulurlar ve onun ısısının sayesinde ancak var olabilirler.”⁹⁷ Duyuşal dünyada asıl güneşi göremeyiz ama onun ışığı sayesinde şeyleri görebiliriz. İyi ideası güneş gibidir, onu göremeyiz ama ideaların varlığını onun sayesinde görebiliriz. Duyuşal dünya güneşi görmemizi sağlarken, İyi ideası ise kavramamızı sağlamaktadır. Bilimin ve gerçekliğin kaynağını iyi ideası olarak belirleriz. İyi ideası nesnelere ve akıla gerçekliği ve bilme yetisini verendir. İyi ideasının sonsuz olmasından birçok şeyin kaynağını oluşturmaktadır.⁹⁸ İyi varlıktan daha ötededir. Biz duyuşal dünyada idealar sayesinde gerçekliğin farkına varıyoruz ve iyi ideası sayesinde de akısal olanları görüyoruz. İyi ideasını ilk neden ve son neden olarak algılamalıyız ve arkasında her zaman güç ve erdemin yattığını bilmeliyiz. Platon iyi ideasını öyle bir yere yerleştirdi ki bu nedenle ona ulaşmak için her alanda en iyisi olmalıdır.

İyi evrenseldir. Duyumlar yoluyla elde edilmez fakat akıl yoluyla elde edilir. Evrensel olan iyiye gerçeklik kazandırılmıştır. Platon, ideaların gerçekliği ve evrensel özelliği olduğunu göstermektedir. İdealar insanda doğuştan var olmaktadır. İnsan varlığında doğuştan tüm şeylerin var olduğunu görmekteyiz. Platon ideaların somut özelliği olmadığını, soyut olduğunu vurgular. Bu özellikler duyular dünyasında somutluk kazanmaktadır. Duyuşal dünyasındaki renk, büyüklük, küçüklük gibi özelliklerin her varlıkta değişiklik göstermesi gibi bir şey değildir. İdealar usun oluşturduğudur. Kavramlar aracılığıyla duyuşal dünyada karşılık bulmaktadır. İdealar bilincimiz sayesinde insanda var olmaktadır. İdeaların kaynağı Tanrı’dır. Platon’a göre

⁹⁶ Platon, Diyaloglar Sofist, çev. Ömer Naci Soykan, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 598.

⁹⁷ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 151.

⁹⁸ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon’a, 235.

varlığın, gerçekliğin kendisi ve ideaların oluşmasına sebep olan Tanrı'dır.⁹⁹ İyi ideasının kaynağını da Tanrı olarak nitelendirebiliriz. "Tanrı ideaların ilk nedeni ve metafizik özellikleri sahiptir."¹⁰⁰ İdealara ait tüm özellikler insanda bulunmaz. İdeaların özellikleri insan varlığında bulunması söz konusu bile değildir. İdealar sonsuzdur ve bir biçim içinde idealara ulaşmak imkânsızdır. İdealar bir şekil veya biçim içinde yer almaz sadece kopyaları biçim içindedir. İdealar varlığın oluşumunda temel özelliktir ve varlığı, bilgi ve bilimi oluşturlar. Bu yüzden birlik içinde bulunurlar. İdealar; sayıca çoktur fakat birdir, gerçeğin görünümüdür. Gerçeklik birebir içindedir. İyi ideası bilme gücünü verendir. "Bir şeyi bilmek demek, o şeyi bütün türleri içinden ayırıp görebilmek, yani tikelleri tümelleştirmek, olayları kanunlara bağlamak ve kanunları da gittikçe daha yüksek gerçeklere, yani bire dönüştürmek demektir."¹⁰¹ Bir şeyi bilmek ideanın özelliklerini bilmek demektir. İdeaya ulaştığımız zaman iyinin gerçek olduğunu ve gerçek dünyanın idealar olduğunun farkına varırız. İdeaların gerçekliğine ancak filozoflar ulaşabilir.

Platon, us ve duyu algısı arasındaki ayrımı görme duyusu üzerinden anlatmaktadır. Platon'a göre, görme duyusu diğer tüm duyulardan ayrılmaktadır. Nesneyi, ışık olduğunda daha net görürüz fakat karanlık olduğunda sadece belli bir noktasını görebiliriz. İdealar dünyasını da nesnenin aydınlık olduğunda görebiliriz. Göz duyusu gerçek olana yani ruhu işaret ederken kaynak olarak güneşi yani iyiliği kullanmaktadır.¹⁰² Güneşi iyi ideasına benzetmektedir. İyi ideası da gerçekliği ve doğruluğu görmemizi sağlayandır. Güneş sayesinde duyular dünyasında nesneleri görmekteyiz. Asıl olan varlığı görmek için güneşe de ihtiyacımız vardır. Güneş iyi ideasının gerçekliğinin bir kanıtıdır. Güneş duyusal dünyada bulunan her şeyin bir özü olduğunu göstermektedir.

Duyularımız değişmektedir fakat düşünceler değişmeyen kavramlardır. Madde gerçeğin gölgesidir. Gerçek varlıklar ebedi, ezeli olan idealarda bulunmaktadır. İdealar dünyası kavranabilir haldedir. Gerçek olan özlerle bulunmaktadır. İdealar dünyası hakkında örnek vermek gerekirse, iki kardeş birbirine benzemezler. Şekil, büyüklük, kilo, boy olarak birbirinden farklıdır. Sonuç olarak ikisi de insandır. Duyular

⁹⁹ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a, 236.

¹⁰⁰ Cemil Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 19.

¹⁰¹ Cemil Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 19.

¹⁰² Bertrand Russell, Batı Felsefe Tarihi İlkçağ, 224.

dünyasında olan tüm varlıklarda bu böyledir. Fakat tüm varlıkların ideaları da vardır. Bir varlığı bilmemiz onun duysal özelliklerini bilmek demek değildir, aksine onun özüne ait bilgiye sahip olmamızdır. İdea tüm bunları tek bir kavram altında anlatabilmektedir. İdealar, ruhumuzun algılamasıyla ortaya çıkmaktadırlar, aynı zamanda “ruh için en gerçek olan şey, deneyden gelmeyen şeylerdir.”¹⁰³ Ruhun algıladığı şeyler duyular ile algılanmaz. Sadece akılsal olan şeyleri algılar ve gerçek saymaktadır. Platon göre, idealar

“göklerden üstün bir taht üzerinde oturur; gerçek alanında ebedi, renksiz, şekilsiz ve dokunulması olanaksız olan değişmez ve gerçek varlıklardır” ve biz, duyulur eşyayı, duyu organlarıyla mutlak gerçekleri ise, akılla algılarız. Yani bizi, duyulur âlemin şekilleriyle tinsel âlemin gerçekleri arasında ilişki de bulunduran akıldır.”¹⁰⁴

Platon, akıllı idealar dünyası ve duyular dünyası arasındaki bağ kuran olarak belirlemiştir. İdealar dünyasını asla duyu yoluyla elde edemeyiz. Duyular bizi gerçeğe götürmez ancak bizi sürekli değişim halinde bulunan özelliklere götürebilir.

Bir şey ideadan pay alarak o şey olabilir. Mesela güzel, ideasından pay alarak güzel olabilir. Şey olarak pay almadığı hiçbir idea yoktur. Duyusal dünyada bulunan her şey bir ideadan pay almıştır. Platon bu durumda incelemenin amacını, diyalektiğin belirlediği yöntemle bulunabileceğini vurgulamıştır. Diyalektik gerçekliğe, iyi ideasına götürmektedir. Platon, felsefesinde ideaya ve gerçek olana götüren tek yolu diyalektik olarak belirlemiştir. Diyalektik bizi bir olana ulaştırır ve duysal dünyada olan kopyalardan, değişim içinde olan her şeyden uzaklaştırarak gerçek olan, bilim, bilgi ve ideaya götüren tek yöntemdir. Platon diyalektiği şöyle açıklar: usun gerçekliğe ulaşmak için kullandığı bir yoldur. Us diyalektik yöntemi asıl olana ulaşmak için kullanılmaktadır.¹⁰⁵ Us ile idealar arasında kurduğu bağı diyalektik ile tamamlamaktadır. Diyalektik, us ile birlikte tümdengelimlerle kurduğu birliktir. Diyalektiğin amacı burada “usun ve anlığın anlama ve kavramanın kendine özgü zengin kaynaklarından, olanaklarından ve yollarından yararlanarak, ideaya dayanan tüm gerçekleri gün ışığına çıkarmak ve onları irdelemektir.”¹⁰⁶ Platon, ideaların gerçekliğini, evrenselliğini diyalektik yöntem ile doğrulamak istemiştir. Platon ideaları araştıran bilim diyalektik

¹⁰³ Cemil Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 18.

¹⁰⁴ Cemil Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 19.

¹⁰⁵ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 159.

¹⁰⁶ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 164.

olduğundan dolayı bilim kategorisine koymuştur. Platon'da gerçek bilgi varlık bilgisidir. Varlık ise özü değişmeyendir. Öz değişmeyen, gerçekliğe sahip olandır. Gerçek olan nesnelerde bulunur ve bu nesnelere en çok benzeyen şeylerde bulunmaktadır.¹⁰⁷ Platon'da özü bulmamızı sağlayan diyalektiktir. Platon, diyalektik araştırmayı şöyle açıklar: farklı yerlerde bulunan tikelleri bulup onları algılamakla birlikte bir araya getirmektedir. Aynı zamanda şeyleri belli bir düzen içerisinde parçalara ayırmaktadır. Bölme işlemini titiz bir çalışma içerisinde yapmaktadır.¹⁰⁸ Platon felsefesinde ideaların değişmeyen özelliği olduğunu vurgular. İdeaları bilmek için diyalektik iki farklı yöntem dener; tikellerden başlayarak adım adım tümellere doğru gidebilir, tümellere doğru giderken de asla gelişigüzel değil, aynı kategoriye koyarak tümellere ulaşır. Bir diğer yöntemi ise, idealardan yani tümellerden başlayarak tikellere doğru inmektir. Diyalektik ile gerçekliğe ve yansımaları olan kopyalara ulaşmaya çalışılır.

Diyalektiğin ideaları bilmek için uyguladığı tüm aşamalara Sofist diyalogundan örnek vermemiz gerekmektedir. Yabancıya göre, kavramların birbiriyle belirli ortak noktaları bulunmaktadır. Birbiriyle olan ilişkileri ortaya çıkarmak için bir bilime ihtiyacımız vardır. Kavramların birbiriyle olan benzerliklerini ya da farklılıkları hakkında bilgi sahibi olabilmek için bu bilime başvurmamız gerekmektedir. Kavramlar hakkında belli yargılar ortaya çıkarmak için tek tek araştırması yapılmalıdır. Theaitetos ise; bunların yapılması için gerçek olan bir bilime ihtiyacımız olduğunu savunmuştur. Diğer taraftan yabancı; ilk olarak bu bilimin ne olduğunu söylemeliyiz. Bu bilim ancak diyalektik olmalıdır. Diyalektiğin amacı ise, kavramların doğru bir biçimde ayrılmasını ve anlamlandırmasını yapmaktır. Kavramın diğer kavramlarla çelişmesi mümkündür. Çelişen bu noktaları ise birbirinden ayırmalı ve asıl olan kavramın etrafında toplanmalıdır. Gerçek olan kavramın diğer kavramlarla olan ilişkisi bulunmalıdır. Her kavram üzerinde tek tek araştırma yapılacaktır. Bu araştırma sonucunda diğer kavramlarla olan bağlantısının olduğunu ve olmadığını ortaya çıkarmak için diyalektik

¹⁰⁷ Platon, Philebos, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 144.

¹⁰⁸ Ahmet Cevizci, İdealar Kuramı Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999), 108.

bilimini bilmek gerekmektedir. Diyalektik bilimin bilgisine sahip olmayan hiç kimse bunu yapamaz.¹⁰⁹

Platon'a göre diyalektik bilimi olması gerekmektedir. Diyalektiği bilim olarak görmesi ussal dünyanın gerçekliğini duyusal dünyaya göstermesidir. Platon diyalektiği, iyi ideasına ulaşmak için ve ussal yolla çıkan tüm sonuçları tümevarımsal bağ ile açıklayan bir bilim olarak nitelemektedir. Platon devlet kitabında diyalektiğin iki aşamasına değinir. İlk olarak bir şeyi kavrayabilirim. Kavradığımız şeyi zihnimiz diyalektiğin etkisiyle yapabilmektedir. Diyalektik, varsayımları basamak olarak algılamaktadır. Varsayımlar sayesinde bütüne ulaşmak mümkündür. Diyalektik bütüne ulaştıktan sonra tekrar varsayımlar ile aşağıya inmektedir. Bu süreç ideallara ulaşması ile son bulacaktır. Diyalektik bilimin kavradığı şeyler değişen dünyada bilebiliriz. Duyusal dünyada bulunan varsayımları akıl yürütme yöntemi ile araştırması yapılmaktadır. Gerçek olanın bilgisini sadece varsayımlardan yola çıkarak algılamak mümkün değildir. Varsayımlar ideallara ulaşmak için basamak olarak kullanılmalıdır. Varsayımlar, nesnelerin ilk nedenleri hakkında asıl bilgiyi elde edemezler.¹¹⁰ Platon'un Devlet kitabında değinildiği gibi diyalektik farklı yöntemler ile ideayı açıklamaya ve gerçekliğini göstermeye çalışan bilim olarak nitelendirilmiştir. Platon diyalektiğe, zorlu bir görev vermiştir. Diyalektik bilimi bunu gerçekleştirirken farklı yolları denemektedir. Diyalektik bilimi asıl olanın bilgisini elde edene kadar devam edecektir. Diyalektik ne zaman ideaların bilgisine ulaşırsa o zaman bu süreç son bulacaktır. Diyalektik duyusal dünyada bulunan şeylerin gerçekliğe sahip olmadığının farkındadır. Bu yüzden gerçek olanın peşindedir.

Platon felsefesinde, insanda bulunan idea bilgisini açığa çıkarmak için ve değişmeyen sabit bir yöntem önerir. Bu yöntem kendi belirlemiş olduğu yöntemi ile hep doğru sonuçlar elde etmektedir.¹¹¹ Platon'a göre felsefenin ana yöntemi diyalektiktir. Diyalektiğin amacı ideaları kavramaktır. Duyumun bilgisinin ideallara çevrilmesini şart görmüştür. İdeaların tüm özelliklerini kavramak ancak diyalektik ile mümkündür. Diyalektik, ideaları kavradığı için ona ulaşırken tüm birleşenleri ayırabilir ve us ile

¹⁰⁹ Platon, Diyaloglar Sofist, 601-602.

¹¹⁰ Platon, Devlet, çev. Cenk Saraçoğlu - Veysel Atayman, (İstanbul: Bordo-Siyah), 207.

¹¹¹ Platon, Devlet Adamı, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 50.

ideaların düzenlemelerini yapabilir. Diyalektik, kavramları açıklayarak ve onların çözümlenmesini yaparken aynı zamanda bize değişmeyen özün bilgisini sunar.

1.3.2. Platon'un Bilgi Felsefesinde Diyalektik Kavramı

Platon, felsefesinde bilginin ne olduğunu veya ne olması gerektiği hakkındaki görüşüne değinmeden önce, bilginin ne olmadığı ve ne olamayacağı hakkında görüşlerine bakmamız daha doğru olur. Platon, bilginin ne olduğu sorusunu Theaitetos diyalogunda tartışır. Platon bu diyalogunu olumsuz sonuçlandırır çünkü bilginin ne olduğunu açıklayamaz. Sokrates, tartışmaya bilginin ne olduğunu sorarak başlar. Theaitetos ise, bilginin ne olduğu sorusuna şöyle yanıtlamaktadır: Theadorus'dan öğrendiğimiz her şeyi bilgi olarak kabul edebiliriz. Bilim olarak kabul ettiğimiz her şey bilgidir.¹¹² Aslında Sokrates bilginin özünün ne olduğunu sormuştur. Sokrates' göre ilk olarak bilginin ne olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Bilginin ne olduğunu bilmediğimiz vakit masa bilgisinden bir şey anlayamayız.¹¹³ Sokrates'e göre bilginin ne olduğunu bilmeden yapılan tanımlar bize özü değil, sadece genel bir yargı verebilir. Bu yüzden idealar duyularla değil, zihin yoluyla elde edilebilir. Platon, kesin bilginin olduğunu ve bu bilginin idealar da var olduğunu vurgular. Bilginin sınırı gerçek var olanlardır. Biz ise, ancak var olanları bilebiliriz.

Platon'a göre, insanı duyum ile elde edilen şeyler doğruya ulaştırmaz. Platon'a göre insan sanı bilgisiyle doğruya ulaşmaktadır. Sanı bilgisi sadece insanı doğruya ulaştırmak için bir yoldur.¹¹⁴ Sanı bilgiyi elde edemez fakat sanı görünüşlerin elde ettiğidir. Sanı ile kesin bilgi elde edilemez çünkü sanı bilgi değildir. Gerçek olana ve şeyin özüne götürmez. Platon, Menon diyalogunda nasıl biliyoruz sorusunu şöyle yanıtlar: Ruh, evrendeki her şeyi daha önce görmüş olmasından dolayı her şeyi öğrenmiş olarak tekrardan doğmaktadır. Ruh, öğrendiklerini hatırlama yoluyla tekrar zihnine getirmektedir. Öğrenme dediğimiz şey, hatırlama yoluyla ortaya çıkmaktadır. Ruh öğrendiği şeyleri hatırlamaya başladığı zaman ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁵ Bilginin aslında insanda daha önce var olup, anımsama yoluyla varolan bilgiyi ortaya çıkarmaktayız. Platon bilginin, ruhta bulunduğunu sadece hatırlanmayı beklediğini

¹¹² Platon, Diyaloglar Theaitetos, çev. Macit Gökberk, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 456.

¹¹³ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 457.

¹¹⁴ Platon, Diyaloglar Menon, 186.

¹¹⁵ Platon, Diyaloglar Menon, 163.

vurgulamaktadır. Platon'a göre bilgi hatırlanmadan başka bir şey değildir. Platon hatırlanan bilginin gerçek olup olmadığını tartışmaktadır.

Platon, Phaidon diyalogunda bu noktaya değinmiştir. Diyalogda Sokrates'in karşısında ki kişi Kebes'dir. Kebes'e göre, öğrendiğimiz şeyler anımsama ise bunları daha önceden bilmemiz gerekmedir. Bir bilginin anımsama olması için daha önceden öğrenilmiş demektir diyerek bilginin anımsama olduğunu kabul etmektedir.¹¹⁶ Sokrates, öğrenmenin anımsama olduğunu biz bir şeyleri bilerek hayata getiriyoruz. Sonradan öğrendiğimizi sandığımız şeyleri zaten daha önceden biliyoruz. Sadece anımsama yoluyla tekrardan farkına varıyoruz. Sokrates öğrenmenin bir anımsama olduğunu kabul etmiştir.¹¹⁷. Sokrates, öğrenmenin anımsama olmasından dolayı bilginin nasıl ortaya çıktığını açıklar. Menon diyalogunda bir köle çağırarak ona geometri soruları sorarak bilgisini ortaya çıkarmaya çalışır. Sokrates bilgiyi doğurtma yöntemiyle ortaya çıkarmaktadır. Sokrates öğrenmenin anımsama olduğunu göstermek için bilginin nasıl ortaya çıktığını göstermek istemektedir. Doğru sorular sorarak, karşımızdakinin bilgiyi aslında bildiğini ama bildiğinin bilincinde olmadığını farkına vardırarak bilgiyi ortaya çıkartmaktadır.

Platon, ideaların bilgisinin episteme olduğunu gösterir. Platon'a göre, bilgi doğru sanı veya algı olamaz. Bilginin olması için daha kesin bir yargıya ihtiyacımız vardır.¹¹⁸ Episteme bilgisi bize yanlış bilgi vermez. Theaitetos diyalogunun devamında Sokrates'e bilginin algı olabileceğini savunlar, bilginin algı olduğuna dair yargıda bulunmuştur.¹¹⁹ Platon'a göre bilgi algı olamaz çünkü her zaman insandan insana değişen şeyler bilgi sunmazlar. Bu yüzden bilginin kaynağı duyum olamaz. Çünkü görünüşler dünyasında bulunan nesnelerin ve şeylerin zamanla değişime uğradıkları açıktır. Değişime mahkûm olanların bilgisi de göreceli olacaktır. Algılanan şeyin sürekli değişim içinde olmasından dolayı varlığın gerçekliğini ortaya çıkarmak olanaksızdır. Bizim algılar yoluyla elde ettiğimiz şeyler doğru sayılıyorsa, bir şeyi algı yoluyla elde ettiğimiz zaman bunun yargılanmasına gerek yoktur. Hem algı yoluyla hem de düşünce yoluyla bilgi edebiliriz. Bilginin duyum yoluyla elde edilmesi çoğu kişilerce doğru sayılabilir fakat herkes için iyi ve faydalı olduğunu söyleyemeyiz. Bilgiyi duyum ile

¹¹⁶ Platon, Phaidon, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 93.

¹¹⁷ Platon, Phaidon, 107.

¹¹⁸ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 539.

¹¹⁹ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 463.

elde etmemiz gelecek ve devlet yasaları içinde geçerli sonuçlar veremez. Bilgi ve algı aynı şey değildir. Platon'a göre bilgi algı sayesinde elde edemeyiz. Bilgi düşüncemizde bulunmaktadır. Algı doğruluğa ulaşamadığı için bilgi olarak kabul edemeyiz.¹²⁰

Platon bilgi algı ise, ölçütünün insan olamayacağını savunmaktadır. Sokrates diyalogun devamında bu konuya değinmektedir. Sokrates, bir rüzgârın bile algılanma şeklinin farklı olmasından dolayı bilgiye algı diyemeyiz. Rüzgâr bazı zamanlarda insanların üşümesine sebep olurken bazı zamanlarda serinlik vermektedir. Bunu bir bilgi olarak kabul etmiş olursak rüzgârın bazılarına göre soğuk veya sıcak olduğunu mu kabul edeceğiz. O yüzden bilgi algı olmamalıdır. Gerçek bilgi algılara göre değişmeyen herkes için aynı kabul edilen bir şey olmalıdır.¹²¹ Algı, kişilerin rüzgâr hakkında ne düşündüğünü gösterir ve kişinin kendisine göre doğrudur. Benim için rüzgâr soğuk fakat başkası için sıcak olabilir. Bu benim doğrudur, diğerine de yanlış diyemeyiz. Aslında kişiler aynı rüzgârdan bahseder fakat algı kişiden kişiye değiştiği için sonuç farklılık göstermektedir. Bize görünen şeyi algılarız, bunun sonunca doğruluk elde etmek imkânsızdır. Rüzgârın ne olduğu hakkında bilgi veremeyiz. Bu yüzden görünen hakkında bilgi elde edemeyiz. Bu noktada; Platon, Protagorasın her şeyin ölçüsü insandır önermesinden bilginin nasıl doğru sonuç çıkmayacağı hakkında bağlantı kurmuştur.

Platon, felsefesinde bilginin ne olmadığını değindikten sonra şimdi de bilginin ne olduğu ve ne olması gerektiği hakkındaki görüşlerine değineceğiz. Böylece bilginin algı olmadığı sonucuna ulaşmaktayız. Platon göre, herkesin önermesi kendine göre doğru olursa ortak bir değer ortaya çıkmaz. Bu noktada toplum için değişmeyen tek bir doğru olduğunun kanıtına ulaşamayız. Bu yüzden herkes için değişen bir yargı olamaz. Böylece bilgi ve algı aynı şey değildir yargısı ortaya çıkar. Bilgi elde etmek için bir yargıya sahip olmalıyız. Yargı, ruhu ve varlığı içerisine alan genel bir düşünmedir. “Yanlış sanıda bulunmak yokluğu sanmaktan başka bir şey değildir.”¹²² Var olmayan bir şey hakkında düşünmek bizi yanlış yargıya sürüklemektedir. Var olmayan bir şey hakkında bilgi sahibi olamam, bilgisine sahip olduğum şeyler vardır çünkü var olduğu için onun bilgisine ulaşabilirim. Bilgi, doğru olan ve var olan şey hakkında elde

¹²⁰ Bertrand Russell, Batı Felsefe Tarihi İlkçağ, 253.

¹²¹ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 464.

¹²² Platon, Diyaloglar Theaitetos, 511.

edilendir. Bilgi var olanın bilgisidir ve var olmayan şeyin bilgisi de mümkün olmayacaktır.

Duyum bize kesin bilgi veremediği için gerçek olanın bilgisine ulaşamayız. Değişmeyen, ezeli, yani idealar bilginin konusudur. İdeaların bilgisini duyumlar değil, akıl verecektir. Platon, ruhun ölümsüz olduğunu, ruhun bilgisinin duyumla değil, akılla ulaşabileceğimizi savunmuştur. Çünkü idealar dünyası var olduğu için bilgi ruhta saklı olan şeylerin hatırlanmasıdır. Platon, insanda bilginin var olduğunu fakat bilincinde olmadığını savunmuştur. Ruhumuzda var olan bilginin hatırlanmasıdır. Evrende olan her şey birbiriyle ilişki içerisinde. Ruh daha önceden her şeyi öğrenmiş olduğu için insanın bir şeyi hatırlaması sonucunda diğerlerini de öğrenmiş olacaktır. Evrende öğrenme dediğimiz şey ise, hatırlama sonucunda ortaya çıkmaktadır.¹²³ Sokrates, Menon diyalogunda köleye sorduğu sorularla geometri bilgisinin olduğunu göstermektedir. Sokrates, köleye sadece soru soruyorum o ise bana cevap veriyor başka bir şey yapmıyorum. Köle önceden geometri dersi almamıştır ancak Sokrates'in sorduğu sorulara cevap vermesi, onun ruhunda bulunan şeyleri hatırlamasıyla mümkün olmaktadır. Köle zaten bu bilgilere önceden sahiptir sadece farkında değildir. Sokrates, doğru sorular sorarak, kölenin önceden bilgiye sahip olduğunu göstermiştir. Sokrates, kölenin cevaplarından sonra hatırlama ile zihninde bulunan şeyleri dışa aktarması sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır.¹²⁴ Onun bilgisi her zaman vardı sadece farkında değildi. Sokrates köleye doğru sorularla, aldığı cevaplar bilgi olmadığını bunların sadece sanı olduğunu söyler. Sanının bilgi olması için logosa bağlanması gerekmektedir. Sanı logostan yoksundur. Bu yüzden bilgi niteliğinde değildir.

Platon'a göre, beden ve duyum gerçek bilgi için bir engel teşkil etmektedir. Ruh, bedensel şeylerden kurtulduğu zaman hakiki olan bilgiye ulaşabilir. Ruhun bilgiyi, bedensel yollarla değil akıl ile kavraması gerekir, o halde ruh bedenden uzaklaştığı kadar asıl bilgiye ulaşmaktadır. Bedensel olan her şeyden uzak durmak asıl olan akıl bilgisine ulaşmaktır. Ruh ve beden arasındaki ilişki ne kadar az olursa o derece gerçek bilgi ortaya çıkmaktadır. Gerçek bilgi bedensel olanda değil, ruhun akıl yoluyla elde ettiğidir.¹²⁵ Gerçek özü biz akıl ile elde edebiliriz. İyilik, güzellik ve adalet sadece

¹²³ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a, 306.

¹²⁴ Platon, Diyaloglar Menon, 170.

¹²⁵ Platon, Phaidon, 63.

düşünmenin konusudur. Biri sadece düşünme ile varolana ulaşması gerekmektedir. Duyusal olana başvurmada, yalnızca akıl yürütmeyi kullanması gerekmektedir. Akıl yürütmeyi kullanırken duyumdan uzak durmalıdır. Gerçek bilgiye ulaşmanın tek yolu akıl yürütme ve düşünmedir. Varolanı akıl yürütme ile ulaşmaya çalışan kişi gerçek ve var olan düşünceye ulaşabilir.¹²⁶ Ruha ve akıla dayanan bilgi gerçek olabilir. Bedensel olan her tür şeyden kurtulmamız gerekmektedir. Beden, bizi gerçek olmayan şeylere götürmektedir. Platon felsefesinde bilgi açısından logos önemlidir. Doğru sanıyı bilgi sayabilmemiz için onun temellendirilmesi gerekmektedir. Karşımızda kişiye verdiğimiz cevapların nedenini akıl ile açıklamamız gerekmektedir.¹²⁷ Bilgi ancak logosla birlikte varolmaktadır. Logos düşüncemizi dil sayesinde dışa aktarımını yapabiliriz. Sanıları da duyular yardımıyla aktarmaktayız.¹²⁸ Doğru sanının olduğu her yerde bilgide vardır. “Sokrates logosu farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Sokrates logosu ilkeler aracılığıyla bütünü kavramak”¹²⁹ anlamında kullanılmaktadır. Bu savı temellendirmek için araba örneğine bakmamız gerekmektedir. Platon, arabanın bütün parçalarını bilen ve onları açıklayabilen kişi, bunu doğru sanıyla yapmaktadır. Kişi arabanın özünü bildiğini arabanın tüm parçalarını sayarak kanıtlamaktadır. Arabanın özüne dair bilgili olması o işin uzmanı olmasından kaynaklanmaktadır.¹³⁰ Bilen kişi ancak tüm parçaların analizini yapabilir. Uzman kişide onun ne olduğunu bilmektedir. Başka biri onun tüm parçalarını bilse bile onun ne olduğunu veya nasıl çalıştığına dair bilgiye sahip değildir. Parçaların tüm bilgisine sahip olmadığımız için bütünün de bilgisine sahip olamayız.

Platon’un bilgi görüşü varlıktan ayrı düşünülemez. Bu sebeple bilgi görüşünü araştırırken varlığa değinmeliyiz. Bilginin doğruluk derecesi varlık ile ölçülmektedir. Platon varlık ve bilgi felsefesinde, gerçek olan ezeli olana ulaşmayı amaçlamaktadır.¹³¹ Platon değişmeyen ezeli bir varlık olarak ideaları bulmuştur. Platon değişmeyen varlığı açıklamak için duyusal dünyadan ayrı idealar dünyasını tasarlamıştır. Platon’a göre idealar dünyası, varlık ve bilgi felsefesini temellendirmektedir.¹³² Platon, görüşler dünyasını doksa olarak nitelendirir. Platon, bunları bilginin yansımaları olarak

¹²⁶ Platon, Phaidon, 65.

¹²⁷ İhsan Turgut, ‘Platon’da Bilgi Türleri’, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (1978), 350.

¹²⁸ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 534.

¹²⁹ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 536.

¹³⁰ Platon, Diyaloglar Theaitetos, 535.

¹³¹ Arslan Topakkaya, Platon- Aristoteles Karşılaştırması, 10.

¹³² Arslan Topakkaya, Platon- Aristoteles Karşılaştırması, 11.

nitelendirmiştir. Görünüşlerde duyularla kavranan şeyler, aslında akılla kavranan şeyler ideaların kopyalarıdır. İdealar değişmeyen varlıklardır ve düşünmenin konusudur. İnsanlar idealar hakkında bilgi sahibi olabilirler. Görünüşler tarafındaki nesneler değişim halindedirler. Bunları insanlar sanı olarak algırlar. “Duyusal dünyada olduğumuz zaman zihnimiz inanç durumundadır. İdealar dünyasına ulaştığımız zaman ise, doxa olan bilgiyi görmekteyiz.”¹³³ Bu, akılla ulaşılan dünya ile görünüşler arasındaki ayrım bizi bölünmüş çizgi analojisine götürmektedir. Akılla ulaşılan ideaların ötesinde bilgiye yol açacak hiç bir şey yoktur. İdeaların bilgisini bilmek her şeyin özünü bilmektir. Bölünmüş çizgi analojisini açıklayarak hangi tür bilgilere sahip olunması gerektiğini ve bilginin ne olduğunu aydınlatmaktadır. Platon’un, ideal devletinde yöneticilerin tüm özellikleri yanında bilgiye de sahip olması gerekmektedir. Platon, devlet diyalogunda bulunan bir çizgiyi eşit parçalara bölerek, iki ayrı çizgi elde etmektedir. Bu çizginin birisine duyusal dünya, diğerine ise idealar dünyası adını vermiştir.¹³⁴ Dört eşit parçadan bir çizgi elde eder. Dikey olan çizginin altında kalan duyuları, değişen sanıyı temsil ederken, üst kısımda kalan bölümde değişmeyen ideaları temsil etmektedir. Duyumlarda bulunan kısımda görünüşler yer alır.

Çizgide bulunan duyusal dünyayı düşündüğümüz zaman, görünebilir olan her şey burada ortaya çıkmaktadır. Duyusal dünyanın çizgisinde, kopyalar, asıl olanların gölgeleri, duyular karşımıza çıkacaktır. Çizgide bulunan bu alanda asıl olanlar değil, benzerleri bulunacaktır.¹³⁵ Burada bahsettiği bilgi türüne Platon tahmin (eikasia) olarak isimlendirmektedir. Tahmin bilgi türü, duyusal alanın bilgisidir. Duyusal dünyada bulunan şeyleri bilmemiz sağlamaktadır.¹³⁶ Bu tür bilgiler çizginin en alt kısmında bulunur. Duyumlarla algılanan bir diğeri ise, insanın yaptığı her şey burada bulunmaktadır. Bizim gördüğümüz doğa, bitki, evlere gibi birçok şeye ayrılan bölümdür.¹³⁷ Bu bölünmenin ikiye ayrılması, görünüşlerde bulunan şeylerin taklit olmasından ve çizginin üst kısmında bulunan nesnelerin gerçek olmasından kaynaklanmaktadır. Duyum alanında bulunan diğeri bir bilgi ise inançtır. İnanç tahmine göre daha güvenilir olabilir. İnanç bilgisi gerçek olamamakla birlikte, olması gereken

¹³³ Ahmet Cevizci, ‘Platon’un Devletteki Bölünmüş Çizgi Analojisi’, Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi. 15, (1994), 130.

¹³⁴ Platon, Devlet, 205.

¹³⁵ Platon, Devlet, 205.

¹³⁶ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 233.

¹³⁷ Platon, Devlet, 206.

bilgidir.¹³⁸ Bu alanda bilgiye duyular yoluyla ulaşmaktayız. Bu yüzden gerçek bilgi elde edilemez. Platon'a göre bilgi değişenin değil, değişmeyenin bilgisidir. İnançla biz gerçekliği değil, görüşlerin bilgisini elde edebiliriz.

Çizginin üst kısmı ise, gerçek olan kavranabilir alanı temsil eder. İdealar dünyasını temsil etmektedir. İdealar dünyası, gerçek olan bilgiyi elde edeceğimiz alandır. Ruh çizgide bulunan duyusal dünyada, asıl olanların kopyaları ile karşılaşmaktadır. Ruh bu kısımda, varsayımları kullanarak asıl olana ulaşmaya çalışmaktadır. İdealar dünyasında ise, kopyalara gerek duymadan direk asıl olana ulaşmaktadır. Ruh amacına, idealar dünyasını kullanarak ulaşmaktadır.¹³⁹ Burada görüşler alanında ki şeylerin, gerçek olanları yer alır ve ideaları temsil etmektedir. Çizginin bu kısmında çıkarsama bilgi (dianoia) yer almaktadır ve dianoia akılsal bilgidir. Dianoia, Platon için asıl bilgi değildir fakat ona en yakın bilgidir. Platon'a göre, bir geometrici çizmiş olduğu üçgen hakkında konuşabilmektedir. Fakat asıl olan üçgen hakkında konuşamaz.¹⁴⁰ Bu durumun ilk sebebi ise, matematik veya geometrinin idealar dünyasıyla arasında bir bağ bulunmaktadır. Matematik çoktur fakat idealar tektir. Diğer bir nedeni ise, matematik, geometri gibi bilimlerin kesin ve açık öğelere sahip olmamasıdır. Matematik ve geometri gibi bilimler varsayımlara dayanmaktadır.¹⁴¹ Matematik bilimlerinin ideaların temsili sayılması görüşler dünyasında olmasından kaynaklanır. Bunun sebebi ise, görünür olan şeyleri kullanmalarıdır. Fakat bunların araştırmasını yaparken, kopyasını değil asıl olan ideaları düşünmektedirler.¹⁴² Bilgiyi, duyusal alanda bulunan matematik bilimi içermez, asıl olanı diyalektik içermektedir. Çünkü en üst kısma geçişi sağlamaktadır. Diyalektik bilimi matematik biliminin de üstünde yer almaktadır. Sokrates durumu özetleyerek;

“Şimdi bu dört bölümün ardından dört ruhsal davranış biçiminin varlığını kabul et. Birincisine en yüksek bilgiyi; ikincisine üzerinde düşünme, kafa yormayı; üçüncüsüne sanıyı ayır ve dördüncüsüne ummayı (ihtimal vermeyi). Bunların hakikatten pay aldıkça açık seçikliklerinin arttığını kabul edip bunları düzene sok”¹⁴³

¹³⁸ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 234.

¹³⁹ Platon, Devlet, 206.

¹⁴⁰ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a, 320.

¹⁴¹ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 235.

¹⁴² Platon, Devlet, 206.

¹⁴³ Platon, Devlet, 207.

Gerektiğini söyleyerek, karmaşık gibi görünen durumu en açık şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Asıl bilgi olan noesistir. Bu bilginin duysal alanla hiçbir bağı kalmamıştır, konusu sadece idealardır. Akılla dayanan saf bilgiyi kapsamaktadır ve noesis diyalektik inceleme yapmaktadır. Noesis bilgi, nesnesini doğrudan hiçbir özelliği taşımadan sadece saf halini kavramaktadır.¹⁴⁴ Platon, böyle bilimin var olduğunu söylemektedir ve bu bilime ‘diyalektik’ adını vermiştir. Matematiğin açıklayamadığı her şeyi artık diyalektik açıklayacaktır. Yani diyalektik, şeylerin özlerini araştırmaktadır. Şeyin özünü araştırırken, varlığı bütün olarak algılayabilen bir yöntemdir.¹⁴⁵ Çizginin en üst kısmında idealar varken diyalektik yöntem ile elde edilen bilgi noesistir. Artık, bilgi varlığın bilgisini elde edebilir ve saf bilgiye ulaşabiliriz. Diyalektik, düşünme yolu ve duyu ile kavranan arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Diyalektik ilk olarak varlığın kendisine ulaştıktan sonra sırasıyla asıl olan güneşe ulaşmaktadır. Diyalektik sayesinde duyu ile algılan her şeyi aşıp, düşünce ile kavranan tek olanı elde etmekteyiz. Diyalektik akıl ve düşünmenin birleşiminden hakikate ulaşmayı hedeflemektedir. Diyalektik bu süreci yaparken duylardan başlayarak idealara ulaşmaktadır.¹⁴⁶ Diyalektiğin görevi ise asıl olan ideaların bilgisine elde etmektir. Platon’a göre diyalektikçi, bir şeyin özünü net olarak kavrayabilendir. Diyalektikçi şeyleri kavramsal olarak düşünmektedir. Bu özelliklere sahip olamayan kişi diyalektikçi olamaz.¹⁴⁷ Diyalektik asıl bilgiye ulaşmak için en önemli yöntemdir ve diyalektikçi ise asıl olana götürmektedir. Platon’a göre diyalektik bütün bilimlerin üstündedir. Çizgi analojisi ile bilgi türleri hakkında yeterli bilgiyi elde edemeyiz. Çünkü tamamen açıklayıcı bir özelliği yoktur. Bu yüzden diyalektik yöntem hakkında yeterli bilgiye ulaşamayız. Bu noktada *Devlet* kitabında bahsettiği mağara öğretisine değinmemiz gerekmektedir. Bahsettiği örneklerle diyalektik ile ideaların bilgisine nasıl ulaşacağımızı daha net görebiliriz.

Platon, felsefesinde iki farklı alan oluşturmuştur. Bir tarafta mükemmel idealar bulunurken, diğer tarafta ise değişen sonsuz olan görünüşler âlemi yer almaktadır. Platon, devlet kitabında mağara alegorisinde insanlar ellerinden ve ayaklarından zincirlenmiş şekilde mağarada bulunmaktadır. Mağaranın içerisinde bulunan insanlar

¹⁴⁴ Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon’a, 321.

¹⁴⁵ Platon, Devlet, 228.

¹⁴⁶ Platon, Devlet, 223.

¹⁴⁷ Platon, Devlet, 225.

uzun zamandır orada yaşamaktadırlar. Elleri ve ayakları zincirlenmiş bir halde, sadece karşılarına bakabilmektedirler. Mağaradaki insanların bulunduğu yerde dışarıdan yansıyan bir ışık vardır. Bu ışık duvara belli şekillerin yansımaya sebep olmaktadır. İnsanlar sadece duvara yansıyan şekilleri görmektedirler.¹⁴⁸ Mağarada ki insanlar ilk olarak ateşin kendilerine yansıttığı kendilerinin gölgelerini görmektedirler. İnsanlar duvardaki gölgelerini ve şeylerin gölgelerini görmektedirler.¹⁴⁹ Böylece ateşin etkisiyle duvara ellerindeki nesnelerin gölgeleri yansımaktadır. İnsanlar ise sadece gölgelerine bakarak hayatlarını sürdürmektedirler. Bahsettiğimiz mağara alegorisinde çizgi analogisini somut şekilde bize yansıtmaktadır. Platon'a göre mağara görüşlerinin ve duyuların alanıdır. Ellerinden ve ayaklarından bağlı kişiler, duvara yansıyan gölgeleri hep gerçek bilgi sanmışlardır. Duvardaki gerçek nesnelerin yansıtmasını Platon, mağarada ki kişilerin bulundukları durumu ise tahmin düzeyi olarak açıklamaktadır.¹⁵⁰ Mağaradaki ateş bize görüşlerdeki güneşi temsil etmektedir. Zincirden kurtulup, dışarı çıkan kişi gerçek olanı kavrar. Mağaranın dışındakiler ise idealardır. Çıkan kişinin gözleri alışınca gerçek nesneleri güneş sayesinde görecektir. İyi ideası güneşi kopyası olarak yaratmıştır. İyi idealar dünyasının akılla kavranılan ve düşünülenidir. Güneş de duyular dünyası için aynıdır.¹⁵¹ Gerçek bilgiye ulaşmak için mağaradan yani duyulardan kurtulmak gerekmektedir. İyi gerçek bilginin kaynağıdır.

Zihin, mutlak ve tümel bilgiye doğru yürüyüş halindedir. Yöntem, kesin ve mutlak olan bilgiye ulaştırmaktadır. Bu da ancak diyalektik sayesinde olabilir. Platon'un diyalektiği, iyi ideasının bilgisini elde etmektedir. Bilginin özüne ve gerçekliğine ancak diyalektik götürebilir. Platon, anımsama teorisini diyalektik ile tamamlamaktadır. Gerçek bilgiye, diyalektik sayesinde ulaşmaktadır. Gerçek bilgiyi diyalektik sayesinde hatırlamasıyla ortaya çıkmaktadır.¹⁵² İnsan zihninde olan bilgiler diyalektik yardımıyla tekrar hatırlanmaktadır. Noesis bilgisini diyalektiğin anımsama kuramı üzerinden şekillendirmiştir. Bu noktada diyalektik anlam değiştirmektedir. Artık, Sokrates'in kullandığı tartışma sanatı olarak değil, toplama ve bölme anlamı kazanmıştır. Platon, Noesisle diyalektik ideaları birlik içinde düşünür. Diyalektik, varsayımlara değil ilk nedene dayanır böylece her şey artık idealardan oluşmaktadır.

¹⁴⁸ Platon, Devlet, 208.

¹⁴⁹ Platon, Devlet, 208.

¹⁵⁰ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 240.

¹⁵¹ Platon, Devlet, 204.

¹⁵² Platon, Mektuplar, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 46.

Diyalektik ilk önce görünüşlerdeki tikelleri toplayarak, idealara birleştirir. İdeaları kendi arasında şekillendirir. Diyalektik yöntem, kavramların bilgisine ulaşırken ilk olarak genelleme yapmaktadır. Daha sonra genelleme yaptığı şeyleri sınıflandırmaktadır.¹⁵³ Platon, her alanda olduğu gibi diyalektiği bilgi felsefesinin yönteminde de kullanmıştır. Platon, diyalektiği her felsefesinde farklı anlamlarda kullanmıştır. Bilgi felsefesinde doğurtma sanatı yerine gerçek bilim olarak göstermiştir. Platon diyalektiği, matematiğin de üstüne yerleştirmiştir. Diyalektik, gerçek olan ideaların bilgisini elde eden bir bilimdir. Platon'un diyalektiği artık daha önemli bir noktadadır.

1.3.3 Platon'un Devletinde Diyalektik Kavramı

Platon, Devlet diyalogunda toplum düzeni ve devlet yönetimi hakkında bilgiler vermektedir. Platon, ideal devletini kurmak için *Devlet* kitabını yazmıştır. Kitabında ideal devletin nasıl olması gerektiğini, kimlerin yönetmesi gerektiğini ve ideal devlette eğitim, kadın, halk nasıl olmalı onları tartışmıştır. Platon, devletin kurulmasında insanların tek başlarına bazı ihtiyaçlarını karşılayamaması, birbirlerine ihtiyaç duyması ve yaşamlarını sürdürmeleri gibi sebeplerden dolayı devletin ortaya çıktığını savunmuştur. Platon devlet kitabında, devletin ne olduğuna dair görüşlerine değinmiştir. Devlet, insanların tek başlarına yetememesinden dolayı ortaya çıkmıştır. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarına başvururlar. İhtiyaçlarını karşılayabilmek içinde birbirlerinden yardım isterler. Tüm insanlar bir araya gelerek, bir yurttaş topluluğu oluşmaktadır. Bu yurttaş topluluğu da devleti ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁴

Platon, kurmuş olduğu devletinde adaletin, erdemin, ahlakın en iyi şekilde uygulanabileceğini savunmuştur. Platon'a göre "ahlaki yaşamı ancak en iyi devletin içerisinde mümkün olacaktır. İyi bir devlette ahlaklı bir yaşam olacaktır."¹⁵⁵ Platon'un asıl sorunu ideal toplumun nasıl olması gerektiğidir. Platon oluşturduğu felsefesi içinde ideal devleti kurmak istemektedir. Platon ideal devletini tasarlamıştır. Tasarlamış olduğu ideal devletin gerçekleşebileceğini savunmaktadır.¹⁵⁶ Platon'un kurmuş olduğu ideal devleti, gerçekleştiği zaman en iyi yasaların olduğunu savunmaktadır. Platon'a göre ideal devletini gerçekleştirmek zordur fakat imkânsız bir durum değildir. Platon, kurduğu ideal devletini kimin yöneteceğine dair cevaplar aramaktadır. Platon,

¹⁵³ Platon, Mektuplar, 47.

¹⁵⁴ Platon, Mektuplar, 78.

¹⁵⁵ Störiğ, Vedalardan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi, 154.

¹⁵⁶ Platon, Devlet, 173.

devlet yönetiminde filozofların olması gerektiğini söylemiş ve iyi yönetim için bilgi sahibi olan uzmanlara ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur.

Platon, devletin başına gelecek kişilerin bilgi sahibi olmayan veya eğitimsiz kişiler olması durumunda devleti tehlikeye sokacaklarını düşünmüştür. Platon'un gemi analojisi örneğinde: Geminin kaptanı eğer yaptığı işte bilgi sahibi değilse, gemide bulunan herkesi tehlikeye atar ve ölüme sürükler. Bu yüzden bilgi sahibi olan kişiler başa geçmelidirler ve bu kişiler bilimle, felsefeyle uğraşan, onun bilgisine sahip kişiler olmalıdır. Eğer olmazsa Platon bu durumu şöyle anlatmaktadır: Platon'un gemi örneğinde, geminin kaptanı güçlü birisidir. Ancak deniz ile bilgi sahibi değildir. Diğer gemiciler ise, kaptanlığa dair bir bilgileri yoktur. Farklı olan ise, gemiyi kullanmaya dair aşırı istekli olmalarıdır. Geminin kaptanını ikna edip, gemiyi kullanmaya başlarlar. Kim kaptan olursa onu öldürüp yerine geçmeye çalışmışlardır. En sonunda ise, geminin kaptanı ellerini bağlayıp, dümenin başına geçmişlerdir. Geminin başına geçenler, gemiyi istedikleri yöne götürmektedirler. Gemide bulunan kişileri menfaatlerine uygun hareket etmelerini istemekteler. Kendilerinin dediklerini yapmayanları cezalandırıyorlar. Bu noktada Platon, iyi bir gemici işini ustaca yapan ve her şeye ayrı bir ilgi duymalıdır. Gemiyle ilgili her şey öğretilir ve deneyim sahibi olunabilmektedir. Bu bir sanattır. Bu noktada hakkı gemiciyle, kendilerini gemici olarak nitelendirenler aynı düşünülemezler.¹⁵⁷ Bu yüzden devletin başına uzman kişiler geçmelidir. Eğer devletin başında bilgisiz kişiler olursa o devlet yok olmaya mahkûmdur. Devletin başındaki kişi her alanda uzman olmalı ve menfaatleri uğruna kullanmamalıdır. Bir kimse yaptığı iş hakkında bilgi sahibi olursa ve severse o işi en iyi şekilde yapacaktır.

Platon, gerçek bilgiye ulaşabilen kesimlerin yönetiminde olan, ideal devletin mümkün olabileceğini savunmuştur. Platon, devleti kimin yönetmesi gerektiği sorusuna, ancak filozofların yönetebileceği cevabını vermiştir. Platon, *Mektuplar* kitabının 7. kısmında başından geçenleri ve deneyimlerini anlatırken, filozofların yönetici olması gerektiğini de anlatmıştır. Platon'a göre, yönetimde filozofların olmadığı toplumlar kötü yönetilecektir. Toplum düzenini en iyi şekilde düzenlemek gerekmektedir. Platon felsefe ile insanların hatta devletin doğruluğa ulaşacaklardır. Filozofların iktidara

¹⁵⁷ Platon, Devlet, 186.

geçmesi ile yurttaşların başındaki kötülüklerden kurtulacaklardır. Filozofların yönetimde olmadığı devletler kaos ve kötülüğe mahkum olacaklardır.¹⁵⁸ Platon'a göre yönetimde filozofların olması gerekmektedir. Çünkü politika ve felsefe bir arada olmalıdır. Politika ve felsefeyi tek bir amaç olarak görmeleri devletin sonunu getirecektir. Her ikisini tek bir çatı altında toplamamız gerekmektedir. Platon ideal devletini gerçekleştirebilmek için bunların olması gerekmektedir. Yönetimde filozofların olmaması durumunda tüm insanlık mutsuzluğa tabi olacaktır.¹⁵⁹

Devlet kitabının devamında yine bu konuya değinmektedir. Platon, kurmuş olduğu ideal devletinin, zor olduğunun farkındadır fakat yapılmasının imkânsız olmadığını bilincindedir. Filozoflar devletin yönetiminde olması gerekmektedir. Yurttaşların ise bu duruma saygı duyacağını vurgulamaktadır. Eğer filozof değilse yönetimdeki kişinin felsefeyi öğrenmesi gerekmektedir. Platon'a göre, bunların gerçekleşmesi imkânsız olarak görülmemelidir. İdeal bir toplumda buluna herkes böyle bir yönetici isteyecektir. Platon'un ideal devletini felsefenin Tanrıçası olarak adlandırdığı filozoflar, başa geçtiği zaman gerçekleşecektir. Kurmuş olduğu ideal devletinin güçlükleri olduğunun farkındadır.¹⁶⁰ Platon kurmuş olduğu ideal devletinin zor yanlarının olduğunu fakat imkânsız olmadığını düşünmektedir. Filozofun yönetimde olduğu yerde bedensel hazlar değil, erdem ve ahlak ön planda olacaktır. Platon zor olduğu halde bu ideal devlet fikrinden vazgeçmez. Platon'a göre, filozof devlet yönetiminde her zaman adaleti ön planda tutacaktır. Adalet ve yasalara uygun devleti yönetecektir.¹⁶¹

Platon, ideal devletini idealar âleminde görünüşler âlemine taşıyarak, tekrar kuracaktır. Filozofun iktidara geçmesi ile ideal devletini oluşturacaktır. Platon filozofun gerçeği ve doğru olanı sevdiğini bilir. Filozoflar bilimin konusu olan gerçekleri oluştururlar ve gerçeklerin görünüşlere ait olmadığını farkındadırlar. Filozoflar iyi ideasını ve toplumu düzenleme bakımından diğerlerinden üstündürler. Platon'a göre filozoflar, değişmeyi kavrayan taraftadır. Diğer tarafta ise, değişenin peşinde olanlar vardır. Bu durumda devleti kimin yöneteceği bellidir. Filozoflar değişmeyi göstermek

¹⁵⁸ Platon, Mektuplar, 84.

¹⁵⁹ Platon, Devlet, 174.

¹⁶⁰ Platon, Devlet, 195.

¹⁶¹ Platon, Devlet, 231.

ve bilginin özüne ulaşmayı amaç edinmişlerdir.¹⁶² Platon için filozofun belli özellikleri vardır, yalanı sevmeyenler, özün ve hakikatin peşindedirler. Filozof devletin başında olduğunda, halkına bu özellikleri gösterecektir. Devlet yönetiminde filozof önemli bir yere sahiptir. Varlığın özünü arar, erdemli ve gerçeği arayandır. Filozof öğrenmeye açık olmalı ve güçlü bir hafızaya ihtiyacı vardır. Platon'a göre felsefi ruhtan olanlar unutmazlar. Çünkü filozoflar iyi bir hafızaya sahiptirler.¹⁶³ Filozofun iyi bir hafızası olması onun öze ulaşmasını daha kolay hale getirecektir. Platon'a göre filozof toplumun içinde çok az bulunan kişilerdir ve üstün özelliklere sahiptirler. "Filozofun yönetimde bulunmasının sebebi, hakiki bilgiye sahip olmasıdır. Diğer taraftan ise, erdemli olmaları da önemlidir."¹⁶⁴ Filozofu ve felsefeyi bozmaya çalışan bir grup vardır. Filozoflar ruhu bozacak şeylerden uzak durmalıdır. İlk olarak aşırı cesaret, zenginlik ve aşırı güç istemek ruhu bozan şeylerdir. Filozofların kendileri ve halkın bunlardan uzak durması gerekmektedir.

Platon, filozofları bozan her şeyden uzak durulması gerektiğini, toplumu ve felsefeyi bozan kişilerin sofistler olduğunu savunmuştur. Sofistler, parayla eğitim vermektedirler ve felsefeyi bildiğini sanıp halkı kandırmaktadırlar. Bu açıdan sofistler topluma ve filozoflara leke sürmüşlerdir. Platon'a göre, Sofistlerin iyi ve güzel olanın nedenini hiçbir zaman anlatamazlar.¹⁶⁵ Felsefe öğrenimi yapacağını sanan kişiler halkta azınlık durumdadır. Bunlar her şeyi güzel bir dille anlatıp, halkı etkileyebilirler fakat bunlar filozof değildirler. Böyle azınlıkta bulunan kişiler devletin yönetilmesine ve devletin kötü yönde etkilenmesine yol açmaktadırlar. Bu kişiler diyalektiğin ne olduğunu ve diyalektiğin bağlarını bilmeyen kişilerdir. Diyalektiğin yararını ve ne olduğunu bilmeyen kişiler devlet kurup, yönetemezler. Bu noktada diyalektik devlet yönetiminde önemli bir yere sahiptir.

Platon'a göre filozofun eğitimi ideal devlet için önemlidir. Filozof, peki nasıl eğitim almalıdır? Felsefeci devletin sağladığı eğitimin en güzel meyvesi olacaktır. Çünkü bir bakıma ideal devletin somut taslağını ana hatlarında çizebilir ve ayrıntıları saptayabilir, çünkü idealar dünyası ile tanıştır ve ideal devleti biçimlendirirken bunları

¹⁶² Platon, Devlet, 182.

¹⁶³ Platon, Devlet, 185.

¹⁶⁴ Cevizci, İlkçağ Felsefesi, 302.

¹⁶⁵ Hasan Yıldız, 'Platon'un Felsefesinde Yönetici Ahlakı', ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5, 15, (2015), 159.

modeli olarak kullanabilir.¹⁶⁶ Filozof ve eğitim arasında devlet açısından önemli bir bağ bulunmaktadır. Filozofun iyi bir eğitime ihtiyacı vardır. Filozofta düşünme ön plandadır. Bedensel hazlar değil. Platon filozoflara eğitim verirken birçok konuda onları zorlamamız gerekmektedir.

“filozofu daha önce değindiğimiz çalışmalar, korkular ve zevkler bakımından sınamak şarttır. Şimdi, daha önce bir yana bıraktığımız bir şeyi daha buna ekleyelim. Filozofu çok sayıda öğrenim konusunda da sınamalı ve yaradılışının en yüksek bilimleri kaldırıp kaldıramayacağına, ürkek, korkak bir güreşçi gibi pes edip etmediğine bakmalıyız.”¹⁶⁷

Eğitim, ruhta bulunan bilginin farkına varılmasını sağlamaktadır. Eğitim sayesinde bedenın karanlık tarafından kurtarıp, aydınlık tarafa çevirmektir. Ruhla birlikte değişmeyenın bilgisine ulaşmaya çalışmaktır. Ruha gerçekliği ve değişmeyi görmesini sağlamalıyız. Eğitim ruha kendisinde bulunan bilgiyi dışarı çıkarmayı ve doğru bir şekilde kullanmayı öğretmektedir.¹⁶⁸ Görüldüğü üzere filozoflara eğitim ile birlikte ideaları öğreteceğiz. Bu şekilde devletin yönetimini idealara uygun hale getireceklerdir. Platon, bu işin zor bir yol olduğunu vurgular. Eğitimli ve bilge kişilerle, eğitimsiz, bilgelik unvanına sahip olmayanların devleti yönetme biçimleri farklı olacaktır. Gerçek filozoflar, etrafındaki herkese gerçeği ve doğru yolu göstermekle yükümlülerdir. Bu zor görevi herkes üstlenemez. Bunun için felsefeyi ve hakikati sevmesi gerekmektedir.

Platon, farklı eğitim türleri olduğunu söyler. Her eğitim devlette farklı bir görevi üstlenmektedir. Fakat gerçek olan tek bilim vardır ve bu aritmetiktir. Bu bilim savaşta bile işe yaramaktadır. Diğer bilim ise sayılarla alakalı olan geometridir. Geometri bilimi akılla kavradığımız sayılardır. Devlet için geometri bilimi gereklidir. Çünkü ruhu hakikate ve idealara yaklaştırmaktadır. Geometri bilimi savaş için gerekli bir eğitimidir. Devletin savaşta kullanabilmesi için geometriyi öğrenmesi gerekmektedir. Geometri var olanı bilir ve gerçeğe yani idealara çevirir. Platon için asıl bilim geometri değildir fakat devlet için gereklidir.

¹⁶⁶ Copleston, Platon, 96.

¹⁶⁷ Platon, Devlet, 199.

¹⁶⁸ Platon, Devlet, 211.

Devlet için gerekli diğer bilim ise astronomidir, çiftçi ve denizcilere yaramaktadır. Devletin yönetilmesi için gerekli olduğu için eğitimi verilmelidir. Astronomi bilimi ile ayları ve mevsimleri bilmekteyiz. Bunun sonucunda tarım ve gemi alanında fayda sağlamaktadır.¹⁶⁹ Astronomi ruhu hakikate çevirmemizi sağlayan bir bilimdir. Aslında tüm bilimler gerçeğe ve ruha hizmet eder sadece konumları farklıdır. Platon, astronomiyi ideaları bilmek için önemli bir yere yerleştirir fakat ideaları bilmek için eksik kaldığını görür. O yüzden daha üst bir bilime ihtiyaç vardır. Devlet için bu bilim diyalektiktir. Platon'un amacı nesneyi tümüyle kavrayan bir bilme bilimidir. Platon'un devlet diyaloguna baktığımızda diyalektik yöntem; özlerin kavranmasını sağlamaktadır. Bunu yaparken diğer bilimlerden farklı bir yok izlemektedir. Diyalektik biliminin dışında kalan tüm sanatlar, duysal dünyada bulunan değişen ve algılanabilen şeylerle uğraşmaktadır. Geometri bilimi ise, varlığın duysal dünyada bulunan hali ile ilgilenmektedir. Nesnelerin sadece algılanan tarafını görürler ve bununla yetinmektedirler. Nesnelerin özünü merak etmezler. Platon, bilgisizliğin olduğu yerden bilimlerin doğmayacağını savunmaktadır.¹⁷⁰ Diyalektik bilimi, bedensel hazlarla ilgilenmez çünkü o değişmeyen olanın peşindedir. Duyular dünyasının bilimi değil ideaların bilimidir. Diyalektiğin gücü hakikatin bilimidir. Platon diyalektiği bilim olarak görmesinin sebebi, idealara ait olmasından kaynaklanmaktadır.

Diyalektik bilimin yöntemi ise, ilk olarak önkoşulları aşmaya çalışır daha sonra onları temellendirmeye çalışmaktadır. Diyalektik bilimi, ruhu bedensel şeylerden kurtararak idealara doğru çıkarmaktadır. Diyalektik bunu yaparken diğer bilimlerle işbirliği içerisinde.¹⁷¹ Logosun anlaşılır olması diyalektiğin gücüyle alakalıdır. Diyalektik sınırları belirleyerek, onun hakkındaki şeyleri bilmemizi sağlar ve bizi hakikate götürür. Diyalektik noesisin bilimidir ve her şeyin özüne ulaşmayı hedefler. Platon Diyalektikçiye şöyle tanımlar: her şeyin özüne ilişkin kavramsal açıklamayı yapan kişidir. Diyalektikçi olmayan kişiler kavramsal olarak açıklamada bulunamazlar.¹⁷² Platon diyalektiği bütün bilimlerin üstüne yerleştirmektedir. Platon'a göre, Dialektika öğrenmek filozoflara layıktır. Çünkü felsefeyi yükselten bilimdir. Bunun için felsefeyi seven kişiler uğraşmalıdır. Platon'a göre felsefeyle uğraşmak

¹⁶⁹ Platon, Devlet, 220.

¹⁷⁰ Platon, Devlet, 224.

¹⁷¹ Platon, Devlet, 224.

¹⁷² Platon, Devlet, 225.

isteyen kişiler, korkak olmamalı ve hemen vazgeçmemelidir. Eğer bedensel şeyler ile uğraşmayı seviyorsa öğrenmek istemezler. Platon araştırmayı ve incelemeyi sevmeyen kişiler felsefeyle uğraşmaması gerektiğini savunmaktadır.¹⁷³ Felsefe ve bilimle bu dalları seven kişiler ilgilenmelidir. Kişi eğer bu dalları sevmiyorsa, bunu zorbalığa kullanabilir. Bildiklerini kötüye kullanması, devlet için zararlıdır.

Platon'a göre, filozofların eğitiminde diyalektik olmalıdır. Filozofların eğitiminde diyalektik bilimi olması gerekmektedir. Çünkü diyalektik, ideaları kavrayan onlar üzerine düşünme sürecinin bütünü kapsamaktadır.¹⁷⁴ Platon, eğitimin çocukken başlaması gerektiğinin önemini vurgular. Fakat çocuklar eğitim için istekli olmalıdırlar. Eğitimde zorlama olmamalıdır. Platon'un bahsettiği tarzda felsefe ve diyalektik eğitimi verilmelidir ve ilgisi olanlarla ayrı bir grup oluşturulup, diyalektik eğitimi belli yaşlardaki kişilere verilmesi gerekmektedir. Gençlerin çabuk sıkılmasından dolayı diyalektiğin çürütme yanını kötüye kullanmalarına yol açmaktadır. Platon'a göre, seçili kişilere diyalektik eğitiminin verilmesi gerektiğini şöyle anlatmaktadır; diyalektik eğitimi en zor denemedir. Diyalektikçi, diğer bilimler arasındaki bağlantıyı kavrayabilen kişilerdir. Platon'a göre diyalektik eğitimi alabilmek için otuz yaşında olmamız gerekmektedir. Eğitim sırasında verilen görevleri tamamlayan sabırlı ve sağlam kişiler seçilmelidir. Diyalektik ile duyum olmadan sadece hakikatin yolunda varlığa ulaşması gerekmektedir.¹⁷⁵ Platon diyalektik eğitimi verilirken onu ne kadar istediğini ölçülmesi gerekmektedir. Çünkü diyalektik eğitimi herkese verilemez. Ancak hakikate ulaşmak isteyen kişiler ile eğitim tamamlanmalıdır.

Diyalektik, ideal devletinde bir tek amaç için kullanılır, bu amaç ise: Asıl varlığa ulaşılmasını sağlamaktır. Diyalektik, bir seyahat içinde olmaktır. Platon'un devletinde "diyalektik ile hakikatin aydınlatılması mümkündür. Bu süreç ise, kendisine özgü tecrübe gerektirmektedir."¹⁷⁶ Diyalektik varlığı temele alarak, hakikate götüren bir yöntemdir. Diyalektikçi varlık ile uğraşarak, gizli olanı açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Diyalektikçi Platon'un mağarasından çıkarak hakikate âşık olan kişidir. Mağaraya geri dönerek oradakilere gerçeği göstermek için onları dışarı çıkmasını sağlayanda

¹⁷³ Platon, Devlet, 226

¹⁷⁴ Gökberk, Felsefe Tarihi, 66.

¹⁷⁵ Platon, Devlet, 227.

¹⁷⁶ Oğuz Haşlakoğlu, Politeia Diyalogunda Episteme Tasnifi ve Dialektika Methodos un Anlamı," Felsefe Tartışmaları , (2005), 13.

diyalektikçidir. Platon, ideal devletinde filozofa zor bir görev yüklemiştir. Filozof, zor görevi aldığı anda karşılaştığı zorluklardan dolayı vazgeçmeyendir. İdeal devletinde diyalektiği bilimlerin tacı yapmıştır. Platon devlet için gerekli olduğunu ve filozofların eğitiminde diyalektiğin olması gerektiğini vurgulamıştır. İdeal devletin gerçekleşmesi için filozofun yönetimde olması gerekmektedir. Filozof diyalektik biliminden yararlanması gerektiğini bilmektedir.

1.4 Platon'un Diyaloglarında Diyalektiğin İşlevi

Platon'un diyalogları, onun felsefesini anlamak için önemli bir yere sahiptir. Diyalektiğini diyaloglarında farklı yöntemlerde görmek mümkündür. Düşünmeyi diyalektik üzerinden tüm diyalogları boyunca işlemiştir. Platon'un diyalektik süreci, nesneler üzerine yapılan fikirleri incelemekte olan değil, düşünme ile köklü şüpheleri yok etmeye çalışmaktadır.¹⁷⁷ Savunduğu savları açıklamaya ve karşı tarafın savlarını çürütmeye çalışmaktadır. Platon'un diyalektiğini Hegel, "nedenlerin olumsuz bir eylemi"¹⁷⁸ olduğunu söyler. Platon'un diyalektiğini düşünme altında sınırlandırıldığını görmekteyiz. Diyalektiği sistemli olarak kullanan ilk filozof Platon'dur. Diyalektik yöntem tartışma ve diyaloglarında soru sorma olarak nitelendirilmektedir. Platon diyaloglarında tartışmaya girdiği kişilerin savlarını çürütmeye çalışır ve tartışılan konu hakkındaki görüşünü ortaya atar. Platon'un diyaloglarında diyalektik yöntem olarak kullanmıştır. Bilime ve hakikate diyalektik yoluyla ulaşılacaktır. Platon diyalektik ile gerçekliği karşı karşıya koymaktadır. Platon'a göre diyalektik en sonunda varlık ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarsa da diyalektiği tam olarak karşılamamaktadır. Diyalektik süreç, insansal düşünmenin eylemidir. Fakat gerçeklikte diyalektik yoktur. Platon diyalektiğin, sadece araştırma yöntemi olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁹ Platon, düşünmeyi araştırma yöntemi olarak kullanmaktadır. Diyaloglarda çürütme ve olumsuzlama vardır. Diyaloglarında diyalektik yöntem ile oluşan olumsuz sonuçlanma mevcuttur. Platon diyalektiği araştırma ve açıklama yöntemi üzerinden felsefesinde kullanmıştır.

¹⁷⁷ Elgür, Kendi Geçerliliğini Kanıtlayan Bir Tarih: Diyalektik Gelişimi ve Onto- Politika, 9.

¹⁷⁸ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Mantık Bilimi, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınları, 2014), 39.

¹⁷⁹ Alexandre Kojève, Hegel Felsefesine Giriş, çev. Selahattin Hilav, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 184.

Platon, diyalektiğini diyaloglarında karşılıklı konuşma anlamına sabit kalarak kullanmaktadır. Platon diyalektik ile insanın yaşamını somut olarak ortaya çıkarılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁸⁰ Diyalektiği araştırma yöntemi olarak kullanması diyalektiği gerçekliğin bir ilkesi olduğunu göstermektedir. Diyalektik yöntem gerçek bilmenin sonucudur. Platon'un diyalektiğini anlamak için diyaloglarını detaylı olarak incelemek gerekiyor. Felsefesinde diyalektiğin konumu sürekli değişmektedir. Platon diyaloglarında diyalektik yöntemini tanımlar üzerinden problemleri açıklamak için karşı savlarla kullanmaktadır.¹⁸¹ Platon'un diyaloglarında sonucun hep olumsuz olması, diyalektiği tam olarak gerçekleştirememesine dayanır. İdeaya ulaşmamızı sağlamazken, tartışılan konu her zaman sınırlı kalmaktadır. Platon diyalektik yöntem ile kişilerin inandıklarından hareketle olumsuzlama yapılarak idealar ulaşılmaya çalışmaktadır.¹⁸² Bu durum diyalektik ile ideaların yansımaya kadar gitmektedir. Aslında istenen sonuca ulaşılmasa da, farklı savları tartışmalarda değinerek diyalektik yöntemi kullanılmıştır.

1.4.1 Menon, Kratylos, Phaidon, Symposion Diyaloglarında Diyalektik Kavramı

Platon'da, ontolojik ve bilgi açısından diyalektik farklılık göstermektedir. Hem varlığa ulaşmak için kullanılan diyalektik, hem de gerçek olan bilgiye ulaşmak için kullanılan diyalektik birbirinden farklıdır. Platon'un, diyaloglarında savunduğu savlar ve diyaloglarının yapısı dönemlerine göre de değişiklik göstermektedir. Diyaloglarında kullandığı diyalektik bazen olumsuz sonuçlanmaktadır. Platon'un olgunluk dönemi diyalogları; Menon, Symposion, Kratylos ve Phaidon eserlerinden oluşmaktadır. Menon diyalogunda bunun örneğine rastlanmaktadır. Menon diyalogunda erdemin ne olduğunu ve erdemin öğretililebilecek bir şey mi olduğu üzerine araştırma yapılmaktadır. Erdem yaşam içerisinde mi kazanılır yoksa doğuştan mı gelmektedir sorusu ile diyalog başlamaktadır.¹⁸³ Diyalogun ana fikri erdemin ne olduğu ve erdemin öğretililebilir mi sorusudur. Sokrates Diyalog boyunca, erdemin ne olduğunu araştırırken, başka tezlerde ortaya atılmıştır.

¹⁸⁰ Elgür, Kendi Geçerliliğini Kanıtlayan Bir Tarih: Diyalektik Gelişimi ve Onto- Politika, 11.

¹⁸¹ Fatih Öztürk, 'Platon, Diyalektik Yöntem ve Bilgi Problemi Üzerine', Felsefe logos Dergisi, sayı: 35-36, (2008), 106.

¹⁸² Elgür, Kendi Geçerliliğini Kanıtlayan Bir Tarih: Diyalektik Gelişimi ve Onto- Politika, 13.

¹⁸³ Platon, Diyaloglar Menon, 149.

Sokrates diyalogun devamında erdemin bilgi olabileceği sonucuna ulaşmaktadır. Sokrates, varlık ve bilme arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadır ve bilginin olanağını tartışmaktadır. Sonuç olarak erdemin doğru sanı olduğu fikrine varılmıştır. Böylece Sokrates, erdemi bilgi ile bağlamaktadır. Sokrates, bilmedikleri şeyleri araştırdıklarını ve onların ne olduğunu bulmayı hedeflemiştir. Sokrates kendisinin söylediklerine çok güveni olmadığını fakat araştırmanın en iyisi olduğunu söylemektedir. Bilmediğimiz bir şeyin araştırılmasının yapılması gerekmektedir.¹⁸⁴ Menon diyalogunda gördüğümüz üzere, diyalektiği varlık ve bilgi arasında bir bağ kurulmuş ve yöntem haline getirilmiştir. Diyalogun sonunda erdemin ne olduğu açıklanmadan, diyalog sona ermiştir. Sokrates diyalog boyunca doğrunun ne olduğunu araştırmıştır. Diyalogda yöntem olarak soru-cevap ve doğurtma yöntemini kullanmıştır. Karşısındaki Menonun sorularını yanıtlamasını sağlayıp, onun cevaplarını değerlendirmiştir. Eğer yanlış olarak görürse onu mantıklı bir şekilde çürütmüştür. Menon diyalogunda diyalektiği soru sorma ve tartışma sanatı olarak görmekteyiz. Diyalogda diyalektik yöntem olumsuz sonuçlanmıştır.

Platon'un Kratylos diyalogunda farklı konu işlenmesine rağmen, yine aynı sonuçla karşılaşırız. Kratylos diyalogu iki savla başlamaktadır: Kratylos'a göre herkes için bir adlandırma vardır. Ad herkes için aynı şeyi ifade etmesi gerekmektedir. Bir nesneye verdiğimiz ad, herkes için doğru olmalıdır.¹⁸⁵ Devamında Kratylos'a, adların gerçek olup olmadığına dair sorduğu soruları Sokrates'in cevaplamasını istemektedir. Adlar ve varlık arasındaki ilişkinin ne olduğuna dair tezlerle diyalog devam etmektedir. Diyalogda nesnelerin bize bağlı olmayan değişmeyen yönlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Sokrates adın bir araç olduğunu söylemektedir. Bir şeyi adlandırmak için onun bir araçla olması gerekmektedir ve ad bir araç olmuştur. Örneğin testere bir araçtır. Testere bir odunu kesmeye yaran bir araçtır. Ad araçtır ve gerçekliği göstermek için kullanılmaktadır. Burada diyalektikçi soru sorup cevaplayabilen kişilere diyalektikçi adını vermekteyiz.¹⁸⁶ Diyalektiğinin işi ise soru sormayı ve yanıtlamasını bilen kişidir. Her adı her nesneye uygulamanın mümkün olmadığını ve o şeyin uzmanı olan kişilere ait olduğunu savunmuştur. Bu yüzden herkes diyalektikçi olamaz.

¹⁸⁴ Platon, Diyaloglar Menon, 171.

¹⁸⁵ Platon, Diyaloglar Kratylos, 195.

¹⁸⁶ Platon, Diyaloglar Kratylos, 203.

Diyalogun sonuna doğru Sokrates adlar hakkında farklı kanılara değinmektedir. Ve ad ile varlık arasında diyalektik bir bağ kurmaktadır. Sürekli değişen bir şeyi varlık olarak adlandıramayız. Çünkü değişen şeyler var olamazlar. Sürekli değişim halinde bulunan şeyleri bilmek ya da öğrenmek imkânsızdır. Bilmek isteyen kişi ona yaklaştığı zaman değişime uğrayacağından dolayı anlaşılması güç olacağı savunulur. Her şeyin değişim halinde olduğunu düşünürsek onlar hakkında bilgi edemeyiz. Bilgi olabilmesi için değişimin olmaması gerekmektedir. Eğer her şey değişmekte ise ortada bilgi elde edecek bir şey kalmayacaktır. Sokrates'e göre bilginin değişim ile alakası yoktur. Bu yüzden değişen şeyleri varlık olarak adlandırmak ve bilgi elde etmenin mümkün olamayacağını savunmaktadır.¹⁸⁷ Bilgi asla değişim içinde varolamaz çünkü bilgi sabit kalandır. Bilgi olması için onun değişmemesi lazımdır. Bu yüzden gerçek bilgiye ve adlara ulaşmak için onun sabit kalması gerekmektedir. Platon'un bu diyalogu da sonuçsuz kalmıştır. Diyalektik yöntemi burada, tartışma içerisinde soru sorma ve cevaplaması üzerinden kullanmıştır. Platon, diyalektiği yönteminde doğru soru sorma ve cevaplama olarak kullanmıştır. Fakat diyalektik yöntemi bir sonuca ulaştıramamıştır. Kratylos diyalogunda tartışılan konu açıklanamadan bitmiştir. Diyalektik burada olumsuz sonuçlanmıştır.

Phaidon, diyalogu Sokrates'in infazının gerçekleşeceği zaman diliminde, infazının gecikmesi sebebiyle ve Sokrates'in zehiri içmesi ile son bulan yaşamı arasındaki zaman diliminde geçen bir diyalogdur. Phaidon 'un Sokrates'in yanında olması ve oradaki konuşmayı aktarması ile yazılmıştır. Diyalogun ana konusu ruhun ölümsüzlüğü hakkındadır. Sokrates, ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlamak için farklı savlar ile açıklamasını yapmıştır. Diyalog; Sokrates, Kebes ve Simmias arasında geçmektedir. Tartışılan konu, ruhun ölümsüzlüğü ve ideaların gerçekliğine dayanmaktadır. Ruhun hakikate ulaşmasını sağlayan şey akıldır. Ruh, bedenden kurtulmadığı sürece hakikate ulaşamaz. Platon'a göre, duyumun olmadığında ruh en doğru şekilde akıl yürütme yapacaktır. Ruh bedenden uzaklaştığı zaman asıl olana ulaşacaktır. Ruh bedenle ilişki halinde olursa var olanı kavrayamaz. Bu yüzden ruh bedenden kurtulması gerekmektedir.¹⁸⁸ Var olanın bilgisine duyu yoluyla değil, ancak akıl ve düşünme sayesinde kavrayabiliriz. Ruh hakikate ancak bedenden kurtulduğu

¹⁸⁷ Platon, Diyaloglar Kratylos, 258-259.

¹⁸⁸ Platon, Phaidon Ruh Üzerine, çev. Nazile Kalaycı, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 63.

zaman ulaşabilir. Var olanların bilgisi doğustandır. Öyleyse var olanların bilgisini doğmadan önce elde etmekteyiz. Platon'a göre varolanların bilgisine sahip olarak doğmaktayız. Ya da yaşam içerisinde öğrendiğimizi sandığımız şeyler sadece hatırlamadan ibarettir. Platon, öğrenmenin anımsama olduğunu savunmaktadır.¹⁸⁹ Bilgilerimiz doğustan vardır, fakat anımsama yoluyla sonradan onu hatırlıyoruz. Menon diyalogunda köle örneğini hatırlayalım. Köleye geometri soruları ile onun bilgisini ölçmekteydi. Sonunda ise kölenin bunları doğru sorularla hatırladığını söylemiştir. Bilgiler görünüşlerin bilgisi değildir. Böylece görünüşlerde olan şeyler ideaların yansımalarıdır. Öyleyse “bedene kıyasla ruh görünmeyene, bedense görüne daha çok benzer.”¹⁹⁰ Duyular yoluyla elde ettiğimiz şeyler beden sayesinde olur ve gerçekliğe sahip değildir. Bu yüzden beden gerçekliğe götürmez. Ruh ise ideaların bilgisi olduğu için gerçekliği yansıtmaktadır. Ruh bedene canlılık verendir. Ruh bedenden ayrıldığı zaman beden yok olur fakat ruh ölmez. Bu yüzden “ruh kesinlikle ölümsüz ve kalıcıdır; ruhlarımız sahiden hades'te var olacaktır.”¹⁹¹ Sokrates, diyalog boyunca ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlamak için farklı tezler ortaya atarak kanıtlamaya çalışmıştır. Ruhun ölümsüzlüğünü bilgiye ve idealara bağlamaktadır.

Platon diyalogda, ruhun ölümsüz olduğunu savunmaktadır. Ruhun ölümsüz olduğunu bilmek zorundayız. Ruhun ölümsüz olduğunun bilincinde olmamız gerekmektedir. Ayrıca ruhun ölümsüz olduğunu kişi unutmamalıdır.¹⁹² Sokrates anlattıklarımın gerçekliğine inanmayın bunları sorgulayın diyerek aslında kendisinin ne kadar büyük bir filozof olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan da savunduğu şeylere karşı güvensizliği mi var diye soru işareti oluşmaktadır. Sokrates'in ruhun ölümsüzlüğünü savunduğu sırada Simmias şöyle bir eleştiri ile gelir “ne var ki bir yandan konuşulan konunun büyüklüğü, öte yandan benim insana özgü zayıflığı hakir görüşüm, söylenene karşı hala içimde bir şüphe kalmasına yol açıyor.”¹⁹³ Burada duyulan şüphe varlık ve bilgi arasındaki oluşan bağdan kaynaklanmaktadır. Ruhun ölümsüzlüğünü idealara ve bilgiye dayanması, dinleyiciler arasında bir şüphe oluşturmaktadır. Sokrates ise söyle cevaplar, böyle bir şüphenin oluşması mümkündür. Bunun sadece bu sav için geçerli olmadığını söylemektedir. Şüpheleri gidermek için

¹⁸⁹ Platon, Phaidon Ruh Üzerine, 105.

¹⁹⁰ Platon, Phaidon Ruh Üzerine, 121.

¹⁹¹ Platon, Phaidon Ruh Üzerine, 227.

¹⁹² Platon, Phaidon Ruh Üzerine, 253.

¹⁹³ Platon, Phaidon Ruh Üzerine, 127.

araştırmaya devam etmeliyiz. Bu savlar hakkında yeterli anlaşılmaya vardığımız zaman, tüm insanlara göstermemiz gerekmektedir. Bu konuyu gereğince açıklığa kavuşturduğumuz zaman tartışmaya son verebiliriz.¹⁹⁴ Platon'un ilk varsayımları incelememiz hakkında bizi uyarması, diyalektiğin amacını ortaya koymaktadır. Diyalektik ilk varsayımlardan başlayarak ideaların bilgisine ulaşmaktadır. Diyalektiği ise, Sokrates'in verdiği şu yanıtıyla değerlendirebiliriz. Sokrates'e göre varsayımları açıklayarak, en doğru kanıya ulaşınca kadar varsayımlarla uğraşmaya devam edilmelidir.

Platon sunulan varsayımdan yola çıkılarak doğru sonuca ulaşınca kadar, diğer varsayımlarla karşılaştırmasını ve en doğru sonuca ulaşmasını ister. Diyalektik yöntem bize varsayımlardan kalkarak gerçek olana ulaşınca kadar, tüm varsayımları yok etmemizi sağlar. Diyalektik öze ulaştırmaktadır. Platon burada akıl yürütmeyi kullanmaktadır. Diyalektik ile akıl yürütmeyi birleştirip gerçek olan idealara ulaşmamız sağlanır. Diyalektik ile karşıt olan varsayımları çürütmeyi hem de karşıt olan varsayımları kullanılmasını sağlar. Kullandığımız akıl yürütmelerin doğruluğu çok önemlidir. Verilen karşıt savların çürütülmesi için uyumlu olması gerekmektedir. Platon'un Phaidon diyalogunda gördüğümüz gibi istenilen sonuca ulaşılmadan diyalog bitmiştir. Fakat yöntem olarak diyalektik tercih edilir. Platon incelediğimiz diyaloglarda soru sorma- cevap verme etkinliğini diyalektik olarak nitelendirmektedir. Akılla uygunluğunu idealarla birleştirmesi ve varsayımların mantıksal sonuçlarını inceleyen bir yöntem haline gelmiştir. Diyaloglarda akıl yürütme etkinliği ile soru sorma ve cevap vermenin ilişkisi olarak diyalektiği görmektediriz.

Şölen diyalogu diğer diyaloglardan farklılık göstermektedir. Soru cevabın ve tartışmanın az olduğu bir diyalogdur. Diyalog yemek davetinden sonra başlayan bir şölenle geçmektedir. Diyalogun asıl konusu sevginin ne olduğudur. Şölenle bulunanlar sevginin ne olduğuna dair düşüncelerini sunmaktadırlar. İlk olarak Phaidros sevginin insanlar ve Tanrı'lar arasında benzersiz bir yeri bulunmaktadır. Sevgiyi Tanrı ile eş değer görmektedir. Sevgi eşsiz olmasının yanında insanlara yaşamlarında erdem sağlamaktadır. Sevgi Tanrı'nın en eski halinde bulunmaktadır.¹⁹⁵ Ortamda bulunan herkes sevgi hakkında ne bildiklerini sunmaktadır. Daha sonrasında Sokrates

¹⁹⁴ Platon, Phaidon Ruh Üzerine, 227.

¹⁹⁵ Platon, Şölen, 25.

konusmaya dâhil olarak, sevginin ne olduğu araştırılmalı ve sevgi iyi mi kötü mü olduğunun araştırılması gerektiğini savunmuştur. Bu söyledikleriniz sevginin ne olduğunu vermiyor. “Sevgi yalnız güzelliğin sevgisidir, çirkinliğin değil.”¹⁹⁶ Diyalogun devamında Sokrates sevgiyi varlık ya da yokluk olarak göremeyiz. Sevgi ortada yer almaktadır. Sevgi doğurmaya neden olmaktadır. Bu sebeple sevgi, ölümsüz olmanın sevgisi olacaktır. Sokrates, sevginin ölümsüz ve sonsuz olduğunu düşünmektedir.¹⁹⁷ Sevginin ne olduğunu bu cümlelerle açıklamaktadır.

Şölen diyalogunda Platon diyalektiğe farklı açıdan bakmaktadır. Akıl yürütmeden vazgeçmiş hatta soru cevap kısmını da terk etmiştir. Platon Şölen diyalogunda asıl olan güzele ulaşmanın sürecine anlatmaktadır. İlk olarak duyusal dünyada bulunan güzellikleri ele alacaksın, daha sonra teker teker ilerlemeye devam edeceksin. Bir güzel olandan bir diğer güzele ulaşacaksın. Bu süreçte güzel bedenlere, güzel bilgilere ulaştıktan sonra asıl olan güzeli göreceksin. Asıl olan güzel her şeyin özünü oluşturmaktadır. Platon’a göre asıl olan güzele ulaşmak için bu süreç gerekmektedir.¹⁹⁸ Güzelliğin özünü bulmak için görüşlerden başlayarak, güzelin ideasına ulaşmaya kadar her yolu deneyeceksin. Güzellik ideası gerçek olandır. Diyalektik, artık görüşlerden başlayarak asıl olana yükselinceye kadar varsayımları yok eder. Gerçek olana ulaşmak için görüşleri kullanmak gerekmektedir. Bilgiye ulaşmanın tek yolu akıl yürütmeyi doğru kullanmak ve ideaya ulaşmanın yöntemi ise diyalektiktir. Var olan vardır ve varlığa ulaşmak için duyusal dünyadan kurtulmak gerekmektedir ama duyusal dünyayı da kullanacak tek yöntem diyalektiktir. Platon, diyalogunda diyalektiği farklı bir açıdan kullanmıştır. İdealara ulaşmak için duyusal dünyadan yola çıkılması gerektiğini ancak diyalektik ile mümkün olduğunu göstermektedir. Şölen diyalogunda sevgi üzerinden diyalektiğe farklı boyut kazandırmıştır.

1.4.2 Parmenides, Theaitetos, Sofist Diyaloglarında Diyalektik Kavramı

Platon’un yaşlılık dönemi diyalogları ise; Parmenides, Theaitetos ve Sofist eserlerinden oluşmaktadır. Parmenides diyalogunda Platon birlik ve çokluk sorununa değinmiştir. Platon, ideaya farklı açılardan bakarak, bir ve çok arasındaki ilişkiyi

¹⁹⁶ Platon, Şölen, 60.

¹⁹⁷ Platon, Şölen, 70.

¹⁹⁸ Platon, Şölen, 76.

çözmeyi amaçlamıştır. Sokrates, savın okunmasını ister ve savı duyduktan sonra şöyle der: Sokrates Zenon'a, var olanları çok olarak nitelendirmiş olursak, aynı şeylerin birbirine benzemesi gerekmektedir. Sokrates'in bu durumun imkânsız olduğunu savunmaktadır. Bir şeyin hem benzeyen hem de benzemeyen olamayacağını savunmaktadır.¹⁹⁹ Sokrates, bu savın idealar ve idealardan pay almasıyla çözümlenebileceğini savunur. Nesneler bütünlük içinde bulunduğunda bir diyebiliriz ama parçalara bölününce ona çok diyemeyiz. Parmenides, Sokrates'i sorularıyla zorlamaya başlar. Daha önceki verdiği cevapları önüne sunarak onu zora düşürmeye çalışır. İdealaların düşüncede bulunduğunu söyleyerek devam etmektedir. Parmenides Sokrates'e idealardan pay alan şeylerin varlığını savunmaktadır. Parmenides, hem ideanın kavram olduğunu hem de düşünmeye sahip olduğunu düşünmeliyiz. O zaman idealar düşünceye sahip fakat düşünmeyen şeylerdir.²⁰⁰ Sokrates, bu cevaptan sonra iyice çıkmaza girer ve nesnelerin idealardan pay aldığını ve idealara benzediğini savunur. Parmenides şöyle sorar: öyleyse şeyler idealara benzer olduğu zaman o şeylere benzemesi imkânsızdır. İdeanın başka şeylere benzemesi durumda yeni idealar ortaya çıkmış olacaktır. Parmenides ideaların kendilerinden pay alan şeylere benzemesi durumunda sürekli yeni ideaların mümkün olduğunu savunmaktadır.²⁰¹ Parmenides, ideaların bilgisini insanların bilemeyeceğini Sokrates'e kabul ettirir. Ama Platon, ideaların bilgisini bilebileceğimizi savunmaktadır. Platon, bilgiye ulaşmanın yöntemi olarak ideaları görmektedir ve görüşlere bakılarak, gerçek bilgiyi elde edilebileceğini savunmuştur. Sonuç olarak, idealara ulaşmak ve bilmek mümkündür ayrıca Bir'in idea olduğu sonucuna ulaşılır.

Parmenides diyalogunda, diyalektik yine görüşler âlemi ile idealar âlemi arasındaki bağı oluşturmaktadır. Diyalektik, akıl yürütmenin en üst noktasına yerleştirilmektedir. Parmenides ideaların hepsinin tek bir şey olarak görmeyi kabul etmemektedir. Bu yüzden Sokrates'e diyalektik ile daha çok uğraşması gerektiğini söylemektedir.²⁰² Burada diyalektik, alıştırma adını almıştır. Alıştırma ideaların bilgisini düşünmede ortaya çıkaracaktır. Parmenides Sokrates'in diyalektiği duyusal dünyaya ait olarak görmeyip, akılla kavrayabileceğimiz ve idealar dünyası hakkında araştırma

¹⁹⁹ Platon, Parmenides, 23.

²⁰⁰ Platon, Parmenides, 29.

²⁰¹ Platon, Parmenides, 30.

²⁰² Platon, Parmenides, 34.

yapması gerektiğini düşünmesinin doğru olduğunu söyleyerek²⁰³ Sokrates'i tebrik etmekte fakat bir akıl yürütme olduğunu göstermek için ne yapılması gerektiğini şöyle anlatmaktadır; Parmenides alıştırma yani diyalektik yapmak istediğinde, ortaya çıkan hipotezlerin olmasıyla sadece sonucuyla tatmin olunmamalıdır. Ayrıca ortaya çıkan sonuçların olmama durumu da incelenmelidir. Örneğin ortada çok varsa, çokluğun kendisine ve bir olma durumunu da incelemeliyiz. Ya da bir olanı inceliyorsak, çokluğa ve birin kendisine bakmak gerekmektedir. Bir ve çokluk bağlamında ortaya çıkabilecek sonuçlara bakılması gerekmektedir. Yokluğun kendisine ve var olma durumuna bakmalıyız. Sadece kendisine ulaştığımız zaman bırakmamalıyız. Eğer bir şeyi inceliyorsak onun olma ve ya olmama durumunu da ortaya çıkarmalıyız. Şeyi incelerken, kendisine, bire göre ve farklı her durumu tek tek incelemek gerekmektedir. Diyalektik sayesinde her durumu tek tek incelemekteyiz. Diyalektik bu şekilde uygulandığında doğru ve kesin sonuçları ortaya çıkarmaktadır.²⁰⁴ Akıl yürütme yapılırken, bütün sonuçları tek tek incelenmesi gerekmektedir. Şeyleri ancak birbirleriyle olan ilişkileri üzerine değerlendirmeler yapabiliriz. Diyalektik yöntem ile var olanlardan başlayarak gerçek öze ulaşmayı amaçlamıştır. Diyalektik, varolanların her türlü niteliğine göre bir akıl yürütme biçimidir. Parmenides diyalogunda, diyalektik var olanların amacına yönelik bir akıl yürütmedir.

Theaitetos diyalogunda bilgi sorunu ele alınmaktadır. Sokrates, doğurtma sanatını ve soru sorma tekniğiyle bilginin ne olduğunu araştırmaktadır. Bilginin nasıl tanımlanacağını bulmak için ilk olarak bilginin ne olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Eğer bilginin ne olduğunu bilmezsek kundura bilgisinden bir şey anlayamayız.²⁰⁵ Bir şeyin özünü bilmedikçe onun hakkında konuşmak uygun olmaz. Sokrates, diyalogda ebelik sanatı hakkında düşüncelerini dile getirmektedir. Ebelik sanatının çok kutsal olduğunu ve herkesin yapamayacağını söylemiştir. Ebelik sanatı ile gerçek olanla olmayanı ayırt edebilirler. Onlar işlerinde uzmanlardır. Sokrates, kendisinin de ebelik sanatı yaptığını söyler. Sokrates doğurtma sanatının diğer sanatlardan farklı olduğunu savunmaktadır. Doğurtma sanatını erkeklere uygulamaktadır ve erkeklerin bedenlerine değil ruhlarını doğurtmaktadır. Sokrates doğurtma sanatında erkeklerin ruhuyla ortaya koyduğu şeylerin, boş ve gereksiz mi yoksa doğru ve gerçek mi olduğunun araştırmasını

²⁰³ Platon, Parmenides, 34.

²⁰⁴ Platon, Parmenides, 34-35.

²⁰⁵ Platon Theaitetos, 457.

yaparak ortaya çıkarmaktadır. Sokrates doğurtma sanatının kendisine Tanrı'dan geldiğini söyler ve sürekli birilerini doğurtma ihtiyacı duymaktadır. Sokrates kendisinin başkalarını doğurabileceğini söyler çünkü kendisi hiçbir şey bilmemektedir. Ayrıca kendisinin bilge olmadığını savunmaktadır. Çünkü kendisi sürekli başkalarına sorular sormaktadır. Sokrates hiçbir soruya cevap vermez.²⁰⁶

Sokrates, doğurtma sanatını uygularken bir şey bilmediğini söyler, kendisi ile sohbet edenlere sorular sorarak onların ruhlarını harekete geçirmeye başlar. Bilginin ne olduğunu bulmak için doğurtma sanatını kullanmıştır. Platon'a göre, istenilen sonuca ulaştığımızda sadece sonuca bakmakla kalmamalı, olmama durumuna da bakılması gerekmektedir. Bu durumu Theaitetos diyalogunda şöyle anlatır. Sorguladığımız şeyin sonucuna ulaştığımızda karşıtını savunan tarafı incelemeye almalıyız. Bununda sonucuna ulaştığımızda farklı tarafa geçmeliyiz ve orayı da araştırmalıyız. Eğer bunu yapmazsak ulaştığımız sonucun olmadığı zaman verecek bir cevabımız olmaz. Her tarafı tek tek inceleyip, tartışmamız gerekmektedir.²⁰⁷

Theaitetos diyalogunda, varlık ve bilginin ne olduğu konusunda araştırma yapmaktadır. Diyalogda bilginin ne olduğu değil de nasıl olanaklı olduğu üzerine tartışma yapılmaktadır. Diyalogda var olanların başka şeylere göre değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Hiç bir şey kendiliğinden var olamaz. O şey kendiliğinden bir şey değildir. Bir şeye belirli özellikler verdiğimiz zaman bunu doğru olarak algılayamayız. Bezen büyük olarak gördüğümüz şey daha sonra küçük olarak algılanabilir. Her şey hareket ettiğinde ya da birbiriyle karşılaştığında onu yanlışlıkla varlık olarak görebiliriz.²⁰⁸ Her şeyin bir oluş içinde olduğundan dolayı, değişim içinde olanlara varlık diyemeyiz. Her şeyin kendi içinde tanımlanır olmadığını ise zar örneği üzerinden vermektedir. Mesela on iki zar ve altı zarı karşılaştırdığımız zaman, on iki zarın daha fazla olduğunu söyleriz. Ama yirmi zarla karşılaştırsak bu seferde daha az olarak nitelendiririz. Neyi neyle karşılaştırdığımız şey sürekli değişmekte olabilir.²⁰⁹ Var olanların ne olduğu, şeyler arasındaki ilişkileri içinde anlaşılır. Daha sonra tekrar bu konu üzerine şunları eklemektedir. Sokrates hiç bir şeyin kendiliğinden var olamayacağını, her şeyin tüm özellikleri ile karşılaştırdığımız zaman ortaya çıkacağını

²⁰⁶ Platon Theaitetos, 461.

²⁰⁷ Platon Theaitetos, 500.

²⁰⁸ Platon Theaitetos, 464.

²⁰⁹ Platon Theaitetos, 466.

savunmaktadır. Şeylerin bir şeyle temas halinde bulunmadan varlık olarak göremeyiz. Buradan hiçbir şeyin kendiliğinden bir şey olmadığı sonucuna ulaşmaktayız. Sürekli başka şeylerle karşılaşma sonucunda ortaya çıkacaktır. Şeylerin bir şeyle karşılaşmadan şey olarak nitelendirilmesi ve ona varlık olarak adlandırmaktayız. Sokrates bu yüzden varlığın anlamının yanlış bilindiğini vurgulamaktadır.²¹⁰ Sokrates'e göre var olanların amacı ancak başka şeylerle kurduğu ilişki üzerinden kavranacaktır.

Diyalektik, episteme bilgisine ulaşan bir yöntem yerine kaosu çözmek için kavramlara başvuran bir akıl yürütmedir. Bu diyalogda diyalektiği ebelik sanatı üzerinden görmekteyiz. Diyalektik bilginin, bilinçte oluşmasını sağlayan bir yöntem haline gelmektedir. Bilgi hakkında bilinçlilik kazanmaktadır. Bir şeyleri öğrenmek için önce ona gebe kalmalısın. Sokrates diyalogun sonunda bilginin algı, sanı ya da kanıta dayanan bir sanı olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Theaitetos'a Sokrates, bir şeylere gebe kalmayı tekrar denersen bu sefer gebe kalacağını hatta bu tartışma sonucunda en iyi düşünceler için gebe kalmayı deneyeceğini vurgulamaktadır.²¹¹ Sokrates burada diyalektiğin amacını belirtmektedir. Sokrates diyalogun sonunda kendisinin gücünün buraya kadar olduğunu söyleyerek, diyalektiğin sınırının olduğunu vurgulamıştır.

Sofist diyalogu Sokrates, Theaitetos ve yabancı arasında geçmektedir. Sofistin ne olduğu sorusuna değinilmiştir. Diyalogun başlangıcı, Theodoros'un Sokrates'in yanına gelmesi ile başlamaktadır. Theaitetos diyalogunda, yarım kalan varlık tartışması burada devam edecektir. Theaitetos diyalogunda, diyalektiğin işlevine farklı açıdan ele alarak başlanır. Theaitetos'da kavramaların belirlenmesini sağlamak ve belli bir anlaşmaya varmanın her zaman iyi olduğu savunulmaktadır. Sadece adlar üzerinde belli bir sonuca ulaşılmasının yetersiz olduğunu savunmaktadır.²¹² Kavramların nasıl ortaya çıktığını araştırmak ve özüne ulaşmak amaçlanmaktadır. İdeaların bilgisine ulaşmak için kullanılan diyalektik, tartışmanın ana konusunu belirlemede belirleyici bir yapı sunmaktadır. Diyalektik araştırma yapmayı, bir şeyin temizlenmesiyle aynı görebiliriz. Diyalektik araştırma ve temizlenme arasında birine az birine çok yararlı olduğunu söylemek gereksizdir. Diyalektik araştırma sanatların yakınlığını ve ayrı noktalarını bütün olarak kavramaktadır. Diyalektik araştırma yöntemi sonucunda sanatları

²¹⁰ Platon Theaitetos, 470.

²¹¹ Platon Theaitetos, 539.

²¹² Platon, Sofist, 548.

birbirinden ayrı tutmaz hatta küçük olarak bile görmemektedir. Diyalektik yöntem, bir sanatı açıklamak için diğer sanatı karşısında bir örnek olarak değerlendirmez. Diyalektik canlı veya cansız tüm nesneler hakkında aynı yöntemi uygulamaktadır. Diyalektik araştırma bir gösteriş peşinde değildir. Diyalektik araştırmanın ilgilendiği nokta ise, ruhun temizlenmesidir. Ruhun temizlenmesini başka şeylerin tümünden ayrı olarak görmektedir ve ayrılığın nedenin ne olduğunu en iyi şekilde kavramak istemektedir. Diyalektik yöntemin amacını iyi anlamak gerekmektedir. Eğer doğru bir şekilde anlarsak, ruhun temizliğini diğer tüm diğer şeylerden ayrı tutmasının sebebini bilebiliriz. Diyalektik yöntem ruhu diğerlerinden ayrı tuttuğu zaman görevini yerine getirmiş olacaktır.²¹³

Diyalektiğin işi zordur ve bunu basitleştirmeyi kabul etmez. Kavramların birbirleri arasındaki ilişkiyi oluşturmak diyalektiğin görevidir. Kavramların birbirleriyle bağlantısı olduğunu gösteren bir bilime ihtiyacımız vardır. Bu bilim amacı; kavramların birbiriyle olan bağlantısı sonucunda, hangi kavramların birbiri ile uyum içinde olduğunu ya da hangisinin dışlandığını göstermek için bu bilime dayanarak kararların verilmesi gerekmektedir. Bu bilim tüm kavramları inceleyip, bulunan kavramların arasında bağlantı olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Diğer taraftan dışlama yapılırken, temelinde olan başka kavramlarda araştırılmalıdır. Bu bilimin tüm kavramları en iyi şekilde incelemesi gerekmektedir.²¹⁴ Diyalektik bilimi ile filozoflar uğraşmalıdır. Filozof, kavramların başka kavramlarla ilişkisi olduğunu bilendir. Diyalektik bilimi ise, kavramların birbiriyle olan bağlantısını gösteren ve bu bağlantılar hakkında bilgi verebilen düşünme metodudur.

Bilgi keşfedilmeyi beklediğini ve ortaya çıkarmaya çalışan Platon, sofist diyalogunda bilmenin etkileme olduğunu söylersek, bilinen şeyinde bundan etkilenmesi gerekmektedir. Bu sava göre varlığı bir bilme tarafından bilirse, bildiğimiz ölçüde ondan etkilenmek zorundayız. Platon sabit bir şeyden etkilenmeyi kabul etmemektedir.²¹⁵ Platon, hareket eden şeyleri var olan olarak görmektedir. Platon'un bilgi üzerine tanımdan bir nevi uzaklaştığını görmekteyiz. Platon'un aynı ve değişmeyen yapısının varlığa anlamını veren idea tanımından vazgeçtiğini diyalog

²¹³ Platon, Sofist, 561.

²¹⁴ Platon, Sofist, 601.

²¹⁵ Platon, Sofist, 594.

içinde görmekteyiz. Diyalogda filozof, ya bir ve çok olanı kabul eder, ya da varolanı tek bir şey olarak görenleri kabul eder. Filozof asıl, hareketi ve hareket etmeyi, varolanı ve var olmayanı bir bütün içerisinde incelemektedir. Filozof bir şeyi incelerken diğerini karşıt olarak görmelidir. Doğru olan iki farklı durumu da incelemesini yapmasıdır.²¹⁶ Diyalektik, varolmayan ve varolan idealar arasındaki ilişkiyi gösterecektir. Filozof, varolanların diğer varolanlarla bağlantısının olabileceğini saptayandır.

Sofist diyalogunda diyalektik, var olanların birbirleriyle ilişkisini ve var olanlar hakkında verilecek bilgiyi elde eden ve araştıran bir yöntem haline gelmiştir. Bilim olarak nitelendirilen diyalektik, ideanın bilgisini değil, bilgiye dair bilinçliliği sağlayan bir bilim olarak nitelenmektedir. Bunu yapacak kişi filozoftur, sofistler yapamaz. Çünkü Sofist; bilgi tüccarı, zengin peşinde olan, gerçek olan bilgiye ulaşmamıza engel olandır. Diyalektik artık bilinçliliği üreten bir düşünme biçimidir. Platon'un felsefesini anlamak için diyalogları farklı bir öneme sahiptir. Diyaloglardan diyalektiğe geçiş yapılmış ve diyalektik düşünme biçimi kazanmıştır. Platon diyalektiği; varolanlar ve düşünce, idea ve görünüşler, sonlu ve öz arasında ki ilişkiyi tartışması ile diyalektiği gerçekliğin sonucu olarak ortaya koymuştur. Diyalektik, idea kavramının bilgisini net biçimde ortaya koymaktadır. Platon diyalektiği, nesnenin bilinçlilik kazanmasına yardımcı bir yöntemdir. Diyalektik, kavrama ulaşmamızı sağlarken, diğer kavramlar arasındaki ilişkiyi de kurmaktadır. Diyalektik bir bütünlük sağlamaktadır. Platon felsefesinde, bunu açıkça görmekteyiz. Felsefesinde her bağlamda bize diyalektiği gösterdiği gibi varlık ve bilgi arasındaki bütünlüğü sağlamakta olan bir bilinçlilik hareketi oldu. Platon diyalektiği, nesnenin içsel niteliklerini kavrama taşımakta ve kavramların diğer kavramlarla ilişkisini biçimlendirmektedir. Platon her diyalogunda diyalektiğe farklı bir konumda ele almıştır. Platon diyalektiği sürekli farklı açılarda kullanması onun felsefesini farklı bir boyuta taşımıştır. Platon bize diyalektiğin farklı anlamlarının karşılığını felsefesinde vermiştir. Platon felsefe tarihinin boyutunu değiştirmiştir. Kendisinden sonra gelen her filozof, Platon'un bırakmış olduğu yerden devam etmiştir. Platon felsefe tarihine büyük bir eser bırakmıştır.

²¹⁶ Platon, Sofist, 608.

İKİNCİ BÖLÜM

HEGEL'İN FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMI

2.1 Hegel 'in Hayatının Felsefesine Etkisi

“1770 yılında Stuttgart’da doğan Georg Wilhelm Friedrich Hegel, tıpkı Schelling ve Hölderlin gibi Schwabenliydi.”²¹⁷ Hegel, bir Alman filozofudur. Alman İdealizminin en büyük filozofu olarak görülmektedir. “14 Aralık 1831 'de Berlin 'de koleradan öldü. Babası, Würtemberg devletinin Maliye Bakanlığında bir memurdu.”²¹⁸ Babasının disiplinli hayatı sayesinde kendisi de, çalışkan ve disiplinli bir şekilde büyümüştür. Hegel çalışkan bir öğrenciydi ve okuduğu kitapları derinden inceler ve onlar üzerine düşünürdü. Hegel, Stuttgart’taki okul döneminde tam olarak kendisini gösterememiştir. Bu dönemde Yunan’a karşı ilgi duydu, özellikle Antigone’nden etkilendiği söylenmektedir. Hegel “1788’de Tanrıbilim öğrenimi için Tübingen’e geldi.”²¹⁹ Hegel, Tübingen Üniversitesi Protestan Tanrıbilim vakfına kabul edilmiştir. Hegel Tübingen’e eğitim için gelmiştir. “Hegel burada teoloji eğitimi almış, ayrıca matematik, fizik ve doğa bilimleri üzerine çalışmalar yürütmüştür.”²²⁰ Hegel bu dönemde Kant ve Rousseau’yu okumuştur. Hegel’in Tanrı bilimi ve felsefeye karşı olan ilgisi artmıştır. Hegel Tanrı bilimi üzerine çalışmalar yapmıştır. “Salt felsefe dışında pek çok Protestan tanrıbilimcisi, onun öğretilerini kabul etmiş ve Hegel’in tarih felsefesi siyasal kuramı derinden derine etkilemiştir.”²²¹ Bu dönemde Hegel’in Schelling ile olan arkadaşlığı kuvvetlenmiştir. Schelling’le başlayan dostluğunu yazdığı mektupta belirtmektedir. “Hegel, o dönemde olumsuz bir köktencilik (*radicalisme*) ile Fichte’nin pozitif duyguculuğuna (*sentimentalisme*) bağlıdır ve Hristiyanlığın insel özgürlükle

²¹⁷ Störig, Vedalardan Tractatus’a Dünya Felsefe Tarihi, 480.

²¹⁸ Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 333.

²¹⁹ Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 334.

²²⁰ Sayar, Hegel 'de Diyalektik Yöntem, 48.

²²¹ Russell, Batı Felsefe Tarihi 3, çev. Muammer Sencer, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), 362.

uzlaşamayacağına inanmakta, eski Yunan din ve toplum anlayışını bir örnek saymaktadır.”²²² Fransız devrimi Hegel’i etkilemiştir. Hegel devrimi büyük bir sevinçle karşılamıştır. Devrimin etkisi sadece Hegel ‘in hayatında değil, felsefesinde de büyük etkiler yaratmıştır. Hegel, 1793’te üniversiteden ayrılmış ve hayatına aile öğretmeni olarak devam etmiştir. İsviçre ve Frankfurt’ta bulunmuştur. Hegel için bu dönem, felsefesinin gelişmesinde önemli bir yer almıştır. Hegel felsefesi sadece Alman idealizmini değil, tüm felsefe tarihini etkilemiştir. Hegel, yalnızca felsefe alanında değil, diğer alanlarda da etkili olmuştur. Hegel, tarihsel düşünmeyi başlatan kişidir. Hegel aklın kendisini, felsefî problemleri ve kavramların terimlerle açıklanmasını ilk kez felsefesinde uygulayan filozoftur.²²³ Hegel için değişmeyen hiçbir şey yoktur, her şey değişim halindedir.

Hegel, akademik olarak başarılı biridir. Hegel’in ilk eseri, 1907’de *Erken Tanrıbilimsel Yazıları* altında yayınlanmıştır.²²⁴ Hegel felsefeci olsa da Tanrı bilimine ve felsefeyi aynı görmüştür. Hegel konuların aynı olmasını Tanrı ve sonlunun ilişkisine ait olduğunu düşünmektedir. Hegel “1801’de buraya gelen Hegel, 1803’te üniversiteye profesör oldu.”²²⁵ Hegel’in felsefesi kendisinin döneminde tüm üniversiteler de üstünlük sağlamış ve akademik çevresi onun için “hocaların hocası”²²⁶ olarak bahseder. Hegel Tübingen’e geldikten sonra “Hegel, Tübingen’de ki öğrenimi sırasında 1790 senesinde felsefe “magister” (Bilim Uzmanı) unvanını kazanmış, 1793 senesinde ise “candidat” unvanını kazanarak eğitimini tamamlamıştır. 1801’de, Schelling’in aracılığıyla Jena Üniversitesinde doçent unvanıyla ders vermeye başlayan Hegel 1805’te profesörlüğe atanmış ve 1807’ye kadar bu üniversitede ders vermiştir.”²²⁷ Hegel, bu dönemde “Schelling ve Fichte’nin *Felsefe dizgilerinin ayrımı*” adlı eserini yayınlamıştır. Bu çalışmasından sonra Schelling’den etkilenmiş olma ihtimali düşünülmüştür. Hegel, Jena üniversitesinde kendine özgü bir felsefî görüşünün olduğunu göstermiştir. Hegel’in Schelling’ten ayrılması *Tinin Görüngübilimi* adlı eserinde ortaya çıkmıştır. Bu eser, Hegel felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Hegel’in üniversite yaşamının son bulmasına neden olan Jena savaşı, onun yoksullaşmasına

²²² Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 334.

²²³ Cevizci, Felsefe Tarihi, 847.

²²⁴ Frederic Copleston, Hegel, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 1985), 9.

²²⁵ Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 334.

²²⁶ Sayar, Hegel’de Diyalektik Yöntem, 48.

²²⁷ Sayar, Hegel’de Diyalektik Yöntem, 48.

neden olmuştur. Hegel, bu dönemde bir gazetenin yayımcılığını yapmaya başlamıştır. Hegel, daha sonra Nürnberg’de Gymnasium Üniversitesine atanmıştır. Bu yıllarda klasikleri incelemeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde öğrencilerine felsefenin konusu hakkında bilgiler sunmuştur. Felsefe üzerine çalışmalarına da devam etmektedir. Hegel için önemli olan diğer bir eseri “*Mantık Bilimini*” yayınlamıştır. Hegel, eserini yayınladıktan sonra birçok yerden teklif almıştır fakat Heidelberg’e gitmiştir.

Hegel’in ünü artmaya devam etmiştir. Bu dönemde, *Ana Çizgilerde Felsefe Bilimler Ansiklopedisi* adlı eserini yayınlaması ile ünü iyice artmıştır. Hegel, Berlin’e gitmiş ve ölümüne kadar felsefe kürsüsünde devam etmiştir. Bu sırada Hegel’in ünü sadece Berlin ile sınırlı kalmayıp, Almaya felsefesinde üst bir konuma sahip olmuştur. Hegel, alanında başarılı bir filozoftur. Hegel, önemli eserler yazdıktan sonra daha da tanınmaya başlanmış ve felsefesi o dönemi etkisi altına almıştır. Hegel “14aralık 1831’de Berlin ’de koleradan öldü.”²²⁸ Hegel’in etkisinin büyük olması onun, arı düşünceye olan bağlılığı ve bilgi alanındaki diyalektiği içine alması onu farklı bir yetenek olarak algılanmasına sebep olmuştur. Hegel’in, yaşamında çok öne çıkmamış fakat önemli bir profesörün oğlu olarak dünyaya gelmiştir.²²⁹ Hegel, yaşamını evrenin ve insanın tarihi üzerine oluşturmuştur. Tarihe karşı farklı bir ilgisi vardır. Biçim ve içeriğin birliğini savunmuştur ve Felsefe içeriğinin kavramsal içinde varolmasına inanmıştır. Hegel’in etkisi kendisinden sonraki filozofları derinden etkilemiş ve hala etkisi sürmektedir. Hegel, felsefe tarihi açısından önemli bir filozoftur, felsefe için büyük eserler bırakmıştır. Hegel’in felsefesini anlamak güçtür çünkü büyük filozofların felsefelerini anlamak zordur.

2.2 Hegel Felsefesinin Tarihsel Arka Planı

Hegel, felsefesini oluştururken birçok filozof üzerine araştırma ve çalışma yapmıştır. Hegel; Schelling, Kant ve Fichte gibi büyük filozofların felsefelerini araştırmış ve düşüncelerinden yararlanmıştır. Hegel, Jena’dayken Fichte Schelling’in *Felsefe Dizgilerinin Ayrımı* adlı eserini yayınlamıştır. Hegel’in, iki filozofu incelemiş olması, felsefesinin amacını ve doğası hakkında düşüncelerin oluşmasına neden olmuştur. Hegel, sistematik düşüncenin önemli bir filozofudur. Hegel’in sistematik bir filozof olması ve bütün alanlarda değerlendirmede bulunmasına fırsat tanımıştır. Ayrıca

²²⁸ Sena, Felsefe Ansiklopedisi 2, 333.

²²⁹ Copleston, Hegel, 10.

her alanda incelemeler yapması felsefe tarihinde anlaşılması zor bir filozof olarak görülmesine neden olmuştur.²³⁰ Hegel felsefesinde, kendi yöntemini ortaya koymuş ve üzerine çalışma yaptığı filozofların ortaya attıkları düşüncelerinden yararlanmış hem de yeni düşünme biçimi olarak diyalektiği ortaya sunmuştur. Hegel felsefesinde, diyalektiğin tüm özelliklerini bulmaktayız. Hegel felsefesinde temele yerleşen diyalektik ve diyalektik üzerine yapmış olduğu incelemeler sayesinde, Hegel'i çağdaş diyalektiğin asıl temelini oluşturduğu düşünülmektedir.²³¹ Günümüzde hala Hegel'in etkisini görmekteyiz hatta üzerine en çok tartışılan filozofumuzdur. Başka bir şekilde Hegel, idealist diyalektiğin öncüsü olarak görülmektedir.²³² Hegel felsefenin amacını karşıtları ve bölünmeleri yenmek olarak belirlemektedir. Hegel bölünmeleri, çelişkileri birleştirmeyi ve bütün olarak göstermeyi amaçlar. Felsefenin amacı da salt bilinç için olmalıdır. Sonlu ve sonsuz arasında bir bütün oluşturmaktır. Felsefe sayesinde saltık kurulmasında araç düşünme olmalıdır. Düşünce ve varlığın birleşiminde geçişi sezgi yoluyla yapmalıyız. Düşünme usa ancak bu şekilde yükselebilir. Sezgi ve düşünce arasında özdeşlik kurulur ve bilgi oluşur. Bu bölümde Hegel'in felsefesini oluştururken, etkilendiği filozoflar üzerinde durulacaktır. Hegel felsefesinin, arka planında olan döneme bakacağız.

Hegel'in felsefesini ve diyalektiğini incelerken, Kant'ın felsefesini incelememiz gerekmektedir. Kant felsefesi üzerine araştırma yapılmalı ve diyalektiği nasıl kullandığına değinmeliyiz. "Immanuel Kant (1724 - 1804) modern filozofların en büyük sayılır."²³³ Kant, kendi çağının en önemli filozofudur. Kant, Leibniz felsefesinden etkilenir fakat Hume ile tanışması onun Leibniz felsefesinden uzaklaşmasını sağlar. Hume'un felsefesinde nedenselliği eleştirmesi, Kant'ın dogmatik uykudan uyanmasına neden olmuştur.²³⁴ Kant, kendisinden sonraki Alman filozoflarının diyalektiğe bakış açıları üzerinde etkili olmuştur. Kant felsefesinde, diyalektik yeni bir anlam kazanmaktadır. Diyalektik, felsefe de metot olarak değil, aşılması gereken bir kavram olmalıdır. Kant, diyalektiği olumlu bir şekilde değil, olumsuz olarak

²³⁰ Enver Orman, "Hegel Felsefesi", Felsefe Söyleşileri, TMMOB İstanbul Şubesi, 2007, 96.

²³¹ Attila Tokatlı, Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı Hegel, (İstanbul, Yazko Yayınevi, 1983),

²³² Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 97.

²³³ Russell, Batı Felsefe Tarihi 3, 328.

²³⁴ Zeynep Dilara Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016), 39.

kullanmıştır. “Kant’ın gözünde diyalektik görünüşün mantığı”²³⁵ olarak tanımlamaktadır. Kant, diyalektiği görünüşün üzerinden mantığa ait görmektedir. Görünmeyen şeyler üzerinden diyalektik yöntem kullanılmaz.

Kant, doğa bilimine karşı ilgi duymaktadır. Bunun üzerine *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı* isimli eserini yazar. Eserde evrenin oluşumu üzerine durulmuştur. Evrenin, güneşin etrafında yörüngelerin olduğu ve çekim gücüyle küreleri daireler etrafında döndürmektedir. Dünyanın ise, atomlardan oluştuğu vurgulanmaktadır.²³⁶ Kant’a göre, çekim gücü doğanın parçalarını birleştiren bir işlev olduğunu savunmaktadır. Çekim gücü, dışarıdan hiçbir etkinin olmamasıyla, maddenin harekete geçmesini sağlamaktadır.²³⁷ Kant evreni sistemli halde görmesi onun diyalektik düşüncesini oluşturmaktadır. Kant bilginin oluşumu, kaynağı ve hangi bilgileri bilebiliriz gibi konular üzerinde durmuştur. Kant bilgi üzerine eleştiri yaparak, bilgiyi incelemeye başlar. Amacı bilginin incelenmesi ve çözümlemeye kavuşmasıdır. “Kant’ın felsefesini, eleştirel bir felsefe olarak görülmesi bundan dolayıdır.”²³⁸ Kant *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında anlama yetisinin üzerinde etki olan saf kategorileri sınıflandırmasını yapar. Aklın ürettiği kavramları ve kavramlar üzerine düşünülerek nesnelerin bilgisini elde edilmesi Kant tarafından eleştirilir. Ama ideaların hisse ait hiçbir duyuyla verilemeyecek kavramlar olduğu savunulmaktadır.²³⁹ Kant’a göre, filozofların oluşturdukları felsefelerinde ortaya sundukları savların zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Akıl ile bu kavramlar birbirlerine karıştırmaktadırlar. Kant bunu bir hata olarak görmez.

Kant felsefesinde aklın sınırları olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden aklın bileceği şeylerinde sınırlı olacağını savunmuştur. Sınırları dışına çıkıp, bilemeyeceği şeyleri bilmeye çalışması mümkün değildir ve bu bir yanılgıdır. Akıllı bu yanılgıya düşüren şeyin de diyalektik olduğunu düşünür. Kant felsefesinde, diyalektik bir engeldir ve bu engelden kurtulmaya çalışır çünkü bize sunulan zaman sınırlıdır. Bu durumda bize sunulan şeylerin arkasında duran gerçekleri aklın bilmesi imkânsızdır çünkü akıl bu sınırların ötesine geçemez. Ancak yanılsama aklın ötesine geçebilir. Bu durumda akıllı

²³⁵ Hilav, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, 75.

²³⁶ Immanuel Kant, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, çev. Seçkin Selvi, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), 109.

²³⁷ Kant, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, 110.

²³⁸ Selahattin Hilav, *Felsefe El Kitabı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 132.

²³⁹ Allen W. Wood, Kant, çev. Aliye Kovanlıkaya, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2009), 114.

yanılsama ile meşgul etmeyi amaçlamıştır. İçkin olanlar aklın sınırları içindedir. Yanılsama aklın sınırlarını aştığı için, aşkın olamaz. Yanılsamalar aklın sınırlarını aşan, yargı yetisinin yanılgılarıdır. Aklın işleyişini Hume şöyle açıklar: “Zihnin egemenliği, beden üzerindeki egemenliğinde olduğu gibi sınırlığa sahiptir. Sınırları aşmak için, doğada bulunan olayların algılanış şekli gibi gözlemle aşılabileceğini savunmaktadır.”²⁴⁰ Bu durumda Transendental ve aşkınlık aynı şeyler değildir. Sınır dışına çıkanlar aşkındır. Yanılsamalar ise mantıksal yanılsamalardır ve dikkatsizlikten kaynaklanır eğer dikkatli olunursa ortadan kaldırabilir. “Diyalektik aklın içinde yer almaktadır. Diyalektik bilginin eksikliğinden dolayı ortaya çıkmamaktadır. Diyalektik akli her daim çıkmaza götürmekle uğraşmaktadır.”²⁴¹

Bilginin kaynağı duyulardır. Duyular ile başlanır ve duyu verileri anlama yetisine aktarılır ve akılda bulunur. Akılda duyular ve düşünceler işlenmektedir. Mantıksal bir biçime sahiptir. Aklın ilkesi ve kavramları bulunmaktadır ve kendi kavramlarını üretir. Bu yüzden akıl transendental ve mantıksal bir yetiye sahiptir. “Kant’a göre anlama yetisi kuralların yetisi olarak görebiliriz. Akıl ise ilkelere oluşmaktadır. Bu noktada anlama ve akıl yetisi birbirinden ayrılmaktadır. Akıl aprioridir ve ilke olan bilgi ile ilgilenmektedir.”²⁴² İlke evrensel olandan kavramlar yoluyla bilgi oluşturur. Bu bilgi aklın biçimidir. Evrensel apriori ise önermeler sunmaktadır. Kavramlardan çıkan bilgilerden farklıdır. Deneyim, kavramın ortaya nasıl konması gerektiğini gösteren ilkedir. Bu bilgiler anlama yetisiyle aynı değildir. Akıl, anlama yetisi ile bir kural ortaya koyar. Daha sonra bilgi akıl ile apriori olarak belirlenir.

Aklın nesneler ile ilişkisi anlam yetisi ilişkisiyle dolaysız oluşmaktadır, görüler ile oluşmaz. Akıl evrensel yargıyla ilgilenmektedir. Saf aklın kavramları ise çıkarsanan kavramlardır. Anlama yetisinin kavramları, deneyimden önce apriori ile düşünmektedir. Akıl kavramları transendental idealardır. İdea aklın doğasında bulunur ve aşkındır. Deneyim ideaya uygun kavram sunamaz. “Diyalektik aklın doğal yapısı gereği içine düştüğü bir yanılsamadır. Sav ve karşısavın çürütülmediği ve savlar arasında hiçbir uzlaşma sağlanmadığı noktada yapılması gereken şey transendental yanılsamanın

²⁴⁰ David Hume, İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma çev. Aruoba Oruç, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976), 57.

²⁴¹ Kant, Arı Usun Eleştirisi çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınları, 2015), 224.

²⁴² Kant, Arı Usun Eleştirisi, 225.

olmayanı oluyor gibi gösterdiğine inanmaktır. Çelişkili savların her ikisinin de yanlış olması mümkündür.”²⁴³

Kant, diyalektiği mantığın sınırları içerisinde görmektedir. Gerçekliğe dair sorgulamaya dayanmaktadır. Akıl, mantığın oluşturduğu şeylerle bilgiyi elde edebileceğini düşünmektedir. Buna göre de insanın sürekli diyalektiğin peşinde koşmakta olduğunu savunmaktadır.²⁴⁴ Mantık, aklın bilgiyi bilebileceği şeyleri, bilebilir olarak düşünmesine yol açmaktadır. Bu durum Kant’a göre, aklın kendi içinde verdiği bir mücadeledir. Kant aklın sorunlarına *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında değinmektedir. Akıl mantığın sunduğu araçlarla bilgi etmeye çalışır, bu da akılı bilemeyeceği şeylerle uğraşmasına yol açar. Kant bu bölümü analitik olarak adlandırmaktadır. Kant felsefesinde mantığın analitik yönüne kanon olarak nitelendirmektedir. Yasa ve kural olarak yardımcı olan biçimsel mantığa ise Organon demiştir. Organon, nesnel olan bilgileri elde edebileceğimiz yöntem olduğunu vurgulamaktadır. Kant kanonun ve Organon’a dönüşen mantığa diyalektik olarak adlandırmaktadır.²⁴⁵ Saf anlama yetisi diyalektiktir. Saf anlama yetisinin kullanıldığı alan ise diyalektiktir. Aşkınsal mantık bölümünde Kant diyalektiğin eleştirisini yapmaktadır. Diyalektiği aşkınsal olarak görmektedir.²⁴⁶ Kant’ın diyalektiğe böyle bakması Kant’ın diyalektiği görüşlere ait görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ise Kant’ın diyalektiği olumsuz olarak yorumlamasına neden olmuştur.²⁴⁷ Diyalektik yanılsama, yanlış yargıdan kaynaklı olumsuz bir yandır. Sebebi aklın kendi idesidir. İdeler aklın diyalektik sürecinin sonucudur. Kant, Aristoteles’ten sonra diyalektik üzerinde değişimi sağlamıştır ve akıl ile oluşan çelişkiler üzerinden diyalektiği yorumlaması da olumsuz olarak bakılmasına sebep olmuştur.

Kant felsefesini, birçok filozof takip etmiştir. Schelling, Fichte ve Hegel gibi Alman idealizminin temsilcilerinden oluşur. Alman idealizminde, Kant’ın etkisi büyüktür. Fichte, Schelling, Hegel, Kant felsefesiyle yüzleşme içinde bulunmuşlardır. Bazen Kant’ın felsefesinde ki eksikleri, bazen de hatalarını göstererek yeni bir düşünce oluşturmuşlardır. Kant’ın Alman idealizmine bırakmış olduğu şey, ilke arayışı ve

²⁴³ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 325.

²⁴⁴ Demirel, Hegel ve Marx’ta Diyalektik, 40.

²⁴⁵ Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 30.

²⁴⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 70.

²⁴⁷ Hilav, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, 75.

kendinde şey kavramları olmuştur. Sistemin ilke üzerine kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. İlkenin ne olması gerektiğini tam olarak gösterememiştir. Sadece bir ide olduğunu söylemiştir. Alman idealizmine göre, ilk ilkenin net şekilde ortaya sunulmaması, teorik ve pratik alanların arasındaki boşluktan kaynaklanmaktadır. Kant felsefesi, bütünlüğe sahip felsefi sistemin oluşmasını engellemiştir. Kant, hiçbir kitabında tam olarak kendinde şeyi açıklayamamış ayrıca kendinde şeyin varolduğunu düşündürmüştür. Akıl bunu bilmeye çalıştığında ise yanılsamalara neden olur. Alman idealizmi bu fıkirden hareketle eksikliği tamamlamaya çalışır. Bütünlük içinde sağlam bir felsefi sistem oluşturulmaya çalışılmıştır.

Fichte, Alman idealizminin ilk düşünürüdür. Kant'ın felsefesini onaylamış fakat eksiklerinin olduğunu tespit etmiş ve tamamlamaya çalışmıştır. Fichte'ye göre, Kant'ın felsefesi sistemli bir felsefe olamamıştır. Fichte, Kant felsefesinden farklı olarak ilk ilke temelinde bilim öğretisi geliştirmiştir. Fichte bilim öğretisinin sonuçlarının aynı ama oluşma biçiminin olarak farklı olduğunu vurgular. Kant pratik felsefesinin temel ilkesini aramış ve bunu felsefesinin temeline yerleştirmiş olan ilk filozof olarak görülmektedir.²⁴⁸ Fichte, Kant felsefesinin özüne iner ve insanın özünün ahlaki olduğu düşüncesini felsefesinde yer vermektedir. Fichte'ye göre, determinizm insani değeri bakımından olumsuz bir şeydir. Fichte determinizm felsefesinin, insanın özgürlüğünü temel almakta ve doğayı da bunun üzerinden açıklamaya çalıştığını savunmaktadır.²⁴⁹ Fichte'ye göre Kant'ın özgürlük teorisi kurtuluştur. Fichte bu düşünceye sahip çıkmış ve Fichte özgürlük öğretisini felsefesinde büyük önem vermektedir. Fichte felsefesinin ana kavramı olan mutlak bene ulaşmaktadır. Mutlak ben Fichte'nin felsefesinde etkin bir konumdadır. Mutlak Ben'den kavrama ulaşmaya çalışmaktadır. Mutlak ben ise, bir eyleme dönüşmektedir.²⁵⁰ Fichte özgürlüğü savunmasını bu şekilde açıklamıştır.

Fichte, Alman idealizmini anlamak bakımından önem teşkil etmektedir. Fichte'nin Kant ile tanışması ders verdiği bir öğrencisi sayesinde olmuştur. Fichte'nin Kant'ı tanıması onun felsefesinin dönüm noktası olduğunu savunur.²⁵¹ Kant ile tanışması sonucunda Kant'ın felsefesinde kendisini bulmuştur. Özgürlüğü bu felsefede çözümü kavuştuğunu görmüştür. Kant felsefesi onun felsefesinin temellerini

²⁴⁸ Gökberk, Felsefe Tarihi, 407.

²⁴⁹ Gökberk, Felsefe Tarihi, 407.

²⁵⁰ Gökberk, Felsefe Tarihi, 407.

²⁵¹ Gökberk, Felsefe Tarihi, 407.

oluşturmasında ilk adım olmuştur. Fichte, Kant felsefesini sistematik hale getirmiştir. Fichte yazdığı *Bilim Öğretisi* kitabında diyalektik hakkındaki görüşlerini bulmaktayız. *Bilim öğretisi* eserinde diyalektik ile düşünceleri yer almaktadır.²⁵² Diyalektik ile görüşlerine değinmeden önce, onun felsefesine bakmamız gerekmektedir. Fichte *Bilim Öğretisi* kitabında aklın ben ve ben olamayana karşı hem üstün olduğuna dair görüşleri yer almaktadır. Fichte Bilim Öğretisinde bu düşüncesi esas ilkesini oluşturmaktadır.²⁵³

Alman idealizminin filozofları gibi Fichte’de bir sistem bulmak istiyordu. Kant’ın felsefesinin kriticizm olarak görülmektedir. Kriticizm felsefesi, bilgiyi oluşturan yolların doğruluğunu ve yanlışlığını bulup, onlar üzerine eleştiri yapmaktır. Alman idealizmi Kant’ın bu öğretisinin bir başlangıç olarak kalmaması gerektiğini ve ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır. Kriticizm sistematik şekilde yapılmalıdır.²⁵⁴ Fichte, Kant’ın eksik bıraktığı noktaları tamamlamaya çalışmıştır. Bütün sistemi sağlam bir şekle sokacak bir çıkış noktası bulmuştur. Fichte, Kant’ın insan düşüncesinin yasalarını bilimsel yöntemle oluşturmaz. İnsan aklının yasalarını varsaymaktadır. Fichte’ye göre Kant, “insan aklının yasalarını sıkı bir bilimsel yöntemle türetmeyi, sonlu rasyonel varlığa uygulanan yasaların bir çıkarımını yapmayı sağlar.”²⁵⁵ Hata kendinde şeyden kaynaklıdır. Kant’ın, kendinde şeyin var olduğunu ama bilgisine sahip olunmaması, Fichte’ye göre tutarsızdır. Bir şeyin var olduğunu söylemek ve onu bilmemek tutarsızdır. Fichte varolanların bilinebileceğini savunmaktadır.

Fichte’nin sistemini anlayabilmek için iki yol üzerinden açıklamalıyız. Biri determinist diğeri ise, indeterminist felsefedir. Determinist felsefe, insanların nedensellik ilkesine bağlı olduğunu savunmaktadır. Determinist felsefe çıkış noktasını ise, nesne olarak belirlemiştir.²⁵⁶ İndeterminist felsefeye göre, insan için nedenselliğin devam ettiği, doğadan bile daha üst bir özgürlüğü vereceğini savunmaktadırlar. İndeterminist felsefe başlangıç olarak özneyi kabul etmiştir.²⁵⁷ Fichte ise, determinist felsefeyi eleştirir. Maddeden hareket etmek, insanın özgürlüğünü yok etmektedir. İndeterminist felsefe ise insanın bilinçli varlık olduğu tezinden hareketle insana

²⁵² Arslan Topakkaya, ‘J.G. Fichte’nin Bilim Öğretisi Adlı Eserinde Varlık Açılımının Yöntemi Olarak Diyalektik’, *Kaygı Dergisi*, Sayı:9, (2007), 51.

²⁵³ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 408.

²⁵⁴ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 409.

²⁵⁵ Johann Gottlieb FICHTE, *Eyleyen Felsefe Johann Gottlieb Fichte*, çev. Yasemin Çina, Haz. Eyüp Ali Kılıçaslan, Güçlü Ateşoğlu, (İstanbul: Kanat Yayınları,2005), 171.

²⁵⁶ Demirel, *Hegel ve Marx’ta Diyalektik*, 42.

²⁵⁷ Demirel, *Hegel ve Marx’ta Diyalektik*, 42.

özgürlüğü verebilecektir. Fichte bu sebepten dolayı indeterminist felsefeyi kabul eder. Fichte, Kant'ın bilinçten başlamasının doğru olduğunu fakat Kant felsefesinde bilincin maddesel alanı hakkında bir açıklama yapmadığını savunmaktadır.²⁵⁸ Fichte ortaya bulunan problemi çözmek için, maddenin sorgulanması ve incelenmesi sonucunda, madde başlangıçta uzayda yer alır ve daha sonra ise zamanın içerisinde varolmaktadır. Fichte zamanın ve uzayın sadece bilincimizin birer formları olduğunu savunur.²⁵⁹ Fichte'ye göre, maddenin olması için bilinci kabul etmemiz gerekmektedir. Fichte'nin, felsefesinde en önemli nokta özgürlük olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz.

Felsefe bu yüzden bilinçten başlamalıdır. Fichte'nin önerdiği bilinç ise “genel kabul edilen bir bilinçtir.”²⁶⁰ Fichte, onun ya da benim bilincim şeklinde değil, genel bir bilinç tasarlamaktadır. Fichte felsefesinde, bilinç ya da ben aynı şeydir. Fichte için bilincin özelliği ise “eylemdir, etkinlik.”²⁶¹ Bilinç aktif olandır. Bu yüzden sürekli eylem içinde bulunur. Fichte, eylemi ön plana alan bir felsefeyi seçmiştir. Eylemin nasıl olduğunu bilme üzerinden değinelim. Bilmeyi de genel olarak tasarlamıştır. Fichte özdeşlik ilkesini ‘A=A’ kabul etmiştir. Fichte, bu önermeyi seçerken aslında buna kimsenin karşı çıkmayacağını düşünmüştür. Ben yine kendisini kendisine özdeş olarak kabul etmektedir. İlk olarak Ben'in kendisini kendi olarak koyması gerekmektedir. Daha sonra nesneyi düşünebiliriz.²⁶² Bu yüzden benin kendisini düşünmesi bir eylemdir. A ve A olmayan önermesi ile A'nın var olup olmadığı üzerine yorum yapılmaz. Burada önemli olan formdur. Önemli olan ise, bir şey üzerine bütünüyle ne biliyoruz ona bakmalıyız. Diğer taraftan bildiğimiz şeyin ne olduğuna bakılmamalıdır.²⁶³ Ben kendisini ancak kendisi eyleyerek belirleyebilir. Bu noktada Fichte felsefesi için eylemek, özgürlüğün şartıdır.

Fichte için “ben felsefenin ilk ilkesidir.”²⁶⁴ Fichte'nin öğretisini farklı kılan ise, ben'i, bir eylem olarak nitelendirmektedir. Fichte beni bir töz olarak ele almamaktadır.²⁶⁵ Fichte'ye göre, ben, bir bilgiyle ya da dış faktörlerle açıklanamaz. Ben

²⁵⁸ Bedia Akarsu, Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları, (İstanbul: inkılâp Yayınları, 1994), 57.

²⁵⁹ Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, 42.

²⁶⁰ Gökberk, Felsefe Tarihi, 409.

²⁶¹ Gökberk, Felsefe Tarihi, 410.

²⁶² Gökberk, Felsefe Tarihi, 410.

²⁶³ Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, 43.

²⁶⁴ Frederick Copleston, Alman İdealizmi, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 1996), 54.

²⁶⁵ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 85.

sadece kendisine tekrar dönen bir eylem olarak oluştuğunu savunmaktadır.²⁶⁶ Fichte, özdeşlik ilkesini kabul ederek diyalektiğin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Ben kendisini Ben olarak bırakmayarak, kendisini olumsuzlar. Diyalektiğin ikinci aşamasıdır. Aslında Fichte'ye göre karşıtını ortaya çıkarması benin kendisini karşıt olanda ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum benin bilincinin bir eylemidir.²⁶⁷ Ben kendini daha net bir şekilde ortaya koymak için karşısına ben olmayanı koymaktadır. Fichte Ben-olmayanın, Ben'i sınırladığını düşünmektedir.²⁶⁸ Ben birdir, tektir fakat ben olmayan değişkendir. Ben ve ben olmayan birbirlerini etkilemektedir. Ben ve ben olmayan kendisini ortadan kaldırmaması için sınırlama ilkesi getirmiştir. Fichte, bu durumu şöyle açıklar: "A, bazı yönden A olmayandır; A olmayanda, bir kısımda A olduğunu savunmaktadır."²⁶⁹ Bölünmenin gerçekleşmesi için bir bütüne ihtiyacımız vardır. Ben, mutlak olandır ve kendisini kendi belirlemektedir. Böylece diyalektiğin üçüncü aşaması gerçekleşir. Ben ve ben olmayan kendisini parçalamaya ve birleştirmeye çalışır. Diyalektik, pratik alanda kendisini göstermektedir. Eylemlerimizin gerçekleşmesi için üç adıma da ihtiyacımız vardır. Bunun sonucunda özgürlüğe ulaşabiliriz. Bu aşamaları şöyle gösterebiliriz: İlk aşama, insanın sadece mutluluğu amaçladığı kısımdır. İnsanın ilerleyen süreçte köle olduğunu fark etmesi ile efendi olmayı istemesi ile ikinci aşamaya geçilmektedir. İnsanın kendisinin isteklerinin kölesi olduğu süreç ile karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü basamakta ise, insan özgürlüğü isteyecektir. Asıl olan basamak üçüncü basamaktır. Çünkü insan özgürlüğü istemesi ile diyalektik süreç başlamaktadır.²⁷⁰

Diyalektik, Fichte felsefesinde daha çok ahlaki bir boyuttadır. Fichte'ye göre her bireyin ahlaki sorumlulukları vardır. Birey bu sorumluluklarını gerçekleştirdiğinde Mutlak Ben'e yardımcı olacaktır. Fichte, Kant'a göre daha olumlu bir diyalektik göstermiştir. Düşüncenin yöntemini oluşturmuştur. Fichte'den sonra Schelling'in felsefesinde diyalektik sadece bilmeyi değil doğanın gerçekleşmesini sağlayan bir durum olarak

²⁶⁶ Vedat Çelebi ve Ahmet İnan, 'J. G. Fichte, J. P. Sartre Ve E. Levinas'da Ben Ve Ben-Olmayan/Öteki İlişkisi Bağlamında Diyalektik Süreç', Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12, 65(2020), 602.

²⁶⁷ Topakkaya, J.G. Fichte'nin Bilim Öğretisi Adlı Eserinde Varlık Açılımının Yöntemi Olarak Diyalektik, 53.

²⁶⁸ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 86.

²⁶⁹ Topakkaya, J.G. Fichte'nin Bilim Öğretisi Adlı Eserinde Varlık Açılımının Yöntemi Olarak Diyalektik, 53.

²⁷⁰ Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, 45.

karşımıza çıkmaktadır. Hegel diyalektiğinde bu öğretiyi bilgi ve evrenin gerçekleşmesini sağlayan bir evrensel boyut kazanacaktır.²⁷¹ Fichte diyalektiği, bilginin ortaya çıkmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Karşıtları aşarak üç aşamalı yoldan geçmektedir. Fichte bir şeyi bilmeyi, birinci basamakta onu gerçek şey gibi ortaya koyup kavramanın aşamasıdır. Yani A'nın A olarak kavranmasıdır. İkinci basamakta, şeyin karşıtlarını karşısına koyarak kavramaya çalışmaktır. A'nın karşısına A olmayanı koymaktır. Üçüncü basamakta ise, A ile A olmayanı belirli bir kavram içerisinde açıklamaktır.²⁷² Fichte felsefesinde, en temel alan özgürlüktür. Özgürlüğe ulaşmak bizim için bir ödevdir. Diyalektiği de özgürlüğe ulaşmak için kullanılmaktadır.

Schelling, Alman idealizminde Fichte'den sonra gelen ikinci büyük filozofudur. Schelling'de, Alman idealizmi filozoflarından etkilenmiştir. Schelling'in felsefesini oluşturmasında Hegel ve Fichte'nin kaynakları onun için en büyük fırsat olmuştur. Herakleitos, Platon, Parmenides ve Aristoteles Schelling'in doğa üzerine düşüncelerinde etkili olan diğer filozoflardır. Schelling, "büsbütün romantik anlayışın içinde yer alır."²⁷³ Schelling, Fichte'den etkilenmiştir. Fichte'nin *Bilim Öğretisi* kitabını okuması ile Fichte'nin felsefesine ilgi duymasına sebep olmuştur.²⁷⁴ Fichte'nin ahlaki ölçütünü tamamen almıştır. Schelling'de Fichte'nin yaptığı şeyi, felsefeyi bir bilim olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Felsefe tek bir önermeden hareket ederek, mantıksal temeli olan önermelerin oluşturduğu bir sistem olması gerektiğini savunmaktadır.²⁷⁵ Schelling, felsefesini karşıtlık üzerine kurmayı tercih etmiştir ve içinde özgürlük ön planda olmuştur. Özgürlüğümüzü elimizden alan her türlü teoriye karşı gelmiştir. Felsefesinin başarısı doğa ve sanat felsefesinde yer alır. İlk olarak, nesneden başlayarak doğa felsefesini oluşturmuştur, öznenen hareketle transandantal felsefe üzerine incelemelerde bulunmuştur. Schelling felsefesinin amacı bakımından Fichte'den ayrılmıştır. Schelling felsefenin amacını felsefenin dünyanın varoluşunu nasıl oluştuğunu çözmesi gerektiğini savunmaktadır.²⁷⁶ Schelling, sorunun sanatla çözülebileceğini düşünmektedir. Schelling felsefesini, sistemli felsefe üzerine kurmak

²⁷¹ Gökberk, Felsefe Tarihi, 411.

²⁷² Gökberk, Felsefe Tarihi, 411.

²⁷³ Gökberk, Felsefe Tarihi, 417.

²⁷⁴ Gökberk, Felsefe Tarihi, 417.

²⁷⁵ Cevizci, Felsefe Tarihi, 839.

²⁷⁶ Frederick, Alman İdealizmi, 113.

istemiştir fakat onun felsefesi Hegel'in ki gibi sistem felsefesi değildir. Schelling, bu amacına ulaşamamış olsa bile Hegel ve Fichte gibi felsefeye hizmette bulunmuştur.

Schelling, Kant'ın düalizmine karşı çıkmıştır. Kant'ta devam eden düalist bakışı, doğa ve insan arasındaki bağların kopmasına sebep olmuştur. Schelling, bu hatayı düzeltmeye çalışmaktadır. Schelling, Kant felsefesinin eksik yanlarını eleştirir ve Kant'ın öne sürdüğü kendinde şey (*Ding an sich*) kavramını da eleştirmektedir. Kant'ın öne sürmüş olduğu kendinde şey, tek başına şey değildir. Çünkü kendinde şey bir nesneyi ifade etmektedir. Kendinde şey tek başına ise bir şey olarak adlandıramayız.²⁷⁷ Schelling'e göre, bilginin olması için gerçekliğin olması gerekmektedir. Schelling'e göre, ben tözdür. Her şey bende var olur. Schelling, sonlu ben ve sonsuz ben olarak ayırmaktadır. Bilinç sonlu iken, bilinci olmayan, ben sonsuzdur. Schelling'e göre Mutlak Ben'in, Ben'in kendisine özdeş olarak görmek istemesi ile çokluğu yok etmeyi istemesinden kaynaklanmaktadır.²⁷⁸ Mutlak ben, ilke olarak ele alınması gerekmektedir. Schelling'in felsefesinde Mutlak Ben Ben'de kendisini düşünmektedir. Bu nedenle Ben konulmuş olmakta iken, Ben-olmayanı Ben'e karşı koymaktadır. Burada ki amacımız, Ben-olamayanı Ben'in yardımıyla varolmasını sağlamaktır. Ben olmayan ve Ben'in bir sentezi yapılmaktadır.²⁷⁹ Bu durumu diyalektik ile ortaya koymaktadır. Schelling felsefesinde ben ve ben olmayan arasındaki karşıtlığı çözüme ulaşmak için sentezden senteze doğru gider ve Tanrı'ya ulaşana dek devam ettirmektedir. Tanrı, mutlak bir gerçekliğe sahiptir. Tanrı gerçekliğin kavrayamayacağımız bir parçası olduğunu savunmaktadır.²⁸⁰

Schelling, nesne ve öznenin özdeş olduğunu vurgulamıştır. Felsefe tarihi boyunca yapılan yanlış düzeltmek için, özne ve nesne karşıtlığını çözmeye çalışmıştır. Schelling, karşıtlığı yok etmenin mümkün olmadığını ama ikisini bağlayan bir felsefenin olabileceğini söyler. Bu felsefe de sanattır. Bu şekilde ikili düşünce yapısını birleştirebiliriz. Schelling doğayı gizemli şekilde duran, saklı duran şey gibi bulunması

²⁷⁷ Ogün Ürek, Schelling 'in Kant Eleştirisi, Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Sayı:1/4, (2008), 5.

²⁷⁸ Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üstünel, çev. Ömer Naci Soykan, Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları, (İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006), 55.

²⁷⁹ Schelling, Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üstüne, 64.

²⁸⁰ Oya Esra Bektaş, 'İdealizmin Ötesinde Yeni Bir Schelling İmgesi, Kaygı Dergisi', Sayı:20, (2013), 88.

bekleyen bir sanat eseri olarak görmek ve incelemek gerekmektedir.²⁸¹ Doğada bulunan gizli şeyleri açığa çıkarmak gerekmektedir. Schelling gibi Alman idealizminin amacı; Kant'ın oluşturduğu ikili yapıyı birleştirmektir. Schelling'e göre özdeşlik evreninin kendisidir. Varolan her şey özdeşliğin kendisi olarak tanımlanır. Evren varolandır. Özdeşlik varolduğu için üretir. Doğanın maddesinde bulunan gücün dışarı çıkmasıyla, zihinde bulunan şeyin açığa kavuşması ile aynı olduğuna değinmektedir.²⁸² Burada Schelling'in doğa felsefesi ortaya çıkmaktadır. Schelling, doğayı basamak şeklinde görmektedir. Bir üst basamağa oluş sayesinde yükselebileceğimizi vurgulamıştır. Schelling, ikili yapıyı birleştirmek için, karşıtların birliğini aramaktadır. Schelling felsefesinde doğanın amacı ise, doğayı görülebilir bir tin olarak çıkması ve tininde doğa olarak görülüp kavranmasının sağlamaktır.²⁸³ Schelling özneye karşıt olarak ele alınmasına da karşı çıkmaktadır. Schelling' göre, ben ve ben olmayan birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü var olabilmeleri için bu gereklidir. Mutlak ben hem özne hem de nesnedir. Doğa bu yüzden özdeştir. Schelling, Fichte ve Kant'tan farklı olarak doğayı bilinçsiz tinin yaratması olarak görmektedir.

Schelling doğa tasarımı, doğanın gerçek olduğunu savunur. Schelling'e göre bilincin ortaya çıkardığı şeyi doğa vermektedir. Bunu ise nesnel olarak değerlendiririz.²⁸⁴ Doğa ve bilinç sonsuzdur, sonradan bilinç kendisinin sonlu olduğunu fark eder. Ben'in özü ruh iken, doğanın ki maddedir. Schelling, Fichte ve Kant'ın düşüncesini düzeltmek isterken, Ben ve Ben olmayan tezi ile bu durumu devam ettirmiştir. Fichte'nin etkisi altında olsa da, tinin ve doğanın karşıtlığını düzeltmek istemiştir. Doğayı belli yasalar içinde görmek yerine, canlı bütün olarak görmüştür. Doğayı ve insanı estetik ile bütün olarak incelemeye çalışmıştır. Schelling, Fichte'den farklı olarak ele aldığını şu sözleriyle dikkat çekmektedir. Schelling'e göre Fichte, idealizmin tümüyle öznel olduğunu düşünmüştür. Schelling ise, nesnel olarak ürettiğini savunmaktadır. Fichte sadece idealizmin düşünme boyutunda kalmıştır. Fakat Schelling üretim aşamasına geçmiştir. Fichte'de öznel idealizmde benin her şey olduğunu savunurken, nesnel idealizmde bunu yapmakta güçlük çekmektedir. Bu durumda her

²⁸¹ Ömer Naci Soykan, Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat, (İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006), 14.

²⁸² Schelling, "Felsefi Sistemimin Sunumu", çev. Oya Esra Bektaş, FLSF Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, 441-472.

²⁸³ Ömer Naci Soykan, Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016) 18.

²⁸⁴ Cevizci Felsefe Tarihi, 840

şeyin ben'e eşit olduğu ortaya çıkar ve hiçbir şey ben olarak tasarlanamaz. Fichte ve Schelling idealizme bakış açıları iki farklı yönleri ortaya çıkarmaktadır.²⁸⁵

Fichte'nin yarım bıraktığı noktayı Schelling, doğa felsefesini katarak doldurduğunu iddia eder. Fichte'de her şeyi bene bağlarken, Schelling benin karşısına doğayı yerleştirmiştir. Schelling'e göre evrenin benin yaratmayacağını, onun düşünen öznenen farklı olduğunu savunmaktadır. Schelling'e göre düşünmek bir şeyi ortaya koymak değil, olan bir şeyin tekrar edilmesidir. Burada var olan şeyi tekrar yaratmış oluyoruz. Doğanın bir veri olduğunu düşünmektedir.²⁸⁶ İnsan ve doğa arasındaki tek fark insanın bilinçli olması, doğanın bilinçsiz olmasıdır. İnsanın ve doğanın arasında ilk ve son sırası oluşturmak istediğimizde, ben'e mecburen ilk olanı vermemiz gerekmektedir.²⁸⁷ Schelling, doğanın var olduğunu, ruhun akılla bağlantılı olduğunu vurgular. Doğa ve ruh aynı yasaya bağlıdır. Schelling'in doğa üzerinde kurduğu yapı, diyalektik ile bağlantılıdır. Fichte, diyalektiği ben ve düşüncenin gelişimi üzerinden gösterirken, Schelling ise doğa üzerinden ve doğanın şekli olarak bize sunmaktadır. Schelling, doğanın her yerinde karşıt olanları görmek mümkündür. Doğanın içerisinde ikilik söz konusudur. Schelling felsefesinde doğanın karşıtlığını evrensel yasa olarak incelemiştir.²⁸⁸ Doğanın karşıtlık içinden birlik oluşturduğunu görmekteyiz. Schelling için diyalektiğin doğanın içerisinde ortaya çıkmaktadır. Doğanın gelişim yasasının diyalektiğin yasalarına uygun bir şekilde ilerlemektedir. Doğada bulunan diyalektiğin son aşamasında mutlak olan bulunmaktadır.²⁸⁹ Schelling'e göre diyalektik, aklın doğanın içinde gelişmesini sağlamaktadır. Doğanın gelişmesine katkı sağlayan bir formu kapsamaktadır.²⁹⁰ Doğanın gelişmesi bir ayrımlaşma üzerinden gerçekleşebilir. Burada birlik söz konusudur. Böyle ki "evrenin evren olması, çokluğun içindeki birlik ile mümkündür. Schelling gerçekliğin bir bütün olduğunu ve bütünlüğün ise birliği istemesidir. Evreni birlik olmadan düşünmek imkânsızdır."²⁹¹ Schelling'te doğa, karşıtların etkileşim halinde olduğu yerdir. Üst varlıklar, alttakilerinin sentezi halinde yer alır. Doğa sürekli olarak ileriye doğru gider. Doğa içerisinde olumlu ve olumsuz ilke

²⁸⁵ Schelling, "Felsefi Sistemimin Sunumu", 442.

²⁸⁶ Cevizci Felsefe Tarihi, 841.

²⁸⁷ Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, 48.

²⁸⁸ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 91.

²⁸⁹ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 93.

²⁹⁰ Gökberk, Felsefe Tarihi, 421.

²⁹¹ Schelling, "Real ve ideal Olanın Doğadaki Bağlantısı Üstüne", çev. Ömer Naci Soykan, Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 100.

bir bütün halinde bulunur. Schelling, diyalektiği doğa üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Alman idealizmi filozofları diyalektiğe farklı boyutlar kazandırmaktadırlar.

Hegel'i, Schelling eleştirmiştir. Hegel bütün bir sistem oluşturmak istiyorsa, uzağa doğru bakmalıdır. Tek olan ile yakınında bulunan şeyleri görmesini sağlayacaktır.²⁹² Schelling felsefesinden Hegel oldukça etkilenmiştir. Hegel felsefesinde Schelling'in etkilerini de göreceğiz. Diyalektik Yunan felsefesinde ve çağdaş felsefede farklı biçimlerde sunulmuştur. Platon, tartışma ve bilginin en üst seviyesine taşırken, Herakleitos'unda diyalektiği Hegel'in kullandığı anlama yakındır. Herakleitos felsefesinde karşıtlar birliğinin olduğunu ve her şey daima bir oluşun içindedir. Kant felsefesinde ise diyalektik epistemolojik temelde ele almış ve savunmuştur. Kant'ın diyalektiği sadece fenomenleri kavrayabilecek bir hayal ürünü olarak görülmüştür. Fichte ve Schelling'in felsefesinde diyalektik olumlu anlamlarda kullanılmıştır.²⁹³ Felsefe tarihi boyunca epistemoloji ve ontolojik olan; nesne-özne, görünüş-gerçeklik tanımlanabilecek temel problemleri aşma çabasıdır. Schelling, Kant ve Fichte'nin ele aldığı şekillerini ayrıntılı olarak inceleme fırsatı bulmuştur.

Hegel, Fichte üzerine incelemelerde bulunmuştur. Fichte, Kant'ın kendinde şeyin bilinmezliğini ortadan kaldırmış ve felsefe açısından önemli yeri bulunduğunu savunmuştur Hegel açısından, Fichte'de Schelling gibi özne-nesnenin özdeşliği bulunur. Fichte'nin oluşturmaya çalıştığı özdeşlik, felsefesinin diğer aşamasında yerini karşıtlığa bırakmıştır. Fichte, ortaya çözülmemiş ikili yapı bırakmıştır. Hegel'e göre Schelling 'de durum farklıdır. Özdeşlik, felsefesinde ilk ilke durumundadır. Özne-nesne özdeşliği düşünceyle başlamaktadır. Doğa felsefesinde bu durumu aydınlatmıştır. Hegel, Schelling ve Fichte üzerine yazdığı eserinde iki filozof üzerine incelemeler yapmıştır. Hegel'in eseri ve felsefesine baktığımız zaman, Fichte ve Schelling'in bazı önermelerini benimsemiştir. Fakat eserinde bunu net olarak açıklamasa da aslında Schelling'in etkisindedir. Daha sonra fikirleri değişmekte olup, kendi felsefesini kurmuştur. Hegel, çağının ve daha sonraki yıllar için çok önemli bir filozoftur.

²⁹² Soykan, Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat, 13.

²⁹³ Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, 49.

2.3. Hegel 'de Felsefenin Anlamı ve Diyalektik Kavramı

Hegel felsefesinin ne olduğuna bakmadan önce, yöntemine değinmeliyiz. Hegel'in yöntemini diyalektik olarak adlandırabiliriz. Diyalektik, felsefe tarihi boyunca birçok filozof tarafından kullanılmış ve farklı yorumların oluşmasına sebep olmuştur. Hegel'in felsefesinde diyalektik, varlığın ve düşüncenin gelişimini açıklayandır. Hegel'in felsefesi ve diyalektiği aynı anlama geldiğini söyleyebiliriz. Hegel'de diyalektiğin anlamını daha net bir şekilde görmemiz için etkilendiği dönemlere bakmalıyız. Hegel mantık biliminde, oluşu düşüncenin ilk somut belirlenimi olarak ortaya çıkarmaktadır. Herakleitos felsefesinde bu öğretisinin karşılığını bulmaktayız. Herakleitos her şey akıyor tezinde, oluşu her şeyin bir belirlenimi olarak oluşturmuştur. Diğer taraftan Elealılar, varlığın değişmez bir gerçeklik olduğunu savunmaktadırlar. Herakleitos Elealıların bu görüşünü, varlığın yokluktan daha üstün bir şey olmadığını savunmaktadır. Herakleitos'un ortaya atmış olduğu ünlü tezi, bir nehirde iki kez yıkanılmayacağını düşünmektedir. Soyut varlığın da oluş içerisinde kendisi olarak kalamayacağını savunmaktadır. Hatta yoklukla varlığı özdeş kılmaya çalışmaktadır. Herakleitos felsefesinde ortaya attığı önermeler ile kendisinden önceki tezleri çürütmüştür. Herakleitos bunu yaparken diyalektiği kullanmıştır. İdeayı somut bir şekilde düşünceye indirgemesi sonucunda ulaşmıştır.²⁹⁴ Hegel'in başlangıç noktası Herakleitos'tur. Herakleitos'ta oluş felsefesinin anlamı şudur; Gerçekliğin değişmeyi ve hareketi içerisinde taşıdığını savunmaktadır. Bu yüzden Herakleitos ünlü tezi olan bir nehirde iki kez yıkanılmaz önermesi ortaya çıkmıştır. Herakleitos'un yapmak istediği, oluş ve değişimin olduğu her yerde gerçekliğinde değişmekte olduğunu göstermektir.²⁹⁵

“Oluş da yine kendinde ve kendi için henüz çok yoksul bir belirlenimdir ve kendini kendi içinde derinleştirmesi ve doldurması gerekir. Oluşun kendi içinde böyle bir derinleşmesini örneğin yaşamda buluruz. Yaşam bir Oluştur, ama yaşam kavramı bununla tükenmez. Daha da yüksek biçimindeki Oluşu Tinde buluruz. Tin de bir oluşturdur.”²⁹⁶

Gördüğümüz üzere, Hegel felsefesinde diyalektik, Herakleitos'un etkisiyle ortaya konmaktadır. Hegel diyalektiği felsefesinde yöntem olarak belirtirken

²⁹⁴ Hegel, Mantık Bilimi, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 2004), 169.

²⁹⁵ Bolay, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, 109.

²⁹⁶ Hegel, Mantık Bilimi, 169.

Herakleitos, Platon, Aristoteles, Schelling, Kant ve Fichte'nin felsefî görüşlerinden etkilenmiştir.

Hegel'e göre en önemli olan şey, "diyalektiği hakkıyla kavrayıp, onu tanımaktan ibaret olduğunu"²⁹⁷ düşünmektedir. Hegel'in felsefesi diyalektiğin zenginleşmesini kolaylaştırmıştır. Hegel diyalektiği, sadece düşüncenin değil, varlığında gelişiminde rol oynamaktadır. Hegel, aklın soyut olan tüm belirlenimlerinde karşıtını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Belirlenimlerin sınırlılığında diğerine geçişini sağlayan ve belirlenimlerin karşıtlarının kendilerinin içerisinde yer aldığını savunmaktadır. Hegel'e göre diyalektik süreç bu aşamaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.²⁹⁸

Hegel'in felsefesinde diyalektiğin, tez-antitez ve sentez üçlüsünün birleşiminden oluştuğunu söylemeliyiz. Öncelikle sözünü ettiğimiz kavramlara değinelim. Hegel'in felsefesinde tez, bilimselliğin tanıtılmasını sağlamak için oluşturduğu kavramdır. Anti tez ise, tezin karşısında bulunan karşıt bir görüştür. Son olarak sentez, tezin ve anti tezin karşıtlığını bir bütün olarak ortadan kaldırmaya çalışan bir kav olduğunu göstermektedir.²⁹⁹ Hegel Schelling'in idealizm felsefesinden etkilenmiş gibi görünse de, tinin fenomenolojisi kitabında kurduğu sistemini anlatır. Hegel'in felsefesinde oluşturduğu şey diyalektiğin mantığıdır. Hegel'e göre diyalektik, tezin oluşturduğu şeyin karşısına karşıt olan anti tezi koyar ve sentezin ortaya ikisinin birleşimi olan yeni bir görüş ortaya çıkaracağını savunmaktadır.³⁰⁰ Hegel Kant'ın felsefesini beğenmiş olsa da eksiklerini fark etmiştir. Hegel'e göre insanlar her şeyi öğrenebilir. İnsanlar mantığının sınırlarını çözerse, insanlığında sınırlarını çözmüş olacaktır. Hegel Kant'ın metafiziğinden etkilenmiş fakat noumenal gerçekliğini fenomenal ilerisinde görmesi hakkındaki görüşünü kabul etmemektedir.³⁰¹ Hegel'e göre, gerçekliği şekillendiren, zihnin gerçekliğidir. Zihnin ötesinde bir şey yoktur ama gerçeklik sabit değildir. Her şey değişim içindedir.

²⁹⁷ Jacques Dhondt, Hegel ve Hegelcilik, çev. Bayram Işık, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 86.

²⁹⁸ Rosenthal ve Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, 115.

²⁹⁹ Demirel, Hegel ve Marx'ta Diyalektik, 56.

³⁰⁰ Sabri Kaliç, Tarihe Adını Yazdıran Yüz Büyük Düşünür, (Maya Kitap, İstanbul, 2012), 152.

³⁰¹ Nigel Warburton, Felsefenin Kısa Tarihi, çev. Güçlü Ateşoğlu, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 193.

Hegel’de, diyalektik formülleşmiş bir yöntem değildir. Bu yüzden Kant ve Schelling’i eleştirmektedir. İki filozof da aprioriyi fenomene uygulamaya çalışmışlardır. Hegel’e göre, kurallar temel problemi araştırmak için sonucu oluştururlar. Hegel’e göre kavramın kendisini gerçekleştirmesi için somuttan çıkartılan diyalektik ile yapılmalıdır. Diyalektik aposteriori şekle sahiptir çünkü yöntem olamaz. Hegel’in amacı, kategorinin diyalektik ile zıtlıklara dönerek ve kendisini başka olarak yaratmasını göstermektir. Ayrıca anlama yetisinin kavramları zorunlu şekilde kendisiyle çeliştiğini ve çelişkinin, bütünün parçaları olarak görmesi ile çözülebileceğini göstermektir. Sonlu olan kavramın, gerçekliğe ulaşması sınırlarını aşmasıyla mümkün olabilecek bir durumdur. Kavram, karşıtlarını kendi içinde bulundurduğu için kavramın kendisini anlaması içinde diğer kavrama ihtiyacı vardır. Bu durumda çelişki meydana gelmektedir. Çelişkiyi çözebilecek tek yol ise bağımsızlığı tekrardan yorumlamak olmalıdır. Tek kavram üzerinden değil, iki karşıt kavram üzerinden bütüne uygulanmalıdır. Diyalektik varolan her şeyin kendisinde gelişmeyi taşıdığını göstermektedir. Hatta tüm varolanların içerisinde karşıtı yani olumsuzu bulunduğunu göstermektedir.³⁰² O halde şeyler, değişikliğe uğrarken çelişkiler sayesinde uğramaktadır. Çelişki ise, canlılığın temel nedenidir. Şeyin içerisinde çelişki varsa o devinimi gerçekleştirmektedir.³⁰³ Diyalektik ile karşıtını içermekte ve çelişki sayesinde merkeze alınmaktadır. Çelişki sayesinde karşıtlarla yeni kavramlar oluşmaktadır. Bu yüzden diyalektik ve çelişki aynı konuma sahiptir. Diyalektiğin merkezinde çelişki kavramı bulunmaktadır. Çelişki varlıktan kavrama giden bir süreçtir. Hegel felsefesinde, çelişki bir logosa dönüşmektedir. Çelişki varlığın bir dili haline gelmektedir.

Hegel’e göre her şey çelişkilerin içinde gerçekleşmektedir. Çelişkiler yığını büyük bir çaba sonucuyla yapılabilir. Hegel’de çelişkiler yığını ilk kez düşüncenin bir problemi olduğunu değil, gerçekliğinde problemi olduğunu göstermektedir. Çelişkinin özelliğine ait bir bilgi olarak gerçekleşmektedir.³⁰⁴ Diyalektik ve çelişki Herakleitos felsefesinde olduğu gibi oluş üzerinden ya da düşüncüyü algılamadaki evrelerle mümkün değildir. Diyalektik, tarihselliğin ilk birleşimine sahiptir ve daha önce tarihin aracı olarak elde edemediği varlık, bilimsel önemi bu yöntemde bulmaktadır. Akıl üzerine

³⁰² Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 165.

³⁰³ Aleksandr Şeptulin, Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları, çev. Yakup Şahan, (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 38.

³⁰⁴ Georg Lukacs, Sosyal Varlık Bilimine Doğru; Hegel, çev. Ayşen Teksen, (İstanbul: Payel Yayınları, 2013), 27.

olan düşünceler, Aydınlanma ve Hegel felsefesinin kavramlarını anlamak için oldukça önemlidir. Aydınlanma için akıl; doğanın, toplumun ve varlığının gerekli ilkesidir. Felsefenin buradaki amacı ise, toplum ve doğanın yasalarına uyması bakımından bu ilkeyi keşfetmesidir. Aydınlanmanın yapmış olduğu şey, karşıtlığı ortaya çıkarmaktadır. Doğanın gücü ve insanın ondan uzaklaşması sorun teşkil etmektedir. Hegel, bu noktada diyalektiğe üstün bir güç yüklememiştir.

Hegel felsefesinde, diyalektik çelişikler üzerinden açıklanmaktadır. Hegel, çelişkiyi bir yanıma değil düşüncenin ilerlemesinin koşulu olarak görmektedir. Hegel'e göre akıl, çelişkili olanları birbirinden ayırması gerekmektedir. Çelişik görüşler gerçekliği temsil edeceklerdir. Gerçeklik karşıtların birliğinden oluşur. Karşıtları ortadan kaldırarak varlık olabilir. Dolayısıyla karşıt olanlar ve çelişik olan düşünler kendilerini yok eden, daha sonra birleştiren yeni görüşler ile tamamlanması sağlanacaktır.³⁰⁵ Bir şeye baktığımızda o şeyin karşıtlarını görürüz. Örnek olarak, tükenmez kalem hem vardır hem yoktur. Fakat bitmeye de mahkûmdur. Ölümün bir yok olmaya neden olduğunu ve tekrar yeniden doğmanın nedenini oluşturmaktadır.³⁰⁶ Bu düşünceden hareketle "biricik felsefe çelişmelerin daha doğrusu karşıtların felsefesidir."³⁰⁷ Hegel'in diyalektiği burada karşımıza çıkmaktadır. Diyalektik karşıtları ortaya çıkaran bir sanattır.

Hegel'in varlık görüşüne değinmeliyiz. Varlık tek başına açıklanamaz çünkü belirlenimden uzaktır. Hegel için varlık "arı belirsizlik ve boşluktur."³⁰⁸ Varlığa hiçbir diyebiliriz. Hiçlik ve yokluk arasındadır. Bu durumda "öyleyse arı varlık ve arı yokluk aynıdır."³⁰⁹ Felsefeden uzak olduğunu fark eden Hegel, bu durumu şöyle açıklar. Evrenin içerisinde her noktasında varlığın ve yokluğun olmadığı hiç bir şey bulunmamaktadır.³¹⁰ Varlık ve hiçliğin aynı olduğunu söyleyerek sonucun değiştiğini düşünür. Bu önermesini şu şekilde açıklar: Hegel önermesinde, varlığın ve hiçliğin bir soyutlamasını anlatmaktadır. Bu ise, belirlenmiş bir varlık hiçlik konuma getirecektir.

³⁰⁵ Maublanc, René ve Cachin, Marcel, Sosyalizmin Işığında Felsefe, Bilim ve Din, çev. Asım Bezirci, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2009), 21-22.

³⁰⁶ Kaliç, Tarihe Adını Yazdıran Yüz Büyük Düşünür, 153.

³⁰⁷ Kaliç, Tarihe Adını Yazdıran Yüz Büyük Düşünür, 153.

³⁰⁸ Hegel, Mantık Bilimi, 60.

³⁰⁹ Hegel, Mantık Bilimi, 61.

³¹⁰ Hegel, Seçilmiş Parçalar-Tinin Fenomenolojisi- Mantık Bilimi- Tarih Felsefesi Üstüne Dersler- Estetik Üstüne Dersler- Felsefe Tarihi Üstüne Dersler, Çeviren ve Hazırlayan: Nejat Bozkurt, (İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986), 73.

Hegel'e göre burada belirlenmişlik yoktur. Sonlu bir varlık olduğunu vurgulamaktadır. Sonlu belirlenmiş varlığın içeriği, tüm evrenle ilişkisini bulmak zorundadır. Metafizik ise, belirlenmiş tüm şeylerde bir tanesinin bile yok edilmesiyle, evrenin yıkılacağını düşünmektedir. Hegel'in önermesine karşı çıkmıştır. Şeyin var olmamasını varlığın ve yokluğun üzerinden eleştirmezler. Şeyin kendisine başka şeylerle bağlantısını sağlamasından kaynaklıdır. Hegel'de belirlenmiş bir içeriğin olması, var olmanın belirlenmiş olmasının yanı sıra tüm içeriği ile ilişki kurmaktadır. Bu tür bir varoluş şeklinde diğer içeriklerle var olup olmayacağının bir önemi yoktur.³¹¹

Bu duruma göre Hegel, varlık ve hiçliğin aynı olduğunu söylemektedir. Farklı bir açıdan da varlık ve hiçlik karşıttır. Hegel, bu karşıtlığa üçüncü bir kavram koyarak gidermeye çalışır bu kavrama ise oluş denilmiştir. Oluş ise varlıktan hiçliğe geçiştir. Hegel'e göre oluş, varlık ile hiçliğin arasındaki ayırmadan kaynaklanan ve anlaşılması zor bir duruma neden olmaktadır.³¹² Bu durum diyalektik değil, yanıltmacadır. Hegel'de diyalektik aklın üst durumudur. Hegel diyalektik aklında üstünde bulunmaktadır. Diyalektik ile karşıtları olan görünüşlerin kendileriyle birbirine geçmesidir. Bu aşamada daha önce belirlenmiş savlar aşılarak, varlığın ve hiçliğin birliğini oluşturan diyalektik ortaya çıkmaktadır. Diyalektik oluşun çıkmasını sağlamaktadır.³¹³

Bu noktada, Hegel'in felsefesinin anlamına baktığımız zaman, sistematik bir filozof olması bakımından, tek bir eserinin incelemesini yaparak anlayamayız. Bu yüzden onun tüm eserlerinin incelenmesi gerekmektedir. Hegel'in, felsefeyi tanımlarının birbirini tamamlayan eserleri *Mantık bilimi* ve *Hukuk Felsefe Prensipleri* adlı kitaplarına değinmek gerekiyor. *Mantık biliminde* felsefeyi “nesnelerin düşünülerek irdelenişi”³¹⁴ olarak tanımlarken, *Hukuk Felsefe Prensiplerinde* “felsefe, dönemini düşüncede kavramaktır.”³¹⁵ Bu durumdan yola çıkılarak Hegel'e göre, düşünceye konu olabilen her şey felsefenin konusu olabilir ve konuya dair edilen nesnenin döneminden bağımsız ele alınamaz.

Diğer taraftan Hegel'de felsefenin amacı, felsefeyi bilim kategorisine yükseltmektir. Felsefeyi bir bilim olarak görmeyi ve felsefenin bilme sevgisi tanımını

³¹¹ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 74.

³¹² Hegel, Seçilmiş Parçalar, 75.

³¹³ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 75.

³¹⁴ Hegel, Mantık bilimi, 51.

³¹⁵ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, çev. Cenap Karakaya, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991), 30.

bir kenara bırakmak istemektedir. Felsefenin gerçek bir bilme sayılmasını sağlamayı amaç edinmiştir.³¹⁶ Hegel amacını gerçekleştirmek için ilk olarak felsefenin maddesini ve görevini belirlemek gerekmektedir. Öyleyse Hegel felsefenin içeriğinin varlık olması gerektiğini, felsefesinde var olanı kavranmasını yapması gerekmektedir.³¹⁷ Çünkü felsefe ontolojidir ve varlığın üzerine kurulmuş bir bilimdir. Bu durumda Kant'ı eleştirmektedir. Kant'ın felsefesinin amacı, tekil olanın bilimsel bilgisine sezgisel yollarla ulaşmaktır. Bilginin eylemden ayrılan noktasını belirleyip, tümdengelimle dayalı kanıtlamasını yapmaktır. Tümevarımsal metot ile bütünlüğe ulaşmak ve bilimsel yolları aşmaya çalışmaktır. Bilgiyi, diyalektik ve eylemden kurtarıp mantığın temeline dayalı bilgiyi elde etmektir. İnsanın önüne felsefi ve bilimsel metotları koyarak, onun ilerisini düşünmesi ve görmesi saplamaktır. Kant insanın önündeki tarihsel sıkıntıları temizlersek insan temiz bir yolda ilerlemeye çalışacaktır. Bu yüzden bilginin önündeki tüm engelleri kaldırmak gerekmektedir. Hegel ise Kant'ın bu görüşüne karşı çıkmaktadır.³¹⁸ Hegel'e göre önce bilgiyi elde edip, daha sonradan varlığı bulma önermesi kabul edilemez. Hegel'e göre "varlık, bir ilk ilkenin kendini açması, belli bir amaca doğru ilerlemesidir ve bütün varlık çeşitliliğin arkasında duran ilk ilkeye, Hegel "tin", "ide" ya da "akıl" demektedir."³¹⁹ Böyle düşüldüğünde felsefenin amacı ise, varlığa ait bir düşünme biçimi oluşturmak ve özünün ortaya çıkmasını sağlamaktır.³²⁰

Böylece Hegel'de diyalektik ontolojik temellidir. Hegel sistematik felsefesi sayesinde evren, insan ve doğayı bir arada ele almaktadır. Diyalektiğin görevi Hegel'e göre evren varlığın temellinde doğa ve insanın arasında bulunan ilişkileri ortaya çıkarıp göstermeli ve üçlü yapının bir evrensel bütünlüğünü oluşturarak ortaya çıkarmalıdır.³²¹ Bu durumda Hegel, felsefesinin ilkesini üç yapı altında ele alır. Hegel felsefesinin de mantığı, kendinde ve kendi için düşüncesinin bilimidir. Doğa, başkalığın içerisinde bulunan bir bilimdir. Tin felsefesi ise, başka olandan tekrar kendisine dönen düşünce bilimi olarak açıklamaktadır.³²²

³¹⁶ Hegel, Tinin Görüngübilimi, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 2004), 23.

³¹⁷ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, 30.

³¹⁸ Meriç Bilgiç, 'Kant ve Hegel Diyalektiklerinde Rol Değişimi', (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı: 18, (2004), 234.

³¹⁹ Gökberk, Felsefe Tarihi, 388.

³²⁰ Akarsu, Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları, 74.

³²¹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 212.

³²² Hegel, Mantık Bilimi, 69.

Hegel felsefeyi bir bütün olarak ele almaktadır. Hegel'in felsefesi dairelerin içindeki tek bir daireden oluştuğunu söyleyebiliriz.³²³ Bu dairelerin ise, tin, doğa ve mantıktır. Bu şekilde bakıldığında Hegel'in felsefesinde bir bütünlük söz konusudur. Mantık, tin ve doğa üzerinden diyalektik yöntem uygulanmaktadır. Hegel'in felsefesini sadece diyalektik üzerinden değerlendirmek yetersiz kalmaktadır. Hegel'de diyalektik sadece varlığın ne olduğunu anlamak için uygulanan bir yöntem değil, varlığın kendisini oluşturmaktadır.³²⁴ Diğer bir ifadeyle diyalektiğin yalnızca varlığın gelişimini değil de, düşüncenin de gelişimini sağlamaktadır. Diyalektik düşünmenin ve varlığın karşıtlarından geçerek, karşıtlarının birliğini sağlamaktadır. Diyalektik ile ulaştığımız her birliği yeniden çözüp, daha yeni karşıtları elde etmemiz gerekmektedir. Diyalektik düşünmenin bir bütün olarak algılanmasını ve varlığın bilincine ulaşp özgürlüğü elde edene kadar devam etmektedir. Diyalektik bir son değil, sürekli kendisine karşıtlar oluşturarak devam etmektedir. En son özgürlüğü bulduğu zaman durmaktadır.³²⁵ Hegel'in diyalektiğe bakış açısı onu önceki filozoflardan ayırmıştır ve Hegel'i çağdaş felsefenin kurucusu yapmıştır.

Hegel felsefesinde, doğa “insanbiçimci-olmayan nesnelliğe”³²⁶ sahiptir. Bütünlüğü sağlayacak şey, kendinde varlık olarak doğadır. Hegel, doğa ve tarih için bütünlüğü sağlayacak varlık bilimini gerçekleştirmektedir. Doğa insan için bir temel sağlamaktadır. Hegel'in diyalektik yöntemi, kendisinden sonraki birçok filozof üzerinde etkili olmuştur. Filozoflar kendi felsefelerini oluştururken, Hegel'in felsefesi ve diyalektik yöntemiyle karşılaşmışlardır. En önemli filozoflar, Feuerbach, Kierkegaard, Marx gibi filozoflardır. Bazı kaynaklara göre Hegel'in diyalektiğini “hareketin, bütünlüğün, çelişkinin ilkesi olarak”³²⁷ açıklarken, bazı kaynaklarda ise niceliğin niteliğe göre şekil değiştirme yasası olarak görülmektedir. Karşıtların iç içe olması olarak da açıklanmaktadır.³²⁸ Diyalektiğin bu başlıklar altında sınıflandırılması farklı anlamlar gibi gözükse de aslında içerik olarak aynıdır. Bu başlıklara kısaca değineceğiz.

³²³ Can Karaböcek, Hegel Felsefesinde Tek Geçerli Felsefi Yöntem: Betimleme, Felsefe logos Dergisi, No:1-2, Sayı: 35-36, (2008), 167.

³²⁴ Hyppolite, Jean, Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar, çev. Doğan Barış Kılınç, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010), 9.

³²⁵ Gökberk, Felsefe Tarihi, 388.

³²⁶ Lukacs, Sosyal Varlık Bilimine Doğru; Hegel, 32.

³²⁷ Cem Eroğul, ‘Toplumsal araştırmalarda Diyalektik Yöntem’, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:21, Sayı: 3, Sevinç Matbaası, Ankara, (1967), 288-290.

³²⁸ Friedrich Engels, Doğanın Diyalektiği, çev. Arif Gelen, (Sol Yayınları, Ankara, 2006), 74.

Hareket yasasında, Herakleitos'da her şey oluş halinde bulunduğuna değinmiştik. Canlı olan her şey, doğar, gelişir ve ölür. Hegel'e göre, tüm varlıklar hareket halinde bulunan maddeler olarak açıklamaktadır.³²⁹ Hareketin değişmesi, varlıklarda değişim halinde bulunmaktadır. İkinci yasa olan bütünlük yasasına göre, doğada her şey bütünlük içindedir. Olayları bütün halinde ele alırsak ancak bir anlam çıkartabiliriz. Bu yasada her şey birbirini etkilemektedir. Diğer yasa olan çelişme yasasına göre "çağdaş diyalektiğe esas özelliğini veren, çelişme yasasının keşfi olmuştur."³³⁰ Gerçek olan çatışmadır. Özde oluşan bu çatışma, diyalektiğin ilk başlangıç noktasıdır. Her şey kendi içinde savaş halindedir. Dördüncü yasa olan devrimde ise doğada hiç bir şey tek tip değildir. Önemli nokta, temelde çelişki olmasıdır.

Engels, niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümün yasası, doğada bulunan her şey için ayrı şekilde belirlenmiş nitel değişiminin madde olduğunu söylemektedir. Diğer taraftan harekete nicel eklemeler ve çıkarmalar yasası olarak tanımlamaktadır.³³¹ Bir durumdan diğerine geçişi sağlayan nitel değişimlerin uyuşmasının yavaş olarak değil de sıçrama ile mümkün olduğunu savunmaktadır.³³² Nitel artış ve azalışın nitelik durumu bakımından değişmesi ve yeni biçimin tekrar niceliğe dönüşmesi hareketin olmasındandır. Karşıtların iç içe geçme yasasında, formel mantık doğaya uygulanamaz. Temelde hareketin olması gerekmektedir. Engels, bu durumda formel mantığı geçersiz bulurken, karşısına diyalektik mantığı koymaktadır.

Yadsımanın yadsınması yasasında sürecin sonucudur. Bu yasada ilk olumluma yapılır, daha sonra olumlanan şey olumsuzlanır. Çıkan sonuç çelişki ile çözülür. Yadsımanın diyalektikte belirli varlığın eskiden oluşmuş olan durumunu değişen koşullara göre olumsuzlamasını yaparak aşmak olarak tanımlanmaktadır.³³³ Hegel'de hareket çelişkinin kendisidir. Fakat hareket ve çelişki özdeş değildir. Hareket çelişkinin bir parçasıdır. Görmekteyiz ki Hegel'in diyalektiği, basit bir şey değildir ve varlığın kendisini gerçekleştiren bir süreçtir. Hegel'in diyalektiği, *Tinin Fenomenolojisi* kitabında: Hegel ortaya çıkarmış olduğu önermenin doğruluğu ancak gözler önüne serilmesiyle görülecektir. Hakikat ve doğru olan sadece töz değildir. Hakikati bir özne

³²⁹ Eroğul, Toplumsal araştırmalarda Diyalektik Yöntem, 289.

³³⁰ Eroğul, Toplumsal araştırmalarda Diyalektik Yöntem, 290.

³³¹ Engels, Doğanın Diyalektiği, 74.

³³² Hegel, Seçilmiş Parçalar, 107.

³³³ Georges Politzer, Felsefenin Başlangıç İlkeleri, Çev. Sevim Belli, (Ankara: Sol Yayınları, 1999), 162

kabul edip anlamaya ve dile getirmenin yapılmasını sağlamaktır.³³⁴ Hegel’de hakikat sadece bir öz değil aynı zamanda bir öznedir. Özne hiçbir zaman aynı olmaz. Hegel’e göre bunun sebebi, öznenin özünün zaman içerisinde var olmasıdır. Özne, zamansal ve tarihsel bir süreç olarak açıklanmaktadır.³³⁵ Hegel felsefesinin anlamı ve diyalektik yöntemini inceledikten sonra, Hegel felsefesinde tarih felsefesi ve diyalektik yöntemine değineceğiz.

2.4. Hegel’de Tarih Felsefesi ve Diyalektik Kavramı

Hegel açısından tarih siyasi tarihtir. Hegel’e göre tarih tesadüfi olamaz. Tarihin hep bir yere doğru gitmekte olduğunu savunmaktadır.³³⁶ Hegel felsefesinde varlığın yapısını oluşturan diyalektik, süreci ifade eder ve tin bazı aşamalardan geçip ilerler ve kendisini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan tinin bir tarihselliğe sahip olduğunu savunmaktadır. Diyalektik Antik Yunandan toplumsal örgütlenmenin modern formlarına diyalektik bir ilerleyiş içerisinde hareket eder.³³⁷ Tarih felsefesi, Hegel için diyalektiğin en önemli noktasıdır. Bu yüzden tarih felsefesiyle başlamamız gerekmektedir. Hegel’e göre tarih hem başlangıç hem de sondur. Kendisiyle tekrar içindedir ve yine kendisine döner. Töz, yaşamda etkileşimlerin birliğidir. Hep aynı kalır ve kendisine dönenmektedir. Diyalektik burada önemlidir ve diyalektik tözsel değişim olarak görülmektedir. Hegel’de, tin kendisini yabancılaştırmaktadır. Diyalektik ise yabancılaşmayı ve yabancılaşmanın aşılmasını ayıran şeydir. Hegel’in, *Tinin Görüngübilimi* isimli kitabında, bilinç, gelişmemiş bilginin şekillerinden başlayıp mutlak bilginin nasıl ortaya çıktığını ve mutlak tine nasıl ulaştığını göstermenin insan tinin bir tarihi olduğunu göstermektedir.³³⁸ Hegel’e göre tinin gelişimi, tin kendi kendinde bir varlıktır. Öznel tinin alanı, devlet ve toplumu kapsamaktadır. Nesnel tin ise, tinin doğadaki çelişkilerin son bulmasıyla bütünlüğe ulaşmasıdır. Mutlak tinde, felsefenin ve sanatın kendi varlığının bilincinin farkına vardığı alandır.³³⁹ Hegel nesnel tinin diyalektik yardımıyla gelişmesini tarihte göstermektedir. Hegel’de bu sürecin

³³⁴ Ege, Diyalektik, 581.

³³⁵ Ege, Diyalektik, 581.

³³⁶ Warburton, Felsefenin Kısa Tarihi, 193.

³³⁷ Jean, Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar, 60.

³³⁸ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 127.

³³⁹ Faruk Yalvaç, Hegel’in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş, (İstanbul: Phoenix Yayınları, 2008), 20.

sonunda amaca ulaşmayı hedeflemektedir. Hegel'in tarihindeki amacı özgürlük olduğunu savunmaktadır.

Hegel'in *Tarihte Akıl* kitabında, tinin bir özgürlüğe sahip olduğunu ve felsefenin de tinin tüm niteliklerinin özgürlükten oluştuğunu ve bunların özgürlüğün araçları olduğunu söylemiştir. Tarihte tin nasıl ortaya çıkmaktadır ona bakmamız gerekiyor. Hegel bunu üç aşamada anlatır: Birinci aşamada, tinin doğasındaki soyut belirlenimler bulunmaktadır. İkinci aşamada tinin kendi özüne ulaşabilmek için kullandığı yöntemler yer almaktadır. Üçüncü aşamada ise, tinin kendisini devlette bütün olarak gerçekleştireceği alanı kapsamaktadır.³⁴⁰ Öyleyse tini karşıtı ile tanıyabiliriz. Hegel'de maddenin özü yer kaplaması ise, tinin özü de özgürlük olmalıdır. Bunu bize gösteren ise felsefe olmuştur. Bu şekilde felsefe sayesinde tinin tüm özelliklerinin özgürlükten oluştuğunu ve her şeyin özgürlüğün birer araçları olduğunu göstermektedir. Felsefe her şeyin özgürlük sayesinde oluştuğunu gösterecektir.³⁴¹ Özgürlüğün tin için doğru olduğunu anlatan bilgiye felsefe götürmektedir. Hegel doğanın hakikati olarak tini görmüştür. Burada anlatılmak istenilen nokta; karmaşıklığın olduğu belli bir yerde kendilerini doğanın içerisinde açıklamayacaklarını ve gözlemlerinde bir sonuç veremeyeceğini düşünmektedirler. Son olarak da kendilerini bu sürece ait görmeye başlayacaklardır.³⁴² Hegel'in doğadan tine geçişi kendi içindeki hareketi anlatmaz. Doğa düşünmenin ve öz-düşünsel bir hareketidir. Doğa gelişi güzel şekilde gelişmekte olup tine dönüşmemektedir. Doğa üzerine fikirlerin düşünülmesi ile kişi tin hakkında fikir sahibi olmaktadır. Genel bir yargının oluşması ile doğa içerisinde tin kendisini gerçekleştirmek için merkez haline gelecektir.³⁴³ Sadece epistemolojik ile sınırlı değil, ontolojik yapıda da düşündürmektedir.

Madde tözünü kendisinin dışında bulur ve birçok parçadan bir araya gelir. Özü dolayısıyla maddenin birliği yoktur. Birliği bulmaya ve kendisini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Karşıtını bulmaya çalışmış fakat bulamamıştır ki bulsaydı eğer madde olmazdı. Madde ancak birlik içinde kavranabilir. Diğer taraftan tin kendisinin içerisinde

³⁴⁰ Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu, *Tarih Felsefesi ve Seçme Metinler* Herder, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006), 67.

³⁴¹ Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2004), 62.

³⁴² Slovoj Zizek, *Hiçten Az Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*, çev. Erkan Ünal, (İstanbul: Encore Yayınları, 2015), 248.

³⁴³ Zizek, *Hiçten Az Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*, 249.

var olan şeydir. Tin merkeze yönelir fakat oda kendisinin içerisinde bulunmaktadır.³⁴⁴ Birliği maddenin ki gibi dışında değil, kendisinin içindedir. Maddenin özü kendi dışındayken, tinin özü kendisinin içindedir. Bu da tinin özgürlüğünü gösterir. Bu nedenle bir şey ile bağlantı halinde olursam, başkasıyla bağlantı halinde olmamdan kaynaklanmaktadır. Dışarıda bulan şeyin yok olması demek benimde yok olmamı sağlayacaktır. Eğer kendi başıma kaldıysam zaten özgürlüğe kavuşmuşumdur demektir.³⁴⁵

Tin kendisi içindir ve her şeyi kendisi yapmaktadır. Bu yüzden özgürlüğe sahiptir. Madde, başkasına ihtiyaç duyduğu için özgür değildir. Tin, kendisinin bilincindedir. Kendisine ait olan bilgiyi, yine kendisi üretir ve gerçek olmasını sağlar. Bu yüzden tin, özgür olduğunu bilmelidir çünkü bilirse daha özgür olur. Özgürlüğün ortaya çıkmasını sağlayan araçlar tarihin kendisine götürür. Bu araçlar gizli değildir. Tarihte araçlar kendilerini göstermektedir. Bu noktada tarih ele alındığında, insanın eylemlerinin yine insanların tutkuları ve ilgisinden oluştuğunu görürüz. Bu açıdan akıl ve tutku kavramlarına dikkat edilmesi gerekmektedir. “Akıl bir pusulayken, tutkular önümüze serilmiş olan ve adına dünya tarihi denilen deyim yerindeyse büyük bir halının dokunmuş olduğu dokuma atkısıdır.”³⁴⁶ Akıl ve tutkularına gelindiğinde burada ahlaksal bir özgürlük bulunur. Tinin gerçekleşmesini sağlayan kavram ise devlete ulaştırır. Hegel’in felsefesinde devlete değinelim. Hegel’de “devlet, somut özgürlüğün fiil halindeki realitesidir.”³⁴⁷ Devlet idesi şu şekilde ayrılır: Birincisi devletin özü sadece kendisine bağlı bir şey olarak bireyseldir. Örnek olarak devletin iç siyasi yapısından bahsedilmektedir. İkincisi devletin başka devlet ile ilişki halinde bulunması da dış siyaseti ifade etmektedir. Üçüncüsü ise, evrensel tarih, bütün devletlerin üstünde konumlanmış mutlak gücü ve evrensel özü göstermektedir.³⁴⁸

Diğer taraftan devlet ailenin karşısında yer alırken, diğer taraftan da ailenin amacını oluşturur. Hegel’e göre devlet, bir gereklikten ortaya çıkmaktadır. Devletin gücünü evrensel amacın, bireylerin amacının birleştiği birlikten oluşmaktadır. Devlet bireylerin amacına karşılık gelmektedir. Devlet gücünü, bireylerin özel çıkarlarından ve

³⁴⁴ Hegel, Tarihte Akıl, 62.

³⁴⁵ Hegel, Tarihte Akıl, 62.

³⁴⁶ Özlem ve Ateşoğlu, Tarih Felsefesi ve Seçme Metinler, 169.

³⁴⁷ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, 202.

³⁴⁸ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, 203.

evrensel amacından almaktadır. Devlet bunun sonucunda birliği elde etmektedir. İnsanların devlete karşı görevlerini yerine getirmesi devletin bu birliği sağlamasından kaynaklanmaktadır.³⁴⁹ Hegel'e göre, asıl birliğin kendi başına ve mutlak bir amaç olduğudur. Amacın içerisinde yer alan özgürlük en üst noktada yer almaktadır. Bu nedenle en büyük görevlerin bireylerin devletin başında olmak istemeleridir. Bunu istemelerinde doğal hakları olduğunu savunmaktadır.³⁵⁰ Böyle düşünüldüğünde, bireylerin devleti istemeleri ve nesnel iradeyle bütünleşmeleri özgürleşmeleri demektir.

Hegel'de, tını ve onun kendisini özgür olarak nasıl ortaya çıkardığını göstermek için tarihe bakılmalıdır. Özelinde ise felsefeye bakılmalıdır. *Tarihte Akıl* eserinde, ilk başta tarihin ne olduğunu ve kendi tarih anlayışını ortaya koymuştur. Hegel tarihi üçe ayırmıştır. Birincisi kaynaktan tarihte, burada yazarların içinde bulunduğu olayları ve eylemleri belirli bir düzende aktarmasıdır. Bu yüzden burada kapsam geniş değildir. İkincisi düşünsel tarih, yazarın kendisinin bulunduğu zaman diliminin ötesine geçmeyi istemesidir. Düşünsel tarihin konuları tında bulunmaktadır. Evrensel tarihte ise dünyanın tarihini ortaya koymaktır. Tının bulunduğu olay din, sanat ve felsefe saf düşüncedir. Evrensel tarihte bulunan düşünce, gerçekliği ifade etmektedir. Bundan dolayı, evrensel tarihte ise, bu unsur, derunî bütün anlam ve kapsamıyla, fiil halinde spirüel realitedir. Evrensel tarih bir yüce yargı divanıdır. Evrensel tarih kendisinde ve kendisi için bulunan evrenselliği, halkın içinde bir ide olarak konumlanmaktadır. Bu süreç içerisinde gerçekleşen hareket, kendini göstermesini sağlamaktadır.³⁵¹

Diğer taraftan pragmatik tarihte ise, geçmiş şimdiki zamanın karşısına koyarak ele almıştır. Bu durumu, bulunduğu zamanın geçmiş zamanla bağlantısı olduğunu vurgulayarak açıklamıştır. Hegel, pragmatik tarihi şöyle açıklar: Hükümdarların, halkın tarihte yapılan deneylerden ders alınması gerekmektedir. Fakat görülmektedir ki deneylerden ve tarihten kimse ders almamıştır. Her tarihsel dönem kendisine özgüdür. O dönemde bulunan bireylerin, devlet adamlarının ve olayların o zaman ait olduğunu göstermektedir. O durumun içerisinde olan şeyleri o döneme göre çözer ve karar veririz. Şuan ki zamanda geçmiş hakkında karar veremeyiz. Geçmiş bu zamana uygulayamayız. Şuan ki bireyler, olaylar ve zaman dilimi farklı olmasından dolayı

³⁴⁹ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, 204.

³⁵⁰ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, 18.

³⁵¹ Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, 266.

geçmiş burada güçsüz ve yetersiz kalacaktır. Hegel'e göre pragmatik tarihte yaşadığımız dönemde belli şeylerden ders almamız gerektiğini savunmaktadır. Şuan ki zamanda özgür olarak yaşarken geçmiş buna engel olamaz.³⁵²

Böylece Hegel, düşüncenin kavranmasını tarih anlayışının içine koymuştur. Üçüncü olan felsefe tarihi ise amacını tarihte bulunan idenin bilgisini ortaya çıkarmaktır. Felsefe tarihi, halkın bir kılavuzu konumundadır. Halkı ve dünyayı şekillendiren şey ise tin olduğunu görmekteyiz. Tin akıla dayalı şeydir. Hegel, tarihin içerisinde düşünceyi konu aldığında karşımıza kategoriler çıkmaktadır. Birincisi, değişme kategorisidir. Değişim, ilk olarak gözümüze var olarak görülürler ama daha sonra yok olmaktadır. Devletin ve halkın değişmekte olan görünüşleri sayesinde elde edilmektedirler.³⁵³ Bu nokta da geçmiş ile karşılaşmaktayız. İnsanın geçmişte yaptığı her şey bu aşamada kullanılır. İnsanın iyilikleri, güzellikleri ortaya çıkarılmaktadır. Geçmişte olan şeylere göre gelecekte beklediğimiz şeyleri belirleriz.³⁵⁴ Bu durum değişme kategorisinin olumsuz yönüdür. Böyle ele aldığımızda hiç bir şey aynı kalmaz ve zamanı gelince yok olandır. İkinci kategori tinin gençleşmesidir. Asıl konu kendini düzeltmesidir. Tarihte tin, ödevini bitirse bile kendisine yeni ödevler çıkartır. Ödevler çoğaldıkça malzemelerde çeşitlenmektedir. Tarihte tin son bulmaz çünkü sürekli kendisini yeniler ve çoğaltır.³⁵⁵ Bu kategorinin bir üstü ise us veya akıldır. Hegel'e göre tarih bilimi geçmişte olan olayları gösterip kavranması sağlamaktadır. Geçmişteki olan olayları insanlar kendileri için amaç olarak görürler ve buna bağlı kaldıkları zaman tarih bilimi ortaya çıkmaktadır.³⁵⁶ Hegel'de düşünce ve felsefe tarihini akıl ile kavrayabiliriz. Her şey akıla uygun gelişir. Tarih açısından olaya baktığımızda akıl sonsuzdur ve tinsel yaşamın maddesidir. Aklın sonsuz olma özelliği, onun kendi kendisinin maddesi olduğunu göstermektedir.

Bu durumda akıl kendisinin maddesidir. Akıl dışarıdan bir şeyi kabul etmez, buna ihtiyacı yoktur. O kendisini besler ve kendi malzemesini işlemektedir. Akıl kendisinin amacı ve ulaşmak istediği son amaçtır.³⁵⁷ Son amacımıza dünya felsefe tarihini inceleyerek ulaşabiliriz. Hegel'e göre bu noktada felsefenin amacını oluşturmuş

³⁵² Hegel, Tarihte Akıl, 25.

³⁵³ Hegel, Tarihte Akıl, 39.

³⁵⁴ Hegel, Tarihte Akıl, 40.

³⁵⁵ Hegel, Tarihte Akıl, 41.

³⁵⁶ Hegel, Tarihte Akıl, 33.

³⁵⁷ Hegel, Tarihte Akıl, 35.

olmaktayız. Hegel'e göre amaç tesadüfî ortadan kaldırmaktır. Tesadüfî olan şeyler dıştan gelen zorunlulukla aynı sayılmaktadır. Tarihin içerisinde öznel tını aramak yerine genel amacımız aranmalıdır. Amacımıza ulaşınca onu akılla kavramaktan bir şey yapılmamalıdır.³⁵⁸ Hegel'e göre tarihin işleyişi bu amaca giden bir şekildedir. Hegel'e göre akıldan tın kaçamaz. Bu nedenle tın basamak basamak yükselerek kendi bilincine ulaşmasını sağlayacaktır.³⁵⁹ Tın özgür olması için bu aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Hegel'e göre özgür olan kişi kendisini diğer her şeyden soyutlamış olarak değil aksine başkaları ile ilişki içerisinde bulunması gerekmektedir.³⁶⁰

Tarihsel akış bir gelişimi gösterir. Hegel'in tarihsel akış görüşü, tarih felsefesinde önemli kavramlarından biridir.³⁶¹ Gelişmede her şey değişir, bu amacın gerçekleşmesi için gereklidir. Gelişme dünya tarihinin ilerlemesidir. Bu ilerleme bilincin aşamalarıdır. Bu olayı insan yaşamı üzerinden açıklayabiliriz. İnsan hayata çocuk olarak başlar, sonra duyu deneylerini bulur ve genele yükselir. En sonda ise kavrama ulaşmış olur. Bu aşamalar aşıldığında ise şeylerin ruhunu kavrarız. Çocukta tinsellik konusu olduğu zaman çocuk ilk olarak güven duyduğu yer olan ailesine gitmektedir.³⁶² Böyle düşündüğümüzde ilerleme bilincin eğitimidir. Hegel'e göre,

“tin kendi sonsuz olanağıyla, ama yalnızca kendi saltık içeriğini kendinde içermesinin olanağıyla işe başlar, bu içeriği kendisine amaç ve erek edinir, bu amaç ve ereğe de, ona kendi gerçekliğini ilk önce gösterecek olan, kendi etkinliğinin sonucu olarak varır. Böylelikle varlıktaki ilerleme, eksik-olandan daha eksiksiz olana doğrudur: burada eksiklik soyut bir biçimde salt eksiklik olarak değil”³⁶³

Hegel gelişmenin ilerlemesinin diyalektiğe uygun olduğunu söyler. Bu aşamaları üçe ayırır. Her aşama tının kendisinde buluna özün farklı parçalarıdır. Bu aşamaları şöyle anlatır: Tın bu aşamada, doğallığın olduğu bir ortama sahiptir. Tın bu aşamada özgür olarak görülmez. Burada tek kişilik özgürlük söz konusudur. Tın kendisinin dışına çıkarak özgürlüğün farkına varmaktadır. Burada gerçekleşen yarım bir özgürlüktür. Tın doğada bulunan doğallıkla bu aşamaya geçmiştir bu yüzden tam bir özgürlüğe sahip olamaz. Bu aşamada ise, tikel olan özgürlükten gerçek olan özgürlüğe

³⁵⁸ Hegel, Tarihte Akıl, 35.

³⁵⁹ Warburton, Felsefenin Kısa Tarihi, 194.

³⁶⁰ Terry Pinkard, Hegel, çev. Mehmet Barış Albayrak, (Ankara: Kültür Yayınları, 2012), 470.

³⁶¹ Şener Aksu, Hegel ve Tarih Felsefesi, (Anı Yayıncılık, Ankara, 2006), 84.

³⁶² Hegel, Tarihte Akıl, 156-157.

³⁶³ Hegel, Tarihte Akıl, 163.

yükselmiştir. Tin kendisi içinde özgürdür. Tinselliğin özünü kendinde hissettiği zaman tamamen özgür olacağının farkındadır.³⁶⁴

Hegel bu aşamaları somutlaştırır. İlk aşama doğu dünyasına karşılık gelir. Diğer taraftan tinin bu aşamada devletler, sanat ve bilimin başlangıcını görmekteyiz. Bu doğa tabanın üstündedir. Tin doğada yer alır ve hala özgürlüğüne kavuşmamıştır. İkinci aşamada tinin boyun eğmesidir ve Yunan dünyasına karşılık gelir. İkinci aşamada tinin sonlu ve sonsuz olanla birliği ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu noktada geleneğe ait izlenimler bulunmaktadır.³⁶⁵ Yunan dünyasında kölelik olduğundan dolayı burada özgürlük mümkün değildir. Hegel, bu olaydan tinin gençliği olarak bahseder. Tinin olgunluk çağı olarak gösterilen ise, roma dünyasına karşılık gelir. Birey amaçlarını belirler ama amaçlarını gerçekleştirmek için devletin himayesi altına girmelidir. Bu aşamanın sonuncusu Hristiyan dünyasına karşılık gelmektedir. Tin eğer insan olsaydı Hristiyan çağı olurdu. Çünkü tin bu aşamada yaşlı halde bulunmaktadır.³⁶⁶

Tarihe nerden bakarsak bakalım orada her zaman bir gelişme söz konusudur. Gelişmenin aşamalar halinde olduğu unutulmamalıdır. Hegel gelişmenin aşamalar halinde yükselmesinin diyalektiğe ve doğaya ait olduğunu vurgular. Başka bir deyişle kavramın mantıksal çerçevesinde diyalektiğin doğasını oluşturmaktadır. Kavram, kendisinin belirlenmesini yapmaktadır ve yapmış olduğu belirlenimleri kendisinde ortaya çıkarıp tekrar kendisi kaldırmaktadır. Kavram kendisini giderek somutlaşması³⁶⁷ olarak belirtilir. Gelişme çizgisi, tinin bütün aşamalarından geçmesine rağmen tin aynı kalır. Bu olay ise, bilinci zenginleştirir. Tinin bu özelliği diyalektiğin özdeşlik kategorisi ile karşımıza çıkar. Hegel'e göre diyalektik, aynı olanların karşısına dönüşmesi, tekrar kendisini dönmesidir. Diyalektik ile aynı ile karşıtı ortadan kaldırdığı evreler olduğunu görmekteyiz.³⁶⁸ Hegel'in bu tezi tinin tarihteki yaşamın bir bölümünü oluştururken, diğer bölümünde de geçmişi barındırır. Hegel için dünya tarihinde olan her şey tinin görünüşüdür. Burada Hegel'in felsefeye verdiği görev ile karşılaşmaktayız. Hegel felsefeye gerçekliklerle uğraşmasını göstermektedir.³⁶⁹

³⁶⁴ Hegel, Tarihte Akıl, 161-162.

³⁶⁵ Özlem- Ateşoğlu, Tarih Felsefesi ve Seçme Metinler, 193.

³⁶⁶ Hegel, Tarihte Akıl, 157.

³⁶⁷ Hegel, Tarihte Akıl, 173.

³⁶⁸ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 120.

³⁶⁹ Hegel, Tarihte Akıl, 184.

2.5. Bilinçten Özbilince Diyalektik Hareket

Hegel, bilinç ve Özbilince ilişkin görüşlerini *Tinin Görüngübilimi* eserinde yer vermektedir. *Tinin Görüngübilimi* adlı kitabı Hegel'in döneminin ilk eseri olmasından dolayı felsefe tarihinde büyük yere sahip olduğunu söylemeliyiz. Hegel'in bu eseri diğer eserlerine göre farklılıklara sahiptir. "Sistem dönemi çalışmalarına geçmeden önce yaşamı betimlemeyi yeterli gören Hegel, sonraki çalışmalarında (Görüngübilim'den itibaren) yaşamı kavramsallaştırmaya çalışmıştır."³⁷⁰ Böylece Hegel'in sistem döneminden itibaren düşünce ve yaşamı ayrı olarak ele almadığını görmekteyiz. Bu düşünce Hegel'in felsefesinin özgün olmasını sağlar. "Yaşamı kavramsallaştırmaya yönelik olan felsefi girişimlerde Hegel diyalektik yoluyla bir sonuca varmaya çalışmaktadır."³⁷¹ Bu görüşünü daha derinden anlamamız için Hegel'in bilinç ve özbilinç değerlendirmelerine bakmamız gerekmektedir. Buradan hareketle yaşam kavramını değineceğiz.

Hegel felsefesinde tinin gelişimini öznel, nesnel ve mutlak tin olarak ayırmaktadır. Tinin gelişim aşamalarına paralel olarak bilinci; kendinde bilinç, kendi için bilinç ve bu ikisini birleştiren kendinde ve kendisi için bilinç olarak ayırmaktadır. Bilincin amacını özbilince ulaşmak ve varlık olarak ortaya koymaktır. Her bilinç noktası bir ilişkiyi dile getirmektedir. İlişki ise bilincin bilgisi ile nesnesi arasındaki bağıdır. Hegel'e göre aradığımız şeyin, kendinde olan şey olduğunu vurgulamaktadır. Hegel diğer düşünörlere göre, bilincin farklı aşamalarını araştırmış ve incelemiştir. Diğer düşünörlere bilince ait bir şema ortaya koymaya çalışmışlardır. Hegel bu yönü ile diğerlerinden ayrılmaktadır.³⁷² Kant felsefesinden ayıran nokta Hegel'in bulmaya çalıştığının kendinde şey olmasından dolayı ayrılmaktadır. Hegel'e göre bilgiyi bilinç aracılığıyla kavrayabileceğimizi savunmaktadır. Hegel felsefesinde özne ve nesnenin ayrımı sonucunda elde edilen adımları öznenin bilmeye ulaşma süreci olarak değerlendirmektedir.³⁷³

Kendinde Bilinç: bilincin saf halinin oluşumunu ifade eden aşamadır. Bilinç bu aşamada hiçbir şekilde farklılaşmamıştır. Bilinç kendisinin var olduğu bilgisi dışında hiçbir şeyi öne süremez. Kapladığı alan açısından kendisine eşittir. Bu açıdan bilincin

³⁷⁰ Jean, Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar, 45.

³⁷¹ Jean, Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar, 49.

³⁷² Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 102.

³⁷³ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 102.

kendisi ile özdeş olması onun dolayimsız bir bilinç olduğunu göstermektedir. Bilinç kendisini başka olandan ayırmaktadır. Gerçekliğinin kendisine ait olan ve kendisi dışında kimseyi bilmeyen bir bilinçtir. Hegel bilincin bu aşamasına sonlu bilinç olarak adlandırmıştır.³⁷⁴ Hegel ise felsefesinde sonlu bilincinde ilerisine geçmeyi amaçlamıştır. Sonlu olan bilinci tek yanlı olarak görmektedir. Kendinde bilinç, başka olanlarla bir ilişki içerisinde değildir. Sadece kendi için varolandır.³⁷⁵ Bu varlık kendinde varlıktır. Var olan şeyler karşılaştırıldığı zaman bu aşama sona ermektedir.

Kendi İçin Bilinç: bilinç saf halinden kurtulması şekilde, kendi kendisine dönmektedir. Bilinç artık canlı bir hale gelir ve bu aşamada nesne ve özne bulunmaktadır. Bilinç saf halinden çıkıp, farklılık haline dönen bilinç tekrar kendisine dönmektedir. Fakat kendisine başka birisine bakıyormuş gibi baktığından dolayı, hem özne hem de nesnedir. Bu durumda kendinde bilinç olumsuzlanır. Hegel'e göre dolayimsız bilinç, kendisi içerisinde bir bütünlük elde edemez. Başka olanlarla ayrımları ve karşıtlığın sınırlı şekilde yapmaktadır.³⁷⁶ Kendinde bilincin olumsuz yanını tekrar olumsuzlamasını yapılarak aşılmaktadır. Hegel felsefesinde bu aşamanın iki ana döneminden bahsetmektedir. Stoacılık ve kuşkuculuk olduğunu açıklamaktadır. Hegel Stoacılık ilkesini bilinci düşünen özünden hareketle³⁷⁷ hareketle sunulmuştur. Stoacılık bir bilinç olarak kalmaktadır ve kendisini bu şekilde tanır, bilinç kendisinden dışarı çıkamaz. Bir başka şekilde "Hegel kuşkuculuk için mutsuz bilinç"³⁷⁸ terimini kullanır. Bilinç kendisine döner ve kendisinin öz varlığının içinde kurmaktadır. Ama kendisine ait bilgileri bilemez.

Kendinde ve Kendi İçin Bilinç: Burası kendinde bilinç ve kendi için bilincin sentezidir. Kendisinden önceki iki aşamanın birleşimidir. Kendinde bilincin olumsuzlamanın olumsuzlaması yasası dikkat çekmektedir. Böylece bilinç özne halini alır ve eylemler yüklem olmaktadır. Bilinç kendi nesnesinde ve nesnede bilinçte oluşmaktadır. Bilinç tin halini alır ve akıl ortaya çıkmaktadır.

³⁷⁴ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 170.

³⁷⁵ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 170.

³⁷⁶ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 171.

³⁷⁷ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 142.

³⁷⁸ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 147.

Hegel için bilinç tek başına var olmamaktadır. Bilincin var olması için diğer bilince ihtiyacı vardır. Bilinç, kendi bilincine ulaşmak için kendisinde başka ben ile bağlantı kurmalıdır. Özetle bilincin nesnesi üç aşamadan oluşmaktadır. Bilinç felsefi bilgiyi kendi doğal bilincinde geliştirip, oluşturmaktadır. Bilinç bu kısımda en yalın olan duyuşal bilmeden başlamaktadır. Bilinç bu aşamada her daim bir önceki bilinçlerinden yararlanarak daha da olgunlaşmasını sağlamaktadır. Burada diyalektik, kendisini olumsuzlayan formların üstünden gelişimini sürdürmektedir.³⁷⁹ Hegel felsefesinde bilincin diyalektik aşamasını kendi gelişimi içindeki bilginin en yalın hali duyuşal pekinliğinden başlatır. Hegel diğer kısımlarda duyuşal pekinlik, algı, anlık üzerinden incelemeler yapmıştır.

a) Duyuşal Pekinlik:

Bilgi ilk olarak dolaysız şekilde durmaktadır. Bu bilgi, varolanın bilgisinden başkası değildir. Duyuşal pekinliğin içeriğinin somut olmasından dolayı, ilerledikçe soyut varlığın bilgisi olarak ortaya çıkmaktadır. Duyuşal pekinliğin içinde sınırsızlık görülmektedir. Hegel duyuşal pekinliği, gerçek bilginin kaynağı olarak görmektedir. Çünkü nesneden bir şeylerin uzaklaştırılmasını sağlamamıştır. Duyuşal pekinliğin var olduğunu gerçekliğinin ise sadece algılanabilen şeyleri kapsamakta olduğunu göstermektedir. Bilinç kendisini bu pekinlikte salt bir ben olarak varolmasını sağlamaktadır.³⁸⁰ Ben sadece ben olarak vardır. Ben kendisini geliştirip, düşüncenin çeşitli yollarıyla uğraşmamaktadır. Duyuşal pekinlik kendisini başkasıyla bir bağlantı içerisine girmesini sağlamamaktadır. Hegel'e göre, olgu sadece vardır. Olgular duyuşal bilgide özsel konumundadır. Bu salt varlık onun gerçekliğinin oluşmasını sağlamaktadır. Duyuşal pekinlikte ben ve ötekinin ayrımları kendisini salt varlığında hem ben olarak hem de nesne olarak ortaya çıkarmaktadır. Ayrımda o ben ve nesne dolaysız bir şekilde bulunmaz. Her ikisi de dolaylı olarak bulunmaktadır. Bende pekinliğin bir öteki olarak taşındığını savunmaktadır. Duyuşal pekinlikte nesne başkası yoluyla kendisini ortaya koymaktadır. Ben bilme olduğunda nesneyi salt bir varlık içinde bilmektedir. Nesnenin varlığı gerçek ve bilip bilmemesine bakılmadan o sadece vardır. Hegel'e göre duyuşal pekinlik, nesne ve özneyi kendisinde bulundurmaktadır.

³⁷⁹ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 176.

³⁸⁰ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 74.

Duyusal pekinlik ilk olarak tikel şekilde vardır daha sonra nesneyi bulundurmaktadır.³⁸¹ Duyusal deneyimin görevi nesnenin varlığını bildirmesi olduğunu savunmaktadır. Hegel bilincin diyalektiğini ilk olarak duyusal varlığın dolaysızlığında başlatmaktadır. Bilinç varoluş gerçekliğini duyusal pekinliğin içerisinde aramakta olduğunu savunmaktadır.³⁸² Bilmenin bilincin de bilginin dolaysız varolanın karşısına karşıtı olan dolaylı bir varlığın içinde bulmaktadır. Nesneye elde ettiği deneyimi bilinç ya da ben, nesnesini salt nesne olarak var olduğunda bilmektedir.³⁸³ Nesnenin duyusal bilgisine duyusal pekinlikte karşılaşılmaktadır. Duyusal bilginin olması için somut olarak duran nesnenin şimdiki zamanda duyusal bir tanışıklığına gerek vardır. Bundan dolayı duyusal pekinliğin farklılığını sağlayan şey, bilginin direk nesnenin tikel varlığına denk gelmesinden kaynaklıdır.³⁸⁴ Doğal bilincin nesnesi olarak belirlediğimiz arı varlık tamamen dış dünyadan bağımsız olarak bulunmaktadır. Dış dünyadan bağımsız olduğundan dolayı bireysel bir varlığa sahip olduğunu göstermektedir. Hegel nesnelerin bu olarak bilince verilmiş olanı bilincin yalnızca nesnesinin somut karşılaşmasına dayalıdır. Bilinç Ben’de bulunan nesnenin dolaylı bir varlık olmadığını görmektedir. Bilinç nesnenin evrensel bir varlık olduğunu fark etmektedir.³⁸⁵ Bireysel nesnesi olan duyusal deneyimi evrensel içeriğin kavranabileceğini savunmaktadır. Bilinç nesneleri birbirinden ayırt eder. Bilincin deneyimi sonucundan tekil nesne evrensel nesneye dönüşebilir. “Evrensel, öyleyse, aslında duyusal pekinliğin gerçeğidir.”³⁸⁶

Nesne ile tanışıklığı evrensel bir belirlenimin nesneye uygulanması ile oluşur. Duyusal olanın gerçekliğinin evrenselden kaynaklanmaktadır. Duyusal pekinlikte özünü bulamayan bilinç evrensel olan bilgiye yönelmektedir. Bu durumda bilinç değişime uğramaktadır. Değişime uğrayınca bilince ve nesneye yeni bir şey olmasına neden olmaktadır. Hegel için bilincin yapmış olduğu deneyiminde ki diyalektik sade bir tarihi oluşturmaktadır. Duyusal pekinliğin bilinci sonuca kendisi ulaşmış olsa da yapmış olduğu deneyimi unutup tekrar başa dönmektedir.³⁸⁷ Gerçek bilimsel bilgi, gündelik

³⁸¹ Meryem Uçar, ‘Bilinç ile Özbilinç Arasında duran Sonsuzluk: Evrik Evren’, Baykuş Dergisi, (İstanbul: Alef Yayınevi, Mayıs-Ağustos, 2008), 106.

³⁸² Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 182.

³⁸³ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 75.

³⁸⁴ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 182.

³⁸⁵ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 183.

³⁸⁶ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 76.

³⁸⁷ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 80.

bilginin tamamen ortadan kaldırması ile değil, onun olumsuzlanması ile mümkün olabilir. Diyalektiğin aşamasından geçen bilinç, böyle kalmayacaktır. Bilinç duysal pekinlikle yetinmeyip, farklı bir aşamaya geçmek isteyecektir. Bu aşama ise algıdır.

b) Algı Kavramı

Hegel felsefesinde algı, duysal nesnedeki bilincin karşısında bulunan dolaysız somut varlığının evrensel olanın varoluş aşamasında kendisini açığa çıkarmaktadır.³⁸⁸ Diyalektiğinin ilk aşamasında, bilincin duysal pekinlik ile ulaşmış olduğu sonucu kapsamaktadır. Dolaysız pekinlikle kavradığı şey ‘bu’ olarak kalmaktadır. Algı ise, varolanı evren olarak algılar. Algı kuvvetinde ben, hem evrensel hem de nesneyi evrensel olarak ortaya koyar. Başka bir ifadeyle algı kısmında bilinç dolaysız pekinliğin bilince vermiş olduğu nesneyi bu olarak nitelendirmektedir. Bu diye tanımladığımız şeyin varlığını evrensel olarak görmektedir.³⁸⁹ Evrensel olarak nitelendirdiğimiz şey somut nesnenin koşullu evrenseller çokluğunu oluşturmaktadır. Bu nitelikler birbirine bağlar. Şeyin kendisi kendisinde evrensel olarak bazı özellikleri birlik içinde bulundururken, bazı özellikleri kendisinden ayırıp karşıtlık içinde varolmaktadır. Bu sebeple şeyleri ve kendisine karşıt olanları uzaklaştırmakta olup olumsuzlamasını yapmaktadır. Olumsuzlama sonucunda belirlilik kazanıp var olmasını sağlamaktadır.³⁹⁰ Duysal pekinliğin bu özelliği algı aşamasında saklı kalır. Şeyin varlığı olumsuzlamayla oluşmaktadır.

Evrensel olanlar tek bir özsel varlığa ait olmaksızın bireysel ve tözsel varlığı da birlikte bulundurmaktadır. Nesnenin kendisi çokluk ve karşıtlıkta birlik olarak vardır. Nesnenin varolması, karşıtların birlik ve ayrım içinde varolmasını sağlar. Algı bu sebeple diyalektiğin ayrım ve karşıtlık ilkesine denk gelmektedir. Eski biçim aşılar, yeni biçime ulaşılmaktadır. Fakat eski biçimi özde saklı tutulmaktadır. Hegel bu durumu *aufheben* adını verir. Hegel “diyalektik bu kavram olmaksızın düşünülemez ve “*aufheben*”i anlamlandırmak demek, Hegel’de diyalektiği de anlamak demektir.”³⁹¹ Nesnede farklı özelliklerin bir arada bulunması, nesnelerin hem kendi içinde hem de kendisinin dışında karşıtlık içinde olma durumu bize diyalektik bir yapıda olumsuzlama

³⁸⁸ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 184.

³⁸⁹ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 83.

³⁹⁰ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 85.

³⁹¹ Ragıp Ege, “Jacques Derrida’nın Hegel’in “Aufhebung” (Ortadan Kaldırma) Kavramını Soruşturması Üzerine”, Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, No: 4, (2005), 123.

sürecinde varolduklarını göstermektedir. Bilincinde şeylerin diyalektiğine uygun olması lazımdır. Bilincin nesneden kopuk olmaması ve bilgilerin diyalektiği bu süreci bize gösterir. Bilinç duyusal algının çokluğu içinde, nesnelerin birliği olduğunu ve bu birliğin duyusal algıda mümkün olduğunu vurgular.

Algıda bulunan nitelikler duyusal kesinlikteki, duyusal etkinin izole olması, kendi içinde olduğu düşünülen bağımsız maddelerdir. Sadece algının izole edilerek varsayılmasından dolayı nasıl beraber var olabildiklerinin sorgulanmasına neden olmaktadır.³⁹² Başka şekilde “algı aşamasında genelliğin sağladığı birliğin dolaysız olmalarının türlerini birlikte taşımaktadır.”³⁹³ Bundan dolayı algı da çelişki söz konusudur. Hegel’e göre bu çelişki algının şeylerin kendisinde çokluğuna ve birliğini ortaya sunmasından kaynaklanmaktadır.³⁹⁴ Çelişki bilinçteki şeylerin çeşitliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda “çeşitliliğin belirleyici olduğunu savunursa duyusal pekinliğin iddialarına geri dönmüş olacaktır.”³⁹⁵ Fakat bu çelişkiyi aşmak için geri dönmek lazımdır. Bilincin algı aşamasında yapmak istediği şey, nesnenin genel özelliklerini bulup ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Diğer taraftan nesnenin kendi içerisinde bulunan kalıcı noktanın doğruluğunu göstermektir.³⁹⁶ Bilinç algı aşamasında bu amaca ulaşamaz. Çünkü nesnelerin çeşitliğinden amacına ulaşılmadığı düşünülür. Bundan dolayı “algı aşamasında görülen eğilim şeylerin özdeşliğini savunmak ya da çeşitliliğini kabul etmek olarak kendini gösterir.”³⁹⁷ Algı aşamasında bu çelişkinin sebebi şeylerin bir bütün olarak görülmemesinden kaynaklanır. Hegel nesnenin bir başkası için varlık olmasına karşı çıkmaktadır. Bu durumu şöyle açıklar: Nesnenin kendisinin karşıtı olduğunu savunmaktadır. Başkası olan şeyin kendisi için yaptığını ve kendisi için yaptığı her şeyde başkasını bulmaktadır. Nesne bir olandır. Fakat kendi için kendisinin içine yansıtmakta olduğudur. Bir olması için karşıtının başkası olan varlıkla birlikte olmasından kaynaklanmaktadır.³⁹⁸ Algı aşamasının sorunu, nesnenin başkası

³⁹² Wolfgang Bonsiepen, “Hegel ‘in “Tinın Görüngübilimi” Kitabının Problemleri”, Çev. Toros Güneş Esgün, Monokl Dergisi “Hegel Sayısı”, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2008, 72.

³⁹³ Ufuk Yaltraklı, Hegel’in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, 96.

³⁹⁴ Hegel, Tinın Görüngübilimi, 89.

³⁹⁵ Yaltraklı, Hegel’in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri, 97.

³⁹⁶ Yaltraklı, Hegel’in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri, 97.

³⁹⁷ Hegel, Tinın Görüngübilimi, 94.

³⁹⁸ Hegel, Tinın Görüngübilimi, 96.

için ve kendi için varlık özelliğinin birliğini görememesidir. Algıda oluşan bu çelişkiden kurtulması gerekmektedir. Bilinç başka aşamaya geçmelidir. Bu aşamada anlıktır.

c) Kuvvet ve Anlık Kavramı

Hegel'e göre duyu pekinliğindeki diyalektik, algının bilinçte ilk karşılaşmasını evrensel içerisinde oluşturduğu düşünceleri kavramaktadır.³⁹⁹ Algı çelişkiden kurtulamamıştır. Çelişkiden kurtulmak, çokluk ve teklik arasındaki geçişi görmesi ile mümkündür. Hegel'e göre yalnızca nesnenin uzağında olan kavranmanın olmasıyla olabileceğini savunmaktadır.⁴⁰⁰ En son aşamada bilinci, başkası için varlığı ve kendisi için varlığın bir arada tutulması söz konusudur. Bu olay çelişkiyi çözüme götürecektir. Koşulsuz evrensellik başkası için varlıkta kalmadan, nesneden uzaklaşarak kendisi varlık olmalıdır.

Anlık, bu durumu aydınlatır ve nesneden uzaklaşır. Anlığın nesneleri tek bırakması ile bağımsızlıklarını kaybetmelerine neden olmuştur. Artık aralarındaki ilişki nesne niteliği olmayan bir şeye bağlandığını göstermektedir.⁴⁰¹ Anlık kavramdan yola çıkmıştır. Hegel'e göre anlık "devimi sağlayan kuvveti işaret etmektedir."⁴⁰² Kuvvet nesnede birlik olarak ve nesnenin duysal bakımından özelliklerini belirlemesini sağlar. Bu özelliğiyle diğer tarafa geçmiş olan öz, evrensel ortamda kalıcılığını göstermektedir. Evrenselliğin bağımsızlığı bulundukları ortamda oluşur ve evrensellerin çokluğunu oluşturmaktadır.⁴⁰³ Kuvvet kendisinin olumsuzlamasını yaparken kendisini de açığa çıkarmaktadır. Kuvvet karşıtlığın içerisinde var olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁴ Öyleyse bilinç kavramın kendisini, kendisine nesne yapar. Anlık ile gerçekliğe dayanan bu dünyada doğruluğunun yok edilmesine neden olmuştur. Hegel'in *Tinin Görüngübiliminde* gerçekliğin duyulara ait olan ve duyular üstü olarak ayrılmaktadır.⁴⁰⁵ Gerçekliği ayırması çelişkinin olabileceğini hatırlatmaktadır. Hegel bu durumu Kant'ın kendinde şey öğretisine dayalı açıklamaktadır. Anlık, nesnelerin özüne yönelir ama özü kavrayamamaktadır. Kendinde şey ise kavram olarak kavranmaktadır. Böyle düşünüldüğünde ise anlığın başkası için varlık ve kendisi için varlığın arasında bulunan

³⁹⁹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 100.

⁴⁰⁰ Yaltraklı, Hegel'in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri, 100.

⁴⁰¹ Yaltraklı, Hegel'in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri, 101.

⁴⁰² Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 102.

⁴⁰³ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 96.

⁴⁰⁴ Özçınar, *Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği*, 181.

⁴⁰⁵ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 108.

bağlantıyı kavramaktadır. Anlığın özü anlamayacağını görmekteyiz. Anlık için lazım olan nesnelerden uzakta olan özün içsel bir şekilde kaldığını vurgulamaktadır.⁴⁰⁶

Hegel anlığı “duyulur üstü dünya, yasaların sessiz ülkesi”⁴⁰⁷ olarak tanımlamaktadır. Bunun sebebi ise anlığın görünüş alanında etki sağlamasıdır. Bu durum da algının ve duyusal pekinliğin üstüne çıkar. Üç aşamanın ortak yönü ise nesnenin farklı biçimlerini göstermesi ve kendinde olarak ortaya koymasındır. Bundan dolayı bilincin kendisine bakması lazım olduğunu vurgulamaktadır. Hegel, *Tinin Görüngübiliminde* bilincin nesne ile olan birliğinden bahsetmektedir. Bilinç diyalektik aşamadan geçmektedir. Duyusal alandan başlayarak, diyalektikte son nokta ise örtülü birliği göstermek ve açığa vurmaktır. Bilincin diyalektiği, özbilinç olma aşamasındadır.

2.5.1. Özbilinç Aşaması

Hegel öncesi felsefe, özbilinç kavramını gerçekleştirememiştir. Bilincin gelişim aşamaları ve bilincin özbilince nasıl geldiğine değindik. Şimdi ise özbilinç aşamasına değineceğiz. Bilinç aşamasında doğruluk nesneye bağılıken, anlıkta ise nesneden uzaklaşmaya başlamıştır. Anlığın bu uzaklaşması, özbilincin temel özeliğini ortaya koyar. Özbilinç nesnelerden ayrılan ve doğruluğun tek ölçütüdür.

Bilinç, artık özbilinç aşamasına gelince nesnenin ona yabancı olmadığını anlar ve ‘ben’ özbilincin ilkesi olmaktadır. Hegel’e göre artık insan özbilince sahiptir.⁴⁰⁸ Özbilinci daha iyi kavrayabilmek için insana neden ‘Ben’ dediğini anlamak lazımdır. Bilinç hem bir şeyin bilinci olmaktadır. İnsanın dış dünyadan bağımsız olarak özbilinç olamayacağını vurgulamaktadır.⁴⁰⁹ Bilincin nesne ile olan diyalektiği özbilinç aşamasında ötekilerle olan diyalektiğine dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, bilincin doğada ve kendi içindeki diyalektiği, doğa ile karşıtlığını toplumsal alana taşınmasıdır. Bilincin doğa ile karşıtlığına bakacak olursak, bu durumda bilinç şeylerin direnci ile karşılaşmamış olsaydı, nesnelere sadece algısal yolla bilebilecektik ve toplumsal olan bir yaşama ait olmayacaktır. Böyle bakıldığında Hegel, özbilince düşünen Ben’in daha da ötesinde toplumsal gerçeklik vermiştir. Hegel’in kendinden önceki felsefi gelenekten

⁴⁰⁶ Yaltrıklı, Hegel’in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri, 105.

⁴⁰⁷ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 117.

⁴⁰⁸ Tülin Bumin, Hegel- Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1987), 24.

⁴⁰⁹ Bumin, Hegel- Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi, 24.

farklı olduğunu ve özbilinci artık diğer bilinçler ile gerçekleşmekte olduğunu göstermektedir.⁴¹⁰

Özbilincin özü, başkası olanın bilgisini aşmanın bilgisidir. Kant'ın *Salt Aklın Eleştirisi* kitabında özbilinç kavramı, doğanın olumsuzlanması olduğuna değinmektedir. Fichte *Bilim Öğretisi* eserinde Benin özdeşliğini, Ben=Ben olarak düşünmektedir. Hegel'in *Fenomenolojisi*nde özbilinç ise, bilincin karşıtı olan aktif bilinç olduğunu savunmaktadır. Bilincin olumlu yanı özbilinç aşamasında olumsuzlanmaktadır. Hegel'in bu süreci, ilk olarak istek doğrultusunda başlamaktadır. Daha sonra karşıtını ortaya çıkarak yükselmekte olan bir süre. Olduğunu savunmaktadır. Özbilinç aşamasında bilincin karşıtının ortaya çıkmasıyla kendisini göstermektedir.⁴¹¹ Özbilincin kendisini etkin ve pratik olarak gerçekleştirirken, önce istek sahibidir. Özbilinç istek içinde olması onun eksikliğinin bilincidir. Bu bilinç, özbilinci eyleme zorlamaktadır. Böylece bilinç ve özbilinç arasındaki ayrım ortaya çıkmaktadır. Böyle ki bilinç duyuşal, algısal ve anlayan bir bilinçtir. Bu bilincin bir eyleme ihtiyacı yoktur. Fakat özbilinç aşamasında istek olduğundan dolayı eylemde bulunması gerekmektedir.⁴¹²

Özbilinç nesnede bağımsız olarak bulunmaktadır. İstek sayesinde öz pekinliğine erişir ve nesneye koşullu bir durumdadır. Öz pekinlik başkasını ortadan kaldırması ile varolmaktadır. Öz bilinç nesneyi ortadan kaldırmaz aksine tekrar yaratmaktadır. Özbilinçte isteği sürekli yaratmaktadır. İsteğin özü ise, özbilincin kendisidir. Nesne kendi kendisinin olumsuzlamasını yapmaktadır. Bu nesnesinin bağımsızlığını sağlamaktadır. Nesne bu sayede bilinç olmaktadır. İsteğin nesnesi ise yaşamdır. Yaşam içerisinde olumsuzlama, isteğin kendisinde varolmaktadır. Özbilinçte istek ilk nesnesinin dolaysız nesne olduğunu savunmaktadır. İstek bağımsız nesnenin ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. İsteğin nesnesinin bağımsızlık olduğunu göstermektedir. Özbilinç nesnedir ve nesne olduğu kadar da ben sayılmaktadır. İstek nesneden bağımsız ele alınamaz. Alınması bakımında boşluktan ibarettir. İsteğin yöneldiği konu tarafından içeriği belirlenir. Eğer istediğin yöneldiği doğal bir varlık ise o zaman istek doğaldır. Ama hayvansal istediğin kendi bilincinde olması zorunlu ama yetkili değildir. Böylece

⁴¹⁰ Şahin Özçınar, 'Hegel'de Özbilincin Diyalektiği', Felsefelogos Dergisi, İstanbul: idil Matbaacılık, Sayı: 35-36, (2008), 224.

⁴¹¹ Tülin Bumin, Hegel'i Okumak, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1993), 100.

⁴¹² Eyüp Ali Kılıçaslan, "Feuerbach Üzerine Tezlerde İdealizm – III: Cins "ten Tin'e", Felsefe Yazın Dergisi, Ankara, Mattek Matbaacılık, Sayı: 16, (2010), 53.

istekten kaynaklanan nesneye olumsuzlaması yapılacaktır. Bu olumsuzlama ise yok etmektir. Örneğin; açlığı gidermek için yiyecekleri yok etmek gibi.

Bu durumda özbilince ulaşmak için isteğin başka isteğe yönelmesi gerekmektedir. İstek ile karşılaşan insanların kendilerinin sadece biyolojik varlık olduğunu düşünmeyi bırakmalıdırlar. İnsanın hayvani isteklerini aşılması gerekmektedir. Daha sonra ise kabul edilmek dürtüsüyle savaş halinde olmalıdırlar.⁴¹³ Bu sebeple istek, özbilincin gerçekliğini değil, özneler arasındaki gerçekliğini sağlama potansiyeline sahiptir.

Hegel'in felsefesinde özbilinç kavramı, sadece varolana yönelmez. Özbilinç var olamayana yönelerek kendisini ortaya koymaktadır. Öz bilinç bağımsızlığını kazanması için var olamayana yönelmesi lazımdır. Çünkü istek varlığın yokluğuna karşılık gelmektedir. Varlık olmadığı yerde istek ortaya çıkmaktadır. İstek bir varolan değildir.⁴¹⁴ İnsanın kendisini tamamen gerçekleştirmesi ancak evrensel bir şekilde bilinmesi ile mümkündür. Bu tümelin bilinmesi, isteklerin çoğunluğu bu isteklerden kaynaklanan durum ise ölüm ve hayat için verilen bir mücadeledir. Bir kimsenin olumsuzlayıcı eylemle, başka insanlara boyun eğdirmek istemesi ile oluşan bu mücadele ancak ölüm ve hayat için verilir. Hegel'e göre, kendisini tehlikeye sokmayan insanların, kendilerini bilmek veya tanımak için uğraşmadıklarını göstermektedir. Böyle bir varlığın insansal bir varlığa sahip olmadığını savunmaktadır. İnsanın kendisini bazen tehlikeye sokup mücadele vermesi gerekmektedir.⁴¹⁵ Özbilince ulaşmada önemli nokta, Hegel'e göre ben kendisini kendi bilinci olarak bilmesi evrenselliği sağlar. Evrensellik ise, yaşama ait olduğunu görürse ancak özbilinç evrenselliği kazanmış olacaktır. özbilinç kendisini bilen ve tanıyan olarak evrensellikte kendisini tinselleştirmesini yapmaktadır. İnsanların içinde özüne ulaşan özbilinç ancak böyle gerçek doyuma ulaşmaktadır.⁴¹⁶

Hegel yaşamı, kendisinin ayrımını yapmaktadır. Bu ayrımı yaparken yaşam, kendinde özdeş kalmaktadır. Özbilincin nesnesi olan istek kendisini yaşamın kavranmasıyla belirlenmesi yapmaktadır.⁴¹⁷ Anlaşıldığı üzere, yaşam kendisini bütün

⁴¹³ Bumin, Hegel- Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi, 106.

⁴¹⁴ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 44.

⁴¹⁵ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 45.

⁴¹⁶ Kılıçaslan, Feuerbach Üzerine Tezlerde İdealizm, 54.

⁴¹⁷ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 130.

olarak gerçekleştirmesini özbilinçte bulur. Varlık nedeni ise başka özbilinç varlığı ile oluşan, özbilincin kendisini gerçekleştirmek ve özgürlüğüne kavuşmak için verdiği yaşam mücadelesidir. Bundan dolayı Hegel için efendi- köle diyalektiği bu mücadelenin diyalektiğidir.

2.5.2. Köle – Efendi Diyalektiği

İnsanın merkezde olduğu köle- efendi ilişkisi tarih boyunca devam eden bir durum olmuştur. Bu sebeple Hegel felsefesinde köle- efendi ilişkisini gözden geçirmemiz gerekmektedir. Köle-efendi diyalektiğinin önemli tarafı ise Hegel’in felsefesinde efendi-köle diyalektiğini özbilinç ve Tinin gelişimin de görmekteyiz. Hegel’de efendi- köle diyalektiği tüm tarihinin oluşmasının temelinde bulunmaktadır.⁴¹⁸ Efendi, kölenin karşısında ölümü bile göze alıp egemen olmayı başarmıştır. Efendi, kölenin karşısında bir bilinç olarak konulmuş olsa da efendinin nesne ile ilişkisini köle sayesinde ortaya çıkarmaktadır. Hegel’e göre efendi, köle aracılığıyla nesneler içerisinde özgürleşip, bağımsız bir bilinç olabilir. Hegel’e göre köle hizmette bulunarak kendisinin dışardaki varlığa olan bağlılığını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Efendisinin kendisinden uzaklaşmasını sağlamaktadır.⁴¹⁹ Köle, efendi karşısında bağımlı bilinç olsa da efendinin bağımsız olması için köleye bağımlıdır. Bu sebeple Hegel’e göre bağımsızlığını kazanmış olan bilincin gerçekliği kölenin bilincine karşılık gelmektedir. Efendi kendisinde bulunan özün karşısına dönüşmüşse, kölede kendisini tamamladığı zaman karşısına dönüşmüş olacaktır.⁴²⁰ Hegel özbilincin gerçekleşmesini bir tanınma olduğunu söylemiş olsa da kölenin de tanınma mücadelesinde, özbilincin gerçek ve nasıl olduğunu anlatır. Köle olumsuzlayıcı gücü kendisinde bulundurmaktadır. Oysa efendi, kölenin tersine olumsuzlayıcı özelliği veremez çünkü efendinin böyle bir özelliği yoktur. Fakat efendi, kölenin varlığını kabul etmese de, özgür bilinci köle tarafından gerçekleşir. Efendinin tanınması köle ile mümkündür. Bu durum “tarihsel değişime neden olan bir çelişkiyi beraberinde getirmektedir.”⁴²¹ Efendinin sadece köle tarafından tanınmasıyla yetinmeyerek diğer efendilerin de kendisini tanınmasını isteyecektir. Bir diğer şekilde, efendilerini de kendisine köle yapmak isteyecektir. Hegel’in felsefesinde köle efendi ilişkisi öz bilincin var olabilme savaşıdır. “Kabul

⁴¹⁸ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 231.

⁴¹⁹ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 131.

⁴²⁰ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 130.

⁴²¹ Sayar, Hegel ’de Diyalektik Yöntem, 80.

etmek onu efendisi olarak kabul etmek ve kendisini de efendisinin kölesi olarak kabul etmek ve kabul ettirmek demektir.”⁴²² Savaşı kazanan efendi olurken, köle yenilgiyi kabul etmektedir. Köle ve efendinin bilinçlerinin farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Köle, içinde kölelikten kurtulmaya karşı gizli bir güç taşımaktadır. Bu gücü ancak efendisi üzerinden kullanarak kazanır. Kölenin yaşamı doğayla iç içedir. Emeğini doğa üzerinde ki güç dolasıyla fark eder. Doğayla kurulan bu ilişki, saygınlık için savaştan önceki istektir ve efendiyi doğaya bağımlı kılar. Nesnenin tüketiminin geçici olduğunu fark edip, yerini nesneye duyulan gereksinim almaktadır. Bunun sebebi nesnenin bilinç karşısındaki bağımsızlığıdır. Efendi bu isteğini gerçekleştirmek için bir araca ihtiyacı vardır ve bu araç ise köledir. Köle, efendinin doğayla ilişkisini koruyacaktır aynı zamanda nesneyi dönüştürerek, çalışarak efendisinin tüketimine sunmaktadır. Efendi kölenin çalışmasıyla doğayı aşmaktadır. Efendinin doğayla olan ilişkisi köle sayesinde gerçekleşmektedir. Bu noktanın da altını çizmek gerekiyor. Hegel’e göre köle ve efendi her zaman aynı kalmayacaktır. Kölenin efendi olabileceğini, efendinin de köle olabileceğini savunmaktadır. Bu ise, gelişimin ilkelerinden farklı bir durumdur. Kölenin doğa ile kurmuş olduğu ilişkinin nedeni kendisinde bulunan gizli gücü fark etmesinden kaynaklanmaktadır.

Efendinin gerçek doyuma ulaşması mümkün olmaz. Buna ancak köle ulaşır. Gerçek doyuma köle olan kişi veya kölelikten diyalektik sayesinde kurtulmuş kişiler varacağını savunmaktadır.⁴²³ Köle doğa üzerinde ki gücünün farkına varır. Bunun üzerine efendisine egemen olmaya başlayacaktır. Böylece rolleri değişime uğrayacaktır. Hegel burada köleyi emek kavramıyla açıklamaktadır. Hegel’e göre emek engellenen bir istek veya uzak durulması gereken bir şeydir. Emek şeylerin form kazanmasını sağlamaktadır. Nesne ile olan olumsuz bağlantıyı, daha kalıcı nesneye geçmekle çözmektedir. Nesne de bulunan bağımsızlık sadece köle için kazanılmaktadır.⁴²⁴ Hegel, görüldüğü üzere dönüştürme ve ilerleme gücünü köleye ait görür. Bunun sebebi ise tarih kölenin tarihi olmasıdır. Hegel’in tarih üzerindeki tutumunu unutmamak gerekir ve bunun bir anda ortaya çıkmadığını bilmek gerekir. Kölenin özgürleşmesinin bir anda

⁴²² Bumin, Hegel’i Okumak, 30.

⁴²³ Bumin, Hegel’i Okumak, 41.

⁴²⁴ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 139.

olması mümkün değildir. Hegel, bunu aşama aşama sürecin tarihsel sırasıyla; stoacılık, septsizizm, hristiyanlık olarak ayırmaktadır.

Stoacılık döneminde köle, özgürleşme fikrinden soyuttur ama özgür olduğunun farkındadır. Bu düşünce sadece soyut bir fikir olarak kalmıştır ve buna inanılmıştır. Fakat Hegel modern stoacılıktan bahseder ve özgürlük sadece düşünce olarak sınırlı kalmaktadır. Stoacılık devletinde, fikrini savunduğu için köle özgür sayılmaktaydı. Köle özgür olduğuna inandığı için değişime ihtiyaç duymuyordu. Hegel, bu durumu insanın Stoacılıktan sıkıldığı için bıraktığını söyler. Stoacılık kölenin özgürlüğünü gerçekleştirmek için mücadeleyi reddetmesini haklı çıkarmak için uydurulmuştur. İdeoloji, insanı eylem yapmaktan alı koyar, sadece konuşmakla yetinmesini sağlar. Bundan dolayı insanlarda değişime ihtiyaç duymazlar. Hegel'in yaptığı eleştirisi ile farklı bir durum gelişir. Bu sebeple Hegel söylenen sözlerin gerçekleşmemesi insanları sıkıkmaktadır.⁴²⁵ Köle sadece efendisi ile girdiği ilişkide kendini olumsuzlayacak ve özgürleşecektir. Köle stoacılıkta bunu gerçekleştiremez. Köle “özgürleşme düşüncesini sadece harekete geçirmekle yetinmektedir. Köle bu sayede ikinci aşamaya yükselmiş olmaktadır ve septic köle haline gelmektedir.”⁴²⁶

Septsizizm aşamasında; Beni merkeze alır. Bu sebeple ben olmayan her şey olumsuzlanmaktadır. İnsan bu tutumda kalmayı başaramaz. Çünkü kendini çelişki içine soktuğunu anlar. Öteki insanların değeri olumsuzlanırsa, niye yaşansın ki? Bu sebeple nihilist olamazlar. Nihilist varoluşun içerdiği çelişkiyi fark edip, bu çelişkiyi ortadan kaldırmayı istemektedir. Köle hala efendiye karşı mücadeleye devam eder. Köle bunu istememektedir. Bundan dolayı köle çelişkisini ve özgürlük düşüncesini yeni bir fikre bağlamak istemektedir. Kölenin içerisinde bulunan çelişkilerin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.⁴²⁷

Hegel için Fransız Devriminin ön koşulu Hristiyanlıktır. “Tanrı'nın dünyadaki yürüyüşüdür ve bu yürüyüş devlet niteliği kazanmıştır.”⁴²⁸ Köle varoluşunu inkâr edemez. Köle Hristiyanlıkta çelişkinin olmasının kaçınılmaz olduğunu görecektir. Buradan, başka bir dünya fikri oluşur. Köle, köle olarak kalmayı ve diğer dünyada özgür olacağını düşünür. Bu dünyanın diğer özelliği “her şeyin kölelik olduğu ve

⁴²⁵ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 59-60.

⁴²⁶ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 60.

⁴²⁷ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 61.

⁴²⁸ Kılıçaslan, “Feuerbach Üzerine Tezlerde İdealizm, 151.

efendinin de aslında köle olduğudur. Bunun içindir ki; artık efendiyle mücadele etmenin bir anlamı kalmaz.”⁴²⁹ Köle, efendisinin karşısında köle olmayı kabul etmiştir. Hegel bu durumu ölüm korkusundan dolayı yaptığını söyler. “Kölelikten ancak Hristiyan Tanrı bilimi redderek kurtulun bilinir.”⁴³⁰ Bu durum Hegel’in Alman idealizmine getirdiği yeniliklerle başlamıştır.

Diğer taraftan Hegel’e göre efendi köle arasındaki diyalektiği, anne baba ve çocuk diyalektiğinde görmemiz mümkündür. Anne-baba tarafından yetiştirilen çocuk, onların toplumsal eylemini devam ettirecektir. Böylece ailesini ölümden sonra da eylemini devam ettirir. Çocuklarını yetiştiren ebeveynler kendi bilinçlerini çocuğa vererek, ölümlerine neden olmaktadır. Çocukta bulunan bilinçsiz birliği diyalektik ile ortadan kalkar ve çocuk eğitilmiş bilinç haline gelir. Ebeveyn bilinci, çocuğun bilincini eğitmek için tükettiği maddedir. Hegel’e göre anne ve babanın yaptığı şey, çocuğa ait olan kendi varlığını diyalektik ile ortadan kaldırmaktadırlar. Çocuklarına verdikleri şeyleri kendileri kaybetmektedirler. Anne babanın ölümü çocukları için olmaktadır. Kendilerinden çocuklarına verdikleri şey kendilerinin öz bilinçleri olduğunu savunmaktadır.⁴³¹

Efendi köle diyalektiği, savaşın ve sonuçlarının getirdiği diyalektiktir. “Bu tarih efendilik ve köleliğin birbirini karşılıklı etkilemesinin tarihi olmalıdır: tarihsel diyalektik Efendi ve Kölenin diyalektiğidir.”⁴³² Köle ve efendinin etkileşimini diyalektik ile son vermeliyiz. Hegel efendi-köle diyalektiğinin yaratıcısı olarak bilinmektedir. Hegel felsefesinde efendi-köle diyalektiğini, insanı insan yapan, kendisinin bilincini fark etmesi, bilincini de nesnel yapmasını sağlamaktadır. Birey bu diyalektiğin sonunda özgürlüğü kazanmaktadır.⁴³³ Sonuç olarak kölenin çalışması efendinin başaramadığı şeyi başarmaktadır. Köle ilk olarak bilinçsiz olsa da kölenin iradesinin gerçekleşmesini sağlamaktadır.⁴³⁴ Bilincin gerçekleştirmiş olduğu yok ediliş diyalektiktir. Diyalektik ile yok etmek özü aynı kalıp, görünüşü ortadan kaldırmaktır.

⁴²⁹ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 61-62.

⁴³⁰ Kojeve, Hegel Felsefesine Giriş, 63-64.

⁴³¹ Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, 147-148.

⁴³² Bumin, Hegel’i Okumak, 31.

⁴³³ Derda Küçükalp, ‘Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi Köle Diyalektiği’, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Bursa, Cilt: 29, Sayı: 1, (2010), 58.

⁴³⁴ Alexandre Kojeve, Köle-Efendi Diyalektiği, Çev. Tülin Bumin, Defter Dergisi, 29.

Diyalektik ile varlığın bilincini bırakıp, sadece özgürlüğünü yok etmektedir. Kısaca onu köleleştirmektedir.

2.6. Hegel’de Varlık-Öz-Kavram İlişkisi

Hegel’in *Mantık Bilimi* kitabında yer alan varlık-öz ve kavram arasındaki ilişkinin detaylandırılması yapılacaktır. *Mantık bilimi* kitabı Hegel’in sistem döneminin eseridir. Hegel eserinde yalnızca soyut kavramlar üzerine değil, somut kavramlarında evrensel boyutunun değerlendirilmesini yapmaktadır.⁴³⁵ Bu durumda Hegel felsefesinde mantığı sadece biçimsel yönüyle ele almaz. Mantığı tüm gerçekliği ve nesneler ile olan ilişkisini içeren bir sistemini bize sunmaktadır.⁴³⁶ Hegel’in mantığı varlık bilim ile birleşimidir. Mantık, kendini ancak varlık bilimi ile gösterir ve gerçekliği yansıtan bir durumdur. Mantık zıt olaylardan meydana gelir. Mantığı diyalektik biçimde baştan şekillenmesi ve yeni varlık bilimi oluşturmaya sadece Hegel’de bulunmaktadır. Mantık diyalektik biçimde ortaya çıkmıştır. Mantık ile diyalektik farklı bir boyut oluşturmıştır.

Hegel’e göre mantık soyut düşüncenin maddesi olan ideanın bir bilimi olduğunu savunmaktadır.⁴³⁷ Hegel’e göre biçimsel olan idea, düşünceye sahip olamaz. İdeaya önceden sahip olunmadığımız ve hazır olarak bulunmayan fakat kendisine verilmekte olan özgün yasaları ve kendisini geliştiren bir bütünlük olarak düşüncede bulunmaktadır. Hegel’in mantığı bilimler arasında hem zor hem de kolay olarak görülmektedir. Çünkü mantık, sezgiyle ilgilenmez, konusu salt soyutlamadır ve özsel bir beceri gereklidir. O ‘düşünmenin düşünülmesidir.’⁴³⁸ Salt ideanın bilimi olan mantığın nesnesi gerçekliktir. Gerçeklik nedir sorusu felsefenin en temel sorusu olarak çıkmaktadır. Hegel’e göre gerçeklik felsefenin asıl konusudur.⁴³⁹ Mantık, Hegel felsefesinin başlangıç noktası olarak görülür. Gerçek nedir sorusuna “gerçek, kendi kendisinin oluş sürecidir”⁴⁴⁰ cevabını veren Hegel, “gerçek, bütündür”⁴⁴¹ ile devam etmektedir. Bu tanımdan hareketle, değişik olanlardaki bilginin yararsız ya da gereksiz

⁴³⁵ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 57.

⁴³⁶ Akarsu, Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları, 72.

⁴³⁷ Hegel, Mantık Bilimi, 73.

⁴³⁸ Hegel, Mantık Bilimi, 74.

⁴³⁹ Doğan Göçmen, ‘Hegel’in Felsefe Kavramı Üzerine Kısa Bir Deneme’, Monoki Dergisi, (2008), 4.

⁴⁴⁰ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 31.

⁴⁴¹ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 31.

olduğunu düşünmemeli ve bu bilgilerin de birbirine bağlanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bütüne ulaşabiliriz.

Hegel'e göre kurgusal mantık içerisinde nesneleri ve yasaları bulundurmaktadır. Kurgusal mantık metafiziği de bünyesinde yer vermektedir. Nesneleri ve yasaları kendi içerisinde geliştirmektedir.⁴⁴² Hegel felsefesinde mantık, kavram öğretisi olduğu kadar, varlık bilimi üzerinde de durulmuştur. Hegel'in felsefesinde mantık usun öznel ve nesnel olanı kavramsal olarak açıklanmasını oluşturmaktadır.⁴⁴³ Hegel felsefesinde mantık, hem düşünceyi hem de varlığın kendisi içinde kavramayı çalışır. Mantığın konusu ussal olandır. Ayrıca nesnel olanları ve öznel düşüncelerimizin kavramlarını kapsamaktadır. Mantık biliminde nesnel ve öznel olan özdeş olarak görülmektedir.⁴⁴⁴

Hegel diyalektiğinin başlıca savı, "evrende kör bir rastlantının olmayışıdır."⁴⁴⁵ Hegel'in bu tezi hem tarihinde hem de bilinç alanında karşımıza çıkmaktadır. Mantığı içinde aynı tez geçerlidir. Evren de her şey birbiriyle bağlantılıdır. Gerçek olan evrenin mantıksal bütünlüğünü dile getirmekte ve mantıksal olanda gerçek olmalıdır. Bu sebeple mantığın üç evresi vardır. Bu evreler, soyut anlık, diyalektik us ve kurgusal us'tur.

1) Soyut Anlık

Mantıksal süreç düşüncenin gelişiminde başlangıçta yer almaktadır. Soyut anlık duyuşal bilinçte bulunan sonlu varlık ile sınırlamaktadır. Böylece soyut anlığın bilgisine, bilincin kendisi ve nesnesi arasında büyük bir ayrım yapar. Bu bilme duyuş pekinliğine ait bilgidir. Nesneleri düşünen ben kendisinin pekinliğini nesnelerin pekinliğinin içerisinde ve duyuşal olanda bulmaktadır. Böylece nesneleri ve kendi özdeşliğini doğrulamış olur. Hegel, ussal düşünceden, anlığın uslama biçimini ayırır. Düşüncenin anlığın soyut, sabit belirleniminde kalmayacağını savunmaktadır. Anlık, karşıtını ve olumsuzunu kendisinin içinde taşıyarak, düşüncenin karşıtına geçişini sağlayandır. Bu aşama kurgusal mantığı ve ussal düşüncesi için ön basamaktır. Anlık belirlenemez olduğu için, belirlenemez olana bir ayrım ve belirlenim katmaktadır.

⁴⁴² Hegel, Mantık Bilimi, 60.

⁴⁴³ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 99.

⁴⁴⁴ Walter Terence Stace, Hegel Üzerine, çev. Murat Belge, (Ankara, Fol Yayınları, 2019), 123.

⁴⁴⁵ Akarsu, Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları, 72.

Anlağın içerisinde bulunan olumsuzlu başka belirlenimlere geçmesinin bir durumudur. Olumsuzluk anlağa bir fırsat oluşturmaktadır.⁴⁴⁶

2) Diyalektik ya da Olumsuz Us

Soyut anlığın arkasından gelen aşamadır. Bu aşama, anlığın soyut belirlenimlerine ve karşıtların varlığına son vermektedir. Bir başka şekilde Hegel'e göre diyalektik us, sonlu olan belirlenimlerinin kendilerini ortadan kaldırmasını sağlamaktadır. Ayrıca karşıt olanlara geçişlerini yapmaktadır.⁴⁴⁷ Yaşamın içinde ölümün olması gibi, Hegel felsefesinde de sonlu olan birbiriyle çelişir ve kendisini ortadan kaldırmaktadır. Diyalektik us, anlıktan farklı olarak düşünceyi olumsuzlama ve devinim içinde kavramaktadır. Düşüncenin gelişiminde ki karşıtları olumsuzlama evresini oluşturmaktadır. Diyalektik us, bilimsel gelişmenin temelidir. Hegel'in diyalektiği bilimselliğe sahip olan bütün bilgilerin ruhu olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁴⁸ Hegel, diyalektiği sadece bilimsel bilginin özü olarak görmemiştir. Hegel ayrıca diyalektik yaşamın olduğu her yerde ve edimsel dünyanın içerisinde her harekette bulunduğunu söylemektedir.⁴⁴⁹ Bilimin özü karşıtlığını aşarak olgusal gerçekliği belirlemektedir. Hegel'e göre sonlu olan kendisini ortadan kaldırmaktadır. Hegel için diyalektik evre sonlu olanların kendilerini ortadan kaldırması ve karşıtlarına geçişidir. Anlık ve diyalektik ustan sonra ki aşama olan kurgusal us ise sonlu belirlenim içinde kaldırılmış gerçekliğini ve karşıtlar içindeki birliği kavramaktadır. Üst aşama da ayrışmanın olumlu yanıdır. Olumlu yan kurgusal usta açığa çıkmaktadır.

3) Kurgusal Us

Olumsuzlanmanın olumsuzlanması ile kendinden önceki aşamaları karşıtlarına geçişi ve ortadan kaldırmalarını somut olarak kendinde bulundurmaktadır. Hegel'in kurgusal usuna baktığımızda olumlu ve somut içerik ile karşılaşmaktayız. Diyalektiğin olumlu olan üçüncü evresi, giderek daha evrensel ama ussal olması bakımından daha somut gerçekliğe karşılık gelir. Hegel için kurgusal us soyut düşüncenin içerisinde ki soyutlamalar da kalmamaktadır. Kurgusal us kendisini somut bir nesnenin içerisinde

⁴⁴⁶ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 139.

⁴⁴⁷ Hegel, Mantık Bilimi, 153.

⁴⁴⁸ Hegel, Mantık Bilimi, 154.

⁴⁴⁹ Hegel, Mantık Bilimi, 154.

konumlandırmaktadır.⁴⁵⁰ Bu yöntem ile kurgusal usun özelliklerini göstermiştir ve soyutlamanın aşılması sağlanmaktadır. Kurgusal us Hegel felsefesini oluşturmaktadır. Felsefe soyut olanı sevmez, o hem somut olanı arar ve ona dönmek istemektedir.⁴⁵¹

Özetlersek, soyut aşamada düşüncüyü ele alır. Diyalektik usta, başka şeylerle bağlantısı olmalıdır. Diğer taraftan ise kurgusal usta karşıtların içindeki birliği kavranmaktadır. Hegel'in evrende her şeyin birbiriyle bağlantılı olması fikri, mantığın amacı olan ilk nedeni aramasına yol açmaktadır. Mantık, Hegel felsefesinin ilk kısmını oluşturur. Hegel, mantığı şu şekilde sıralamaktadır;

“1. Evrenin ilk ilkesini açıklar,

2. Mantıktan edimli evrenin ilk ilkesinin çıkarsanması söz konusudur, 3. Evren, kendi nedeninin ereğidir.”⁴⁵²

Buradan şu sonuç çıkmaktadır. Maddesel olandan düşünsel olana yönelme mevcuttur. Düşünselden maddesel dünyaya doğru ilerleme olduğunda, soyut olandan somut olana doğru yönelmiş olmaktayız. Bu noktalar Hegel felsefesinde diyalektiği belirlemekte ve diyalektik kategorileri de oluşturmaktadır. Hegel'in kategorileri, kavram öğretisi içinde ele alınmalı ve kavramlar, kategoriler birbirinden türetilmelidir. Her kavram iç dinamiğe sahip olduğunda ve bir kavramı düşündüğünde, başka kavramı dile getirebiliriz. Diyalektik, Hegel'de en soyut genel olandan, somut ve öznel olana doğru gitmektedir. Diyalektik devim “diyalektik devimin temel niteliği, diyalektiğin hem tündengelim hem de tümevarım özelliklerini bir arada mümkün kılmasıdır. Bu anlamda, iki tür devim, yani hareket söz konusudur; biri yükselen, öteki inen devim.”⁴⁵³ Bunları bir arada içeren yapı diyalektiktir ve yöntemi iste devinimdir.

Buradan yola çıkılarak Hegel'de en soyut olandan, en somut olana doğru gidilmelidir. Mantık bilimi bu yüzden varlıktan başlar. Hegel felsefesinde, varlık öğretisinin karşı savı olarak öz öğretisini görmektedir. Çünkü öz öğretisi varlık için yeterli olmamıştır. Hegel kavramın gerçek olduğunu söyler. Mantığa varlıkla başlamasının nedeni, gerçekliğin gerçek olarak gerçekleşmesi olduğunu söyler. Hegel, mantıksal idenin üç aşamasının ilişkisini somut olarak sunmaktadır: Tanrı, gerçekliği

⁴⁵⁰ Hegel, Mantık Bilimi, 157.

⁴⁵¹ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 91.

⁴⁵² Yenişehirlioğlu, Diyalektik ve Felsefe, 304.

⁴⁵³ Yenişehirlioğlu, Diyalektik ve Felsefe, 305.

sahiptir. Tanrı'nın gerçekliğini ancak evreni doğayı ve sonlu tıne ulaştığımız zaman görmekteyiz.⁴⁵⁴

2.6.1. Varlık Öğretisi

Hegel mantığına soyut kavramdan, varlıktan başlayarak form vermiştir. Hegel, varlık öğretisini; nicelik, nitelik ve ölçü başlıklarında incelemiştir. Hegel, mantığın bu bölümünde varlık ve hiçlik arasında ki karşıtlığı ve bu karşıtlığın sentezi olarak 'oluş' kavramına ulaşmayı hedeflemiştir. Hegel'in diyalektiğini işlerken varlık, hiçlik ve oluş arasındaki ilişkiye değinmiştik. Bu bölümde belirlenim ve belirlenimsizlik üzerinde durulacaktır.

Bu durumda varlık, hiçlik ve oluş kavramlarına kısaca değinelim. Hegel felsefesinde, varlık tek başına düşünülemez çünkü bir belirlenime sahip olmadığından dolayı varlık belirlenmemiş dolayım olarak isimlendirilir. Varlık hiçliğe çağırışım yapmaktadır. Hiçlik ise tam bir boşluk olarak tanımlanır. Sonuç olarak varlık ve hiçlik aynı şeydir. Varlık ve hiçlik arasında aynılık söz konusu olsa da birbirlerine karşıt olduğunu bilmeliyiz. Varlık ve hiçlik arasında sorun söz konusudur. Bu sorunu ortadan kaldırmak ve gerçek olana ulaşmak için, üçüncü bir terime ihtiyaç vardır. Gerçeklik ne varlıkta ne de hiçlikte mümkündür. Varlık ve hiçlik arasındaki bu sorunu giderecek kavram ise 'oluş' tur. Bu kavram sadece sorunu yok etmek için değildir. Bu yaklaşımı Hegel'in diyalektik anlayışında bu düşünce varlık ve hiçlik arasındaki karşıtlık içinde kalmakta ve somut belirlenimlere ulaşamamaktadır. Varlık ve hiçlik arasındaki karşıtlığın somut birliğini oluş kavramı sağlayacaktır.

Hegel'de varlığın tanımı, salt kendinde ve ayrımları içindeki birbirlerine karşı başkalarıdır. Demek ki diyalektiğin biçimi, başkasına bir geçiştir. Kavramın ortaya çıkması varlığın kendisinin içine geri dönmesiyle gerçekleşmektedir.⁴⁵⁵ Varlığın kendisine geri dönmesi, onun belirsizliklerden belirlenime doğru olmasından kaynaklıdır. Başlangıç olarak ele alınan varlık, içeriksiz idedir. Bu yüzden hiçlikle aynı sayılır. Bir diğer şekilde varlık, yani belirlenmemiş olan hiçlik ve yokluk olduğunu vurgulamaktadır. Varlık hiçlikten daha az ya da daha fazla değildir.⁴⁵⁶ Bu belirlenimsizlik, varlığı karşıtımdan ayırmamıza olanak vermez. Bu nedenle çelişki ve

⁴⁵⁴ Hegel, Mantık Bilimi, 159.

⁴⁵⁵ Hegel, Mantık Bilimi, 160.

⁴⁵⁶ Hegel, Seçilmiş, 95.

çokluktan ayrılmış bir varlık düşüncesini ifade etmemektedir. Varoluşun gerçekleşmesinin ilk olarak salt varlığın anlamının oluşmasıdır. Daha sonra kavramlar ile karşılaşması sonucunda kazanmaktadır.⁴⁵⁷

Hegel'in belirlenimsizlikten belirlenimlere geçişi, aslında belirlenimsizliğin de bir belirlenim olduğunu göstermektedir. Belirlenimsizlik ise, varolan somuttan başlayarak soyutlanmasının yapılmasıdır. Belirlenimsizliğin belirlenimin bir soyutlama olmasıdır. Başka bir ifadeyle, salt varlık bir soyutlamadır. Varolan her şey kavramsal olarak belirlenime sahiptir. Burada hiçlik ve yokluk içinde aynısı geçerlidir. Kendinde hiçlikte kendinde varlıkta soyutlamadır. Öyleyse "belirlenimlilik kavramsal öge aşamasıyla birlikte belirlenimli varlık, belirlenimli hiçlik ve belirlenimli oluş söz konusu olmaktadır."⁴⁵⁸ Belirlenimlik hiçliğin hiçliğidir. Çünkü "Hegel için tüm belirliliğin temeli olumsuzlamaya"⁴⁵⁹ dayanmaktadır. Hegel mantıkta iki çeşit belirlenim olan nitelik ve nicelikten söz eder. Nitel belirlenimlilik, başkası olanın diyalektiğine karşılık gelmektedir. Nicel belirlenimlilik ise, bir ve çokluğun oluşturduğu diyalektiği işaret etmektedir.⁴⁶⁰ Hegel'in mantığında başlangıç olarak nitel belirlenimler gelir daha sonra nicel belirlenimler gelmektedir. Diyalektik süreç, soyuttan somuta doğru giden bir süreçtir. Nitelik soyut olmasıyla nicel belirlenimlerden önce verilmektedir.

Hegel' göre belirli varlığın niteliği olması gerekmektedir. Nitelik kavramının, 'bir şey' olarak varolması anlamına gelmektedir. Başlangıç olarak belirli varlık, varlık ve yokluğun birliği olarak çıkmaktadır. Çünkü "varlık yokluğu içerisinde yer verirken, yokluğun içerisinde varlık mevcut bulunmaktadır."⁴⁶¹ Bu sav göz önüne alındığında, bir şeyin bir şey olmasını sağlayan niteliktir. Nitelik ise, bir şeye ait gerçekliği ve başkasının olumsuzluğundan oluşmaktadır. Ancak burada oluşan şeyinde bir başka olmasıdır. Oluşan şeylerde bir başkası olarak diğerlerine gözükmemektedir. Bu süreç sonsuza kadar devam etmektedir.⁴⁶² Daha açık ifadeyle, bir şeyin belirlenimli olarak varolması için, sonlu doğası gereği başkasına ama başkası da bir sonlu varlığa

⁴⁵⁷ Enver Orman, 'Hegel'ci Diyalektikte Bir şey' ve Başkası', Kutadgubilig Felsefe ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı:9, (2006), 101.

⁴⁵⁸ Orman, 'Hegel'ci Diyalektikte Bir şey' ve Başkası', 105.

⁴⁵⁹ Hegel, Mantık Bilimi, 171.

⁴⁶⁰ Orman, 'Hegel'ci Diyalektikte Bir şey' ve Başkası', 107.

⁴⁶¹ Hegel, Mantık Bilimi, 170.

⁴⁶² Hegel, Mantık Bilimi, 173.

gereksinim oluşturur. Bu düşünce sonsuza kadar uzatılabilir. Hegel'in felsefesinde burada oluşan sonsuzluk kötü olarak nitelendirilir. Hegel'e göre bu sonsuzluk gerçek değildir.⁴⁶³ Nitelik salt, sonluluk kategorisidir. Bir şey ve başkası diyalektiği sonluluğun birleşimin oluşudur. Hegel'in sonluluk kategorisinin özellikleri şunlardır;

1. Bir şey ve başkası başlangıçta birbirlerine ilgisiz durmaktadırlar. Başka dolaysız vardır. Olumsuzluk şey ve başkasının dışında gerçekleşmektedir. Şey, başkası için varlığına karşı olmaktadır.

2. Bir şeyin oluşturduğu bu belirlenim bir düzen içerisinde gerçekleşir. Şeyin ilk olarak kendisine özdeş ve karşıt olanla olumsuzlamasını sınırlılığını oluşturmaktadır.

3. Bir şey kendisinde içsel olarak belirlenmesidir. Bunun sonunca bir şey sonlu olarak gerçekleşmektedir.⁴⁶⁴

Hegel'in gösterdiği belirlenimler anlayışımızı zorlamaktadır ama bir şey ve başkası arasındaki ayrımı da nasıl tanımlayacağımızı açıklamaktadır.

Sonlu olan gerçek varlık değildir. Sonlu olan şeyler, evrenden bağımsız olarak düşünülemez, belirlenimli olmaları için başkaları ile ilişkisi olmalıdır. Hegel'in belirlenimli varlığı ortaya sunarken, amacı bir şey, başkası ve başkasının başkası oluş sürecini ortaya koymaktadır. Hegel, bir şeyin başkası ile ilişkide bulunurken, kendisinin ona karşı başkası olduğu için, bir şey başkasına dönüşürken, kendi kendisiyle bir arada olmaktadır. Bu noktada, kendi kendisiyle kurduğu bağlantıda sonsuzluk ortaya çıkar. Bu durum başkalaşmış başkadır. Hegel'in varlığı, olumsuzlamanın bir olumsuzlaması olarak oluşturulmuştur. Sonunda kendi için varlığa dönüşmektedir.⁴⁶⁵ Hegel diyalektiğinde kendi için varlık, büyük öneme sahiptir. Hegel ise, *Aufhebung* (ortadan kaldırma) kavramına atıf yaparak açıklamaktadır.

Hegel kendisi için varlığı, kendinin kendisiyle ilişkisi bulunan olumsuzluğun yeniden kendisi ile bağlantılı olanı kendisi için varlık olarak açıklamaktadır. Kendi için varlık 'bir' olarak açıklanır. Kendi için varlığa en yakın örnek 'ben' de bulunur. Biz dışsal varlığımız ile başka varlıktan ayrı, fakat onlarla bağlantılıyızdır. Ben başkası için varlığın ortadan kaldırılmasıdır. Burada *Aufhebung* (ortadan kaldırma) kavramının iki

⁴⁶³ Hegel, Mantık Bilimi, 174.

⁴⁶⁴ Orman, 'Hegel'ci Diyalektikte Bir şey ve Başkası', 108.

⁴⁶⁵ Hegel, Mantık Bilimi, 175.

anlamı vardır. Birinci yok etmek demektir, ikincisi ise, saklamak anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶⁶ Kendi için varlıkta artık nitelik tamamlandığını göstermektedir. Diğer aşama, bir ve çok diyalektiğin olduğu nicelik aşamasıdır.

Hegel'e göre, nitelikten niceliğe geçiş bilincimizde bulunmaz. Bunun sebebi, bilinçte nitelik ve nicelik ayrı duran çift belirlenimdir. Hegel için nicelik, onun ortadan kaldırmış niteliktir. Nitelik niceliğe karşıt olgu olarak düşüncemizde bulunur. Hegel, bir ve çok kavramlarını şöyle değinmektedir. Bir üzerine konuştuğumuz zaman direk çok ortaya çıkmaktadır. Çok burada bir ifade etmektedir. Bir'i zihnimiz çok olanlar arasında bir olarak ele almaktadır. Hegel'e göre Bir'i oluşturan şeyler çoktan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Bir'i düşündüğümüz zaman çok ön planda açığa çıkmakta olduğunu savunmaktadır.⁴⁶⁷ Hegel bunun sonucunda bir ve çok aynı olduğunu savunmaktadır. Hegel'in bu tezini değinmek için Bir'e bakmalıyız. Hegel'e göre bir kendisinin olumsuzunu kendisi var etmektedir.⁴⁶⁸ Tanımlar doğrultusunda bir kendi kendisine göndermeli varlık olarak görmekteyiz. Bir kendi içinde olan olumsuzlama ve sınırdan dolayı, kendi kendisiyle ilişkide bulunarak, kendinden kendini çıkararak 'çok' olmaktadır. Böylece çok birdir tezini doğru olduğunu anlamak kolaydır. Burada ki diyalektik dışsal düşünmeyle oluşur. Çokların birbirleriyle karşılaştığımızda, sonuç ötekidir. Hegel'e göre, anlık bunu yakalayamaz ancak yukarıda bahsettiğimiz felsefi bir yol bize gösterecektir.

Sonuç olarak, Hegel varlık öğretisinde iki düşünce üzerinde durmuştur. İlki, niceliği-nitelle bir şeyi-başkasıyla yani üzerine düşündüğümüz her şey karşıtıyla beraber değerlendirilmeli ve aralarındaki bağlantıyı çıkarmalıyız. Amaç ise bütünü görmek ve gerçeği ortaya çıkarmaktır. Hegel, *Tinin Görüngübilimi* eserinin önsözünde 'gerçek bütündür' önermesi felsefesinin en genel özelliğidir. İkinci özellik ise diyalektiğin yasasından birisi 'niteliğin niceliğe ve niceliğin niteliğe' dönüşümüdür. Hegel bu yasayı sadece düşünceyi sınırlandıran bir durum olarak görmez. Bu yasa geçerliğe de sahiptir. Ayrıca politik anlan da geçerli bir yasadır. Şöyle ki bir devletin ana yasasını oluştururken, nicel belirlenimlerden, nüfustan veya ülkenin büyüklüğüne bağlı şekilde oluşmamaktadır. Fakat bir o kadar da bunlara bağlı olmak zorundadır.

⁴⁶⁶ Hegel, Seçilmiş, 76.

⁴⁶⁷ Hegel, Mantık Bilimi, 178.

⁴⁶⁸ Hegel, Mantık Bilimi, 177.

Devletin sürekli olarak değişmesiyle nicel değişimlerde gerçekleşmektedir. Böyle olunca devletin nitel belirlenimlerinde değişip, bu duruma uygun olması gerekmektedir.⁴⁶⁹

2.6.2. Öz Öğretisi

En genel şekilde öz, varlığın diyalektik süreci ile ortaya çıkmaktadır. Hegel'in varlık öğretisinde, bilinç şeylerin var olduğunun farkına varmaktadır. Bilinç bu aşamada nitelik, nicelik ve ölçü üzerine incelemelerde bulunmaktadır. Belirlenimler öz içerisinde bütünüyle var olmuş değildir ve bunların diyalektiği sonucunda öz ile karşılaşmaktayız. Öz'de geçişin olmaması ve bağıntının onun belirlenimi olmasından dolayı varlıktan ayrılmaktadır. Bu durumda öz bir niteliğe sahip değildir, özün alanında türlülük vardır. Varlıkta bağıntılılık salt kendinde varken, öz alanında ise bağıntılık ortaya sunulmuştur. Bu ayrım öz ve varlığın en belirlenmiş ayrımıdır. Diğer ifadeyle varlık ilk aşamada bulunan öz kendisi ile ilişki içerisinde bulunan varlık olarak bulunmaktadır. İkinci aşamada ise, dolaysız olmaya devam ederken de bir olumsuzlama ile görünüş haline getirmektedir. Öz artık kendisi içinde görünmekte olan varlık olarak durmaktadır.⁴⁷⁰

Öz varlığın gerçekliğidir ve aşılmış varlık olarak tanımlanmaktadır. Hegel özü böyle tanımlarken, bir noktaya dikkat çeker. Buna göre “öz, varlık sahasının yadsınması olduğu ölçüde, aynı zamanda kendi ile yalın özdeşliktir.”⁴⁷¹ Hegel burada ayrım ve özdeşlik hakkında fikirlerini dile getirmektedir. Bu sebeple özdeşlik ve ayrım üzerindeki fikirlerine değinmek en uygunu olacaktır. Hegel mantığında, düşüncenin ilk ilkesi olarak özdeşlik “A=A” boş totolojiden oluşur. Özdeşlik ilkesi hem A, hem A olmayan, olamazdır. Bu ifadesi ile A ve A olmayan tek A'ya aittir. Başka ifadeyle özdeşlik oluşan bağıntının ayrımlanması olarak ortaya çıkmaktadır. Özdeşlik yalın bir şekilde oluşmaktadır.⁴⁷² Hegel'e göre ayrım, tikel bir öge ile ifade edilmektedir. Ayrımda özdeşlikte olduğu gibi anlam kazanmaktadır. Özdeşlik ve ayrım birlikte bir anlam kazanmaktadır. İki şeyi aldığımızda bunlar, tıpatıp özdeş olmaz, aynı zamanda hem özdeş, hem de özdeşsiz olmaktadır. Sonuç olarak, özdeşlikle özdeşsizliğin bir ve aynı zamanda farklıdır. Burada üzerine düşünülmesi gereken “ayrılan farkın aynı

⁴⁶⁹ Hegel, Mantık Bilimi, 194.

⁴⁷⁰ Hegel, Mantık Bilimi, 197.

⁴⁷¹ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 109.

⁴⁷² Hegel, Seçilmiş Parçalar, 110.

zamanda bir ve aynı ilişki olarak ortaya çıktıklarını, aradaki farkın ise karşıtlığa geçtiğini görmektedir.”⁴⁷³

Hegel ayrım üzerinde önemle durmaktadır. Hegel, sisteminde diyalektik anlayışını bütün halinde felsefesinde göstermektedir. Fakat bütünselliğin içerisinde de ayrımlar bulunmaktadır. Hegel felsefi sistemini bir bütünlüğü içerdiğini görmüş olsak da ayrımların olduğu bütünlüğü oluşturmaktadır. Hegel felsefesinde süreci veya bütünselliğin ayrımdan ayrı olarak görülmemelidir. Ayrım öze bağlı olarak değil, salt nitelikle olan nesnelerin çeşitliliği sonucunda oluşan ayrım olarak kalırken, düşüncenin belirleniminden yoksundur. Bu noktada ayrım bütünselliğin içine konmaktadır. Yani ayrım, karşıtına geçiş sağlamazsa, düşüncenin bütünlüğünü böler. Bu aşamada Hegel’in felsefesine en önemli eleştiri yapılır. Bu sorun, dolaylımsız olan başlangıcın, dolayımı ve gelişmesinin nasıl ortaya çıktığı ile ilgilidir.⁴⁷⁴ Hegel’e göre bu sorunun kaynağı, belirli olumsuzlama kavramlarıyla aşılabileceğini düşünmektir. Hegel’in felsefesinde diyalektiğin farklı olması onun kavramlara yüklemiş olduğu anlamlardan dolayı olduğu düşünülmektedir. Hegel felsefesinde ayrım gerçekleşirken farklı nesneler ile değil de dolaysız olanda gerçekleşmektedir. Özdeşin kendisi özdeş olmamasından kaynaklanır. Böyle ki, Hegel’de diyalektik süreç, ayrımın zorunlu sonucudur.

Hegel sisteminin diğer önemli yanı ise özdeşliği tamamen yadsımayıp, ayrıma dayalı süreci düşünmesidir. Hegel, biçimsel mantığın üçüncü halinin imkânsızlığını sorgulamaktadır. Hegel bunu ilk olarak, her şeyin hem olumlu hem de olumsuz olarak karşıt şey olduğunu düşünür. İlkenin önemli yanı ise özdeşliğin farka, farkta karşıtlığa geçmesinden dolayıdır. Burada bir belirlenim olduğunu vurgulamaktadır. Hegel’e göre bu ilkede kendisi ve kendisi olmayan hiç bir şey olmadığını ve karşıtlığa ilgisiz üçüncü halin olmadığını. Gerçeklik üzerinden incelediğimiz de üçüncü halin A’nın kendisine karşılık gelmektedir. Şöyle ki A ne kendisidir ne de kendisi olmayan karşıtıdır. A’nın hem kendisi hem de olumsuzudur. Böyle görülen şey artık hem A’nın kendisi hem de olumsuzuna karşılık gelmektedir.⁴⁷⁵ Karşıt belirlenimle bir şeyin içine konulur ve bu edim içinde aşılır. Bu noktada yokmuş gibi görünen üçüncü hal aşamasının, detaylı bir

⁴⁷³ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 112.

⁴⁷⁴ Özçınar, Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği, 157.

⁴⁷⁵ Sayar, Hegel ’de Diyalektik Yöntem, 106.

inceleme yapılmasıyla düşüncenin birliğini oluşturduğunu görmekteyiz. Karşılığın temelini oluşturan üçüncü hal, birliği oluşturmaktadır.⁴⁷⁶

Hegel diyalektiğini daha iyi açıklamak için önemli bir ilke olan çelişki kavramına değinmeliyiz. Hegel çelişki kavramını şu sözlerle dikkat çeker: geleneksel mantığın savunucularına göre, çelişkinin özdeşlik gibi özsel ve içkin bir belirlenime sahip olmadığını düşünmektedirler. Hakikate ulaşmak için öncelik verilmiş olsaydı çelişkiyi daha önemli görmemiz gerekemekteydi. Çelişki özdeşliğe göre fazla yalın ve dolaysız bir belirlenme sahip olduğunu savunmaktadır. Hegel'e göre özdeşlik, çelişkiye göre daha az varlığın belirleniminden oluşmaktadır.⁴⁷⁷ Hegel'e göre,

“çelişkili kavramlar öğretisinde bir kavram örneğin mavi iken (çünkü bu öğretide duyusal bir renk tasarımına bile kavram denir) öteki kavram mavi-olmayandır, öyle ki bu başkası olumlu bir şey, söz gelimi sarı olamaz, tersine ona yalnızca soyut-olumsuz bir şey olarak sarılmak gerekir. Olumsuzun kendi içinde o denlide olumlu olması sonraki bir başkasına karşıt olanın onun başkası olması belirlenimin d e daha şimdiden imlenir.”⁴⁷⁸

Gördüğümüz üzere, Hegel mantık ilkeleri arasında en büyük önemi çelişki kavramına aittir. Hegel, bunun sebebini çelişkinin her türlü yaşamın ve her türlü hareketin kökü olarak görmesidir. Bir şey, kendi içindeki çelişki sayesinde eyleme kavuşmaktadır. Hegel'in çelişki üzerindeki önemli tezi, sıradan bilinç her yerde çelişkiyi kapsar fakat bunun farkında değildir. Çelişki incelendiğimiz zaman çelişkinin olduğu şeyde eksikliğin olduğunu söyleyemeyiz. Çelişki, somut olanı ve kavramların belirlenmiş olan ayrımlarında farklı alanların birliğini oluşturduğunu olduğunu görmekteyiz.⁴⁷⁹

Öz öğretisinde ortaya çıkan önemli nokta ise özü ortaya koyarken Tanrı'nın varlığını göstermesidir. Bu durumu tözü işlediği bölümlerde görmekteyiz. Genel anlamda öz ve töz arasındaki ilişkinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz; Hegel'de töz, mantık bilimi, öz, gerçeklik şeklinde soyutlanır. Hegel'e göre mantık bilimi, mutlak olanın hareketine karşılık gelmektedir. Hegel tözü hareketin kendisinin oluşmasına yardımcı olan ilkedir. Öz Tanrı'nın kendi varlığını kendisi için düşünmesi iken, töz Tanrı'nın kendi varlığı için düşünülmüş varlıktır. Gerçeklik ise töze ulaşmadan en son

⁴⁷⁶ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 114-115.

⁴⁷⁷ Hegel, Seçilmiş Parçalar, 115.

⁴⁷⁸ Hegel, Mantık Bilimi, 207.

⁴⁷⁹ Hegel, Mantık Bilimi, 117.

kavramdır. Töz gerçekliğin kendisi olmakla birlikte, özede aittir. Hegel'e göre töz gerçek özün ve varlık ile bütünleşmiş olan eyleme girmiş olduğu kadar öz olarak göreceğimizi söylemektedir.⁴⁸⁰ Hegel'in burada anlatmak istediği, Tanrı doğaya gelmeden doğaya nasıl geleceğini düşünüp, uygulamaya geçmesidir. Hegel felsefesinde öz, Tanrı'nın öğretisi olarak göstermektedir. Bu mantık çalışmasının ikinci kısmıdır. Tanrı kendisinde kendisinin olumsuzunu düşünmektedir. Bu olumsuzluğu Tanrı'nın varlığının tözünü oluşturmaktadır. Tanrı ilk olarak kendi olumsuzunu düşünmüş bu olumsuzunda kendisini tanımlayarak gerçekliğini ortaya koymaktadır. Tanrı kendisini doğada düşünmüş, öz olarak gerçekliğini ortaya koymaktadır. Burada töz pasiftir ama bundan sonra töz aktif olarak ortaya çıkmalıdır. Hegel aktif olan töz etki ve eylem durumunda bulunan töz haline geçmektedir.⁴⁸¹ Hegel bu aşamada edimselliği değinmektedir.

Edimsel olan olumsuzluğa göre, dolaysız olarak sadece ilineksel olanı kapsamaktadır. Başka edimselliğe geçerler ve bu geçişi yaparken tözsel özdeşliği kapsamaktadırlar. Töz ilineklerin tümünü kapsamaktadır. Bütün içeriği kapsayan bir saltık güç olarak bulmaktadır.⁴⁸² Hegel, bu tanımlı yaparak, töze tarihsel bir boyut kazandırmaktadır. Hegel'in tarihe verdiği değeri önceki bölümlerde değinmiştik. Tarih felsefesinin temel tezi kavramların ve düşüncenin bir tarihi olmasıdır. Bu şekilde tözünde tarihi olması gerekir. Hegel düşüncenin arkasındaki değişmeyi bulmak için, değişenleri iyi tanırsak bunların arkasındaki değişmeyi de iyi tanımış oluruz. Hegel'de töz ne mekanik ne de organik bağlarla anlatılmış sayılır. Düşünülen şey, bütünlükten yola çıkılarak töz tanımlı yapan tinin tarihselliği olmasıdır.

2.6.3. Kavram Öğretisi

Hegel sisteminde, ilk olarak soyut varlık, kendinde taşıdığı belirlenimleri töz ile tanımlı başlar. Bu tanımlı sayesinde kavram öğretisi oluşmaktadır. Bundan dolayı "kavram, dolaysızlık varlık ve özün gerçekliğidir ve aynı zamanda bağımsız"⁴⁸³ olarak tanımlıdır. Diğer yandan konusu gerçekliği bilmesidir. Gerçekliğin içeriğini öz ve varlık oluşturmaktadır. Kavram öğretisi, öz ve varlığın ortaya çıkardığı gerçekliği tanımlı ve kavramsallaştırmaya çalışır. Burada ikili yapı mevcuttur. İkili yapıda,

⁴⁸⁰ Hegel, Mantık Bilimi, 251.

⁴⁸¹ Hegel, Mantık Bilimi, 246.

⁴⁸² Hegel, Mantık Bilimi, 244.

⁴⁸³ Hegel, Mantık Bilimi, 251.

varlık ve özün oluşturduğu gerçekliği kavram öğretisi sayesinde tanırız. Hegel ise, varlık ve özün birliğini nesnel mantık, kavramı ise öznel mantık olarak isimlendirmektedir. Varlık ve öz gerçekliğin farklı taraflarını oluşturarak birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu şekilde, varlık ve öz bir araya gelerek sağladıkları bütünlük nesnedir. Bütünlüğü bilinç tanımadığı sürece gerçeklik olarak karşımıza çıkmamaktadır. Hegel’e göre gerçeklik, bilincin bir nesnesi durumuna gelmediği sürece var olduğunu düşünemeyiz. Kavram gücünü burada ortaya çıkarmaktadır. Kavram varlığın gerçekliğini bilincin nesnesi yapan özne olduğunu göstermektedir. Varlığın bilincinde ki varlık kavram olduğunu göstermektedir.⁴⁸⁴ Hegel felsefesinde nesnel mantık öz ve varlığı kapsamaktadır. Öznel mantığında ise, kavram bulunmaktadır.

Gerçeklik kavramlar ile anlatılır. Kavramlar, gerçekliği yargılar şeklinde ifade edebilir. Kavramların gelişimi ile yargılar arasında kıyas yapabiliriz ve bu yargılardan tasıma ulaşmaktayız. Tasım, birbiriyle çelişkili gibi olsa da, gerçekliği oluşturan yargıların bir araya gelmesiyle oluşan bütünlüktür. Bundan dolayı “tasım, kavram ve yargının birliği”⁴⁸⁵ olarak tanımlanmaktadır. Tasım ise ussal olandır. Hegel “ereği kendisi ile birleştiren tasımda özsel olarak uçların olumsuzlaması kendini gösterir.”⁴⁸⁶ Hegel erekselliği şöyle anlamaktadır. Eğer dolaylanmış olan gerçekten yani bir sonuçtan bahsediyorsak, bu sonuç dolaysız olduğunu temel olduğunda kabul ederiz. Sonucun kendi dolaysız biçimi ve dolayimli edimini kapsamakta olduğunu varsayamayız. Sonucun kendini gerçekleştirmesi için ortaya çıkar.

Hegel için ereksellik anlayışı yöntemi ortaya çıkaran, her uğrağın bir ilerleme ve geri dönüş olduğunu ifade eder. Yöntemin her uğradığı somut tümel somutlanması yönündedir. Her yöntemsel ilerlememiz, bir öncekini belirlenimini koruyarak aşılması gerekir. *Aufhebung* (ortadan kaldırma) olarak tanımlanması, Hegel’in diyalektiğinin özünü oluşturmaktadır. Ancak varlık temel özelliğini sürdürür. Bu sayede edimsellikten bahsederiz. Ereksellik varolan her şeyin önceden belirli amacı yerine getirmek için hareketini gösterir. Kavramın hareketi de böyledir. Hegel için kavramın amacı, gerçekliği tanımasıdır. Gerçekliği tanıması, kavramın temelinde bulunan ve kavram tarafından korunarak aşılmış olan varlığın belirlenmesidir. Gerçeklik ve kavram

⁴⁸⁴ Hegel, Mantık Bilimi, 251-252.

⁴⁸⁵ Hegel, Mantık Bilimi, 271.

⁴⁸⁶ Hegel, Mantık Bilimi, 293.

arasında bir uyum vardır. Hegel’de bu birlik “saltık ve tüm gerçekliktir, kendi kendini düşünen ideadır ve hiç kuşkusuz burada düşünen olarak mantıksal idea”⁴⁸⁷ olarak tanımlanır.

Mutlak ide varlığın ve bilmenin özdeşliğidir. Çünkü bilinen nesne yani varlığın özdeşliği olmasıdır. Mutlak ide, felsefenin bildiği anlamda ‘us ’tur. Mutlak ideyi bilmemiz için onun gerçekleşmiş olması gerekir. Hegel’e göre mutlak ide, felsefenin içeriğini oluşturmaktadır. Hegel mutlak idenin görevi varlık ve bilmenin birliği olduğunu savunmaktadır. Bu sebeple mutlak hakikattir. Mantık mutlak idenin nasıl ortaya çıktığını düşünsel bağlamda oluşturur. Burada diyalektik yöntem mevcuttur. Mutlak ide başta soyuttur ve bu belirlenim özü, özün edimselliği olarak tözü oluşturur. Mutlak ide bu belirlenimleri taşıyan bütünlüktür. Hegel’de varlık, kavramın başlangıcıdır. Hegel’in diyalektiği bir amaca doğru, kavram ortaya çıkarmaya doğru gider ve ide tümeli işaret eder. Amaç ise tümelden tikele doğru belirlenimde bulunur ama tekrar tümele geri dönmesi gerekir. Bu Hegel’in felsefeye olan bakışını ortaya koyar. Hegel için, felsefe en evrensel özelliğe sahip olması yanında, evreni düşünerek ele alması anlamını taşır. Düşünme edimini ise, kavramla yaptığımız gerçeği göz önüne alındığında, gerçek olan şeylerin kavram olarak ortaya çıkmasını sağlamak felsefesinin bir görevidir. Hegel’e göre kavram felsefenin asıl alanı belirlemektedir. Her şeyin kavramla bağlantısı olduğunu gösterilmelidir.⁴⁸⁸ Bunların sonucunda “mantık bilimin konusunun ide’nin belirlenimleri olduğunu, yöntemin de bu bilim içinde bilginin biçimi ve kipi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.”⁴⁸⁹ Hegel için ideyi ortaya çıkaran kavramdır. Yöntem ise kavramın incelenmesidir. Bu durumu şöyle ifade edersek; Hegel’in diyalektik yöntemi, tümeli bilginin mutlak olana ulaşmaya kadar giden bir süreçtir. Tikelden başlayarak nesnel gerçekliğin kavramsal gerçeklikle özdeş duruma getirine kadar sürmekte olan bir yöntemdir. Hegel’in diyalektiği tikelden başlayıp mutlak olanın kavramsal gerçekliğine ulaşması ile son bulan bir yöntemdir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Hegel, Mantık Bilimi, 313.

⁴⁸⁸ Akarsu, Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları, 73.

⁴⁸⁹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 308.

⁴⁹⁰ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 309.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE HEGEL FELSEFESİNDE DİYALEKTİK KAVRAMININ KARŞILAŞTIRILMASI

Platon, ilkçağ felsefesindeki görüşleri bakımından felsefe tarihinde iz bırakmış bir filozoftur. Felsefeyi sistematik hale getirmiş ve görüşleri bakımından kendisinden önceki filozoflardan farklı olmasından kaynaklıdır. Hegel ise Alman idealizmini yükselten bir filozof olarak, kurmuş olduğu sistem felsefe tarihinin en genel sistemi olarak görülmektedir. Platon, içinde bulunduğu toplumun problemlerini doğru şekilde analiz edip, bir çözüm sunmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Hegel de yaşadığı dönemdeki siyasi olaylardan etkilenecek felsefi bakışını oluşturmuştur. Platon, Atina'nın siyasi yükselişe geçmesi ve o dönemde düşünürlerin gelmesi, düşünce alanında yükselişe geçmesine neden olmuştur. Hegel, kendi felsefesini yani diyalektik sistemini kurarken 'Herakleitos, Sokrates, Platon felsefelerinin salt etkisi olduğu gibi, ayrıca Aristoteles, Spinoza, Kant, Schelling, Fichte'⁴⁹¹ gibi filozofların felsefelerinden etkileneştir. Hegel, diyalektik düşüncesini oluştururken büyük filozoflardan etkilendiğini söylemek uygun olacaktır.

Platon'un sisteminde bütünlük hakimdir. Diyaloglarında ele aldığı kavramlar birbiriyle bağlantılıdır. Diyaloglarında yöntem olarak diyalektiği kullanmıştır. Devlet diyalogunda geometri ve bazı bilimlerin varlığın sadece bir bölümünü kavrarken, diyalektik varsayımları aşarak onun temellendirilmesini yapabilmek için, başlangıca geri dönmektedir. Diyalektik, kirlenmiş halde bulunan ruhun temizlenmesini yaparak ortaya çıkarmaktadır. Ruhun duyular dünyasından idealara ulaşması için yolları göstermektedir. Daha sonra diyalektiğin sayesinde ruh, yukarı doğru ilerlemeye başlamaktadır. Diyalektik bu süreçte diğer bilimlere başvurmaktadır. Diyalektik diğer

⁴⁹¹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 204.

bilimlerden yardım istemektedir.⁴⁹² Platon diyalektiği, önemli bir yere koymuş ve bilimlerin arasında en değerli diyalektiği görmektedir. Devlet diyalogunda diyalektik kavramına daha sık rastlamaktayız. Devlet kitabının altıncı bölümünden itibaren diyalektiğe ait pasajları bize sunmaktadır. Platon felsefesinde iyi ideasını gerçek bir bilimin konusu olabileceğini söylemektedir.⁴⁹³ Platon’a göre bilenebilen her şey iyi ideasından pay almıştır ve nesnelere gerçekliği veren de iyi ideasıdır. Buradan Platon’un sunduğu tezler hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan değerli görüşlerdir.

Platon diyalektiği, tartışma ve söz sanatı olarak felsefesinde kullanmıştır. Diyaloglarında tartışılan kavramların özlerine ulaşmak için diyalektiği bir araç olarak kullanmıştır. Platon’un diyaloglarında yaptığı tartışmalar evrensel bir özelliğe sahiptirler. Tartışmanın yapısında, diyalektiği yansıtmakta olduğunu görmekteyiz. Bu düşünce “diyalektikte izlenen yolun bir diyalektik”⁴⁹⁴ sunumudur. Platon’un amacı doğru bilgi ve gerçek olana ulaşmak için asıl yolu bulmaktır. Bu noktada diyalektik işin içine girmektedir. Diyalektik “evrensel bir anlatım ve çözümleme aracı olarak görülüp”⁴⁹⁵ kullanılmaktadır. Platon, felsefesini kurarken, kendisinden önceki dönemin sentezini yapmıştır. Doğa filozofları arhke sorunu ile ilgilenirken, Sokrates ve Platon insanı incelemişlerdir. Platon, insan ve doğa üzerine araştırma yapmasının sonucunda elde edilen bilginin değerlendirmesini bütünlük içinde ele almıştır. Bu yüzden sistematik felsefenin başlangıç filozofu olarak görülmektedir. “Tek bir bütün oluşturan, karşılıklı bağıllık içindeki unsurlar dizisi olarak tanımlayabileceğimiz sistem”⁴⁹⁶ evrensel olanı ortaya koyması bağlamında önem taşımaktadır. Platon diyalektiği, farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Diyalektik, epistemoloji ve yöntem olarak anlam kazanmıştır.

Platon, Parmenides’ten gerçekliğin sonsuz olduğunu, değişimlerin gerçek olmadığını görmüştür. Herakleitos’dan ise her şeyin değişim içinde olduğu önermesini almıştır. Herakleitos ve Parmenides’in öğretilerinden kendisi felsefesine uygulamış olduğu öğretileri bulunmaktadır. Platon her iki filozoftan almış olduğu öğretileri birleştirmiştir. Bunun sonunca bilgiyi duyular yoluyla kavranmayacağını ve ortaya

⁴⁹² Cevizci, İdealar Kuramı, 71.

⁴⁹³ Platon, Devlet, 505a.

⁴⁹⁴ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 111.

⁴⁹⁵ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 121.

⁴⁹⁶ Rosenthal ve Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, 419.

çıkmayacağı önermesine varmıştır. Bilgi ancak akıl yoluyla elde edilebileceğini savunmaktadır.⁴⁹⁷ Platon felsefesinde her iki filozoftan izlere rastlamaktayız. Fakat en çok Sokrates'in yolundan ilerlemektedir. Platon, ilk gençlik yıllarında yazdığı diyaloglarında Sokrates'in etkisini daha çok görürken, yaşlılık dönemi diyaloglarında etkisinin azaldığını görmekteyiz. Platon'un diyalektiğe bakış açısı da değişmektedir.

Hegel felsefesinde, diyalektiği farklı boyuta ulaştırmıştır. Hegel felsefesinin temelleri Yunanlılara dayanmaktadır. Felsefesinin temellerini oluştururken Hegel, felsefeye kazandırmak istediği şeyin yeni bir öğreti olmadığını savunmaktadır. Hegel felsefeye kazandığı her şeyin çağdan çağa ulaşabilecek bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Aktarılan öğretilerin özünde hem aynı kalması gerektiğini savunan evrensel felsefeyi savunmuştur. Hegel ilk sistematik filozofları olan Platon ve Aristoteles'in felsefesinin devamı olduğunu düşünmektedir.⁴⁹⁸ Evrensel felsefeyi sadece Platon ve Aristoteles üzerinden değerlendiremeyiz. Filozoflar yaşadıkları dönemlerde evrensel felsefeyi kendilerine uygun bir şekilde işlemişlerdir. Felsefe tarihinde ortak olan nokta düşüncenin özüne aittir. Filozoflar düşüncüyü kendi felsefelerine uygun hale getirmişlerdir. Hegel'in felsefesinden diyalektiği ayrı düşünmemiz mümkün değildir. Felsefesine diyalektiği öyle bir işlemiştir ki diyalektiğin ne olduğunu görmek için tüm felsefesine bakmamız gerekmektedir. Hegel ve Platon sistemli filozoflardan sayılmaktadır. Hegel'in başlangıç noktası Herakleitos'un felsefesidir. Herakleitos felsefesinin özü, oluşturma. Herakleitos felsefesinde gerçek olan daima değişmektedir. Ünlü tezi olan nehirde iki kez yıkanmaz önermesini buna bağlamaktadır. Tüm değişenler ve oluşun karşıtı olarak değişmeyen bir şey olduğunu savunmaktadır. Bunun ise gerçekliğin kendisi olduğunu göstermektedir. Değişenlerin olduğu yerde değişmeyen bir gerçeklik bulunmaktadır.⁴⁹⁹ İnsan baktığı her şeyde zıtlıkları görmesi gerekmektedir. İnsan hem canlı hem de ölüdür. Zamanı geldiğinde ölecektir. Gerçeklik zıtlıkların birliğinden oluşmaktadır. Hegel'de felsefe "çelişmelerin daha doğrusu karşıtların felsefesidir."⁵⁰⁰ Platon felsefesinde böyle bir durum söz konusu değildir. Platon, tek gerçekliğin idealar dünyası olduğunu savunmuş ve duyular dünyasının gerçekliğe ait olmadığını düşünmüştür. Platon, felsefede karşıtların olmadığını savunmuştur. Fakat

⁴⁹⁷ Russell, Batı Felsefe Tarihi 3, 216.

⁴⁹⁸ Stace, Hegel Üzerine, 18.

⁴⁹⁹ Bolay, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, 109.

⁵⁰⁰ Kalıç, Tarihe Adını Yazdıran Yüz Büyük Düşünür, 153.

Platon idealar ve görünüşler dünyası diye ikiye ayırması felsefesinde karşıtlığın olabileceğini göstermektedir. İdealar dünyasının gerçekliğini duyular üzerinden göstermektedir.

Hegel'in diyalektiği sadece Herakleitos'un etkisi altında değil; Platon, Aristoteles, Fichte, Kant ve Schelling gibi büyük filozofların etkisindedir. Hegel'in felsefesi kendisinden önceki filozofların düşüncelerinin özü durumundadır. Hegel'de felsefe karşıtların felsefesi iken, Platon'da tek gerçeklik olarak görmüştür. Hegel diyalektiği, düşüncenin oluşmasını sağlayan bir yoldur. Düşünce kendi kendisinin karşıtını oluşturup, kendisinin çelişkisini oluşturmaktadır. Hegel'in mantığının asıl ilkelerine karşılık gelmektedir. Diyalektik mantığın içerisinde düşüncenin gerçekleşmesini sağlamaktadır.⁵⁰¹ Bu tanım, Platon'un diyalektiğinin Hegel tarafından aşılmış olmasıyla ilişkilidir. Hegel, diyalektik kavramının gerçeklik ile değişme ve çelişkiyi birleştirip, yeniden anlamını oluşturmuştur. Platon ise, diyalektiği değişenlerden değişmeye götüren bir yol olarak görmektedir. Platon'un felsefesi, geleneksel bir yapıya sahiptir. Platon'un geleneksel yorumunu, Hegel felsefesini oluşturmak için temel olduğunu vurgulamaktadır. Platon'un öğretilerini Hegel felsefesinde yorumlamaktadır.⁵⁰² Platon, ilk ilke olarak idealar dünyasını benimsemektedir. Her şeyin bir ideası bulunmaktadır ve kalem idealar dünyasında varolduğu için duyular dünyasında kalemin varlığından söz edebiliyoruz. Diğer taraftan Kant, kategorileri evrensel olarak görmüştür. Hegel iki farklı teoriden, Platon'un savunduğu ilk ilkenin nesnel ve evrenselden meydana geldiği görüşünü benimsemiştir. İlk ilke Hegel ve Platon'da "bütün evrenseller değil, katıksız duyusal olmayan evrenseller sistemi"⁵⁰³ görüşünü benimsemişlerdir.

Platon, diyalektiği tartışmalarının belli bir aşamalara gelmesi için bir araç olarak görürken, Hegel ise tinin özgürlüğüne kavuşması için kullanmaktadır. Hegel diyalektiğin işlevini; bir bütünlük sağlayan olarak görmektedir. Evren, doğa ve insan bir bütündür ve diyalektiğin birer parçalarıdır. Hegel varlığın bilimsel alanında, evrenin-doğanın ve insanın bağlantılarını ortaya çıkarıp onlar üzerinde evrensel bir bütünlüğü

⁵⁰¹ Hegel, Seçme Parçalar, çev. H. Demirhan, (Ankara: Onur Yayınları, 2011), 85.

⁵⁰² Stace, Hegel Üzerine, 23.

⁵⁰³ Stace, Hegel Üzerine, 88.

sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır.⁵⁰⁴ Hegel felsefesinin temelinde bize vermek istediği nokta, özsel bir öğreti değil özünde hep aynı kalan evrensel olan felsefedir. Bu anlamda Platon'un felsefesinin devamı niteliğindedir. Evrensel felsefenin yapmış olduğu bütünlüğü oluşturma çabası, Hegel'de de devam etmektedir. Herakleitos'un her şey değişim ve oluş içerisinde önermesini alarak, varlık felsefesinde varlık-yokluk arasındaki özdeşliği kurmaktadır. Hegel'de us'un görevi, oluş için bir araç olmasıdır. Hegel, ilkçağ filozoflarına uygun bir şekilde idenin sonsuz ve bütünlük için de kavranması gerektiğini savunur ve karşıtlar birliğine dayandırmaktadır. Bu noktada Platon ve Aristoteles'in ide'ye bakış açılarının izlerine rastlamaktayız.

Herakleitos felsefesinde ki karşıtlar birliğinde uyum söz konusudur. Platon'a göre de, uyum olması için farklı olanları birleştirilmesi gerekmektedir. Hegel, uyumu oluş ile özdeş kılmaktadır ve "bu uyum salt değişmedir, doğrudan doğruya oluştur, ama başka olan olarak değil, yani şimdi 'şu' ve sonrada başkası olan olarak değil."⁵⁰⁵ Tekil olanlar, başkadan ayrıdır ama varolması için kendi içinde başkayı bulundurmaktadırlar. Notalarda birbirinden ayrıdır ama birleşince bir uyum içerisinde. Diyalektik, nesneyi kendisinin içinde düşünmeli ve evrensel belirlenimlere göre kavramalıdır. Nesne, kendisini karşıtlarıyla üretir ve kendisini ortaya koyar. Dış dünyadan kalkılarak ulaşılmaya çalışan öznel diyalektik ancak yanlısın içinde hakiki olanı bulduğunda doğru sayar. Fakat gerçek diyalektik, nesneyi bütün olarak kavrar ve çözümler. Platon, duysal dünyadan hareketle hakiki olana ulaşmaktadır. Hegel ise nesneyi bir bütün olarak kavramakta ve onu çözümleyene kadar bırakmamaktadır. Platon'a göre kavram logosun kendisini zamansız şeylerde göstermesini sağladığını savunmaktadır. Kavramın logos ile ilişki içerisinde olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰⁶ Varlığın duysal alanda bulunması onun değişken bir şeye sahip olmasına neden olmaktadır. Hakikati açıklayan logos ise değişmeyen ve sonsuzdur. Platon'a göre, zamansal olan insanın tarih bilimi mümkün olamaz. Çünkü logos zamansal değildir. Hegel ise, zamanı insanla özdeşirmektedir. Kavram ve zamanı özdeş tutmak insanın kavranmasını mümkün kılmaktadır. Kavram tarihin içerisinde varlığı kendisi ile açıklayan insan ampirik olarak varolandır. Hegel'in felsefesinde kavramı ve insanın aynı şey olduğunu savunmaktadır. İnsanın gerçek tarihini oluşturan şey ise zaman olduğunu vurgulamaktadır. Platon

⁵⁰⁴ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 204.

⁵⁰⁵ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 212.

⁵⁰⁶ Bumin, Hegel- Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi, 71.

felsefesinde her şey kavramlara dayanmalıydı. Çünkü kavramlar ideaları yansıtmaktaydı. Diyaloglarında kullanılan soru-cevap tekniği, karşısındaki kişinin düşüncelerini harekete geçirmekteydi. Kavramlar gerçeği içinde barındırmaktadır. Kavramların nesnel bir öz olması Hegel'in felsefesinde kullanmış olduğu diyalektik yöntemdir.

Sokrates, felsefesinde düşünen varlık olan insanı her şeyin ölçüsü olduğu tezini savunmaktadır. Burada gerçek düşünceyi ortaya çıkarmaktadır. Hegel Sokrates'in felsefesinde bu önermesini bularak, düşüncenin nesnellığe geçişini savunur. "Gerçek düşünce kendine özgü bir biçimde düşünür; bu nedenle de içeriği yalnızca öznel değil, tam tersine nesnel olur."⁵⁰⁷ Hegel'e göre, Platon ve Sokrates felsefesinde öznel buluruz ama nesnellikte içindedir. Sonucu düşünmeye indirgenmektedir. Bu düşünce felsefeye yeni bir özellik katmıştır. Hegel usallık yolunu, Platon'un diyalektiğine bağlayarak felsefi bütünlüğünü oluşturmuştur. Platon'da zihnin evrenselliği içinde nesnellığı göstermektedir. Hegel'de diyalektik düşüncenin nesnel olması için çabalamaktadır. Hegel, evrenselliği usun oluşturduğunu felsefesinde göstermektedir. Platon'da evrensel kendi bilincimizin özgürlüğünü bulmasıdır. Bu sebeple Hegel'de diyalektik, düşünmenin özgürlüğüdür. Hegel, mantık biliminde yapmak istediği şey evren-doğa-insanı bütün olarak açıklamaktır. Buradaki amaç, düşünce ve maddesel dünyayı birbirine bağlamaktır. Hegel, iki ayrı dünyayı birbirine bağlamak için mantık bilimini gerçekleştirmektedir. Bu bilim "evren-doğa-insan varlığı üçlüsünün ilk nedenini, mantıksal bir temele dayandırılacaktır. Çünkü bu temelde biz, bu üçlünün ilk nedenini, yani us'un ürünü olan düşünceyi"⁵⁰⁸ bulmaktayız. Maddesel olan dünya, düşünsel dünyadan çıkmaktadır. İlk neden olarak maddesel dünyayı soyutlamak gerekmektedir. Bu noktada açık bir şekilde, Platon'dan etkilendiğini görmekteyiz. Hegel felsefesinde ideaların soyut olmadıklarını göstermiştir. İyinin, güzelin varlığı olarak, ideanın belirlenimini kendi olgusal varlığıyla göstermektedir. Tüm amacı diyalektiğin gücünden alarak gerçekliğe direnmemektedir.

Hegel bütünü oluştururken, aklın yasalarına uygun bir gerçeklik kurmalıyız. Karşıtların birliğinden bize diyalektiğe geçişini göstermektedir. Karşıtlar birliğini kabul

⁵⁰⁷ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 225.

⁵⁰⁸ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 226.

edip, tarihsel özellik kazandırmaktadır. Platon Diyalektiği felsefesinde, öznel görünüş altında evrensellik olmayacağını, ona tarihsellik verirse nesnel diyalektiğe dönüşebileceğini savunmuştur. Karşıtlar birliği içinde olmayan diyalektik sağlam değildir. Diyalektiğin amacı, nesnelliği sağlamaktır. Nesnel diyalektik karşıtların birliğini ve tarihi oluşturmaktadır. Platon felsefesinde, böyle tarihsel diyalektik yoktur. Hegel'e göre gerçek diyalektik "yok-varlık ile varlığı, bir ile çok'u içeren ve bunların bir bütünün parçaları oluşturduklarını gösterendir."⁵⁰⁹ Nesnel diyalektik çokluğun içindeki biri göstermektedir ve çözümlemeler yaparak sorunu çözmektedir. Hegel'e göre Platon diyaloglarında nesnel diyalektiği belirlemek açısından çözümlemeler yapmaktadır. Platon, "güç ve doğru olan, başkanın aynı ve aynı da başka olduğunu ve işin aslında bunun bir tek ve aynı bakımından"⁵¹⁰ böyle olduğunu göstermektir. Açıkça görülüyor ki, özdeşlik ve ayırım ilkelerinin çözümlenmesi yapılmaktadır.

Hegel'e göre diyalektik, eski zamanlarda olumsuz sonuca götüren bir yol ve sanat olarak görülmüştür. Bu durum ise diyalektik hakkında yanlış yargılara sebep olmuştur. Platon, diyalektiğin başlangıcı olarak görülmektedir. Hegel Platon'un, diyalektiğin babası olduğunu savunmaktadır. Hegel Thales'in doğa felsefesinde, Sokrates'in ise ahlak alanında bu unvana sahip olduğunu savunmaktadır.⁵¹¹ Hegel ile birlikte diyalektik, yeni bir anlam kazanmaktadır. Hegel'de diyalektik ne bir sanat, ne de özsel bir durumdur. Hatta diyalektiğe sanat gözüyle bakmak, onun küçümsenmesine neden olmuştur. Diyalektik, Kant felsefesinde aklın zorunlu yapısı olarak kullanılmıştır. Hegel'de diyalektiği sanat olarak görmez ve onu aklın parçaları olan kavram kategorisi olarak görmektedir. Diyalektik, evren-doğa-insan üçlüsünü birleştiren ve onu açıklayan, evrensel sonuca götüren bilimdir. Platon, bilgidен soyut yapılarını ele alarak ve içkin olanı ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Salt bilginin yöntemi ise çözümsel ve birleşimsel olmalıdır. "Tümelden tikele gidişi hazırlayan nesne, sonunda yöntem içinde yeniden tümele ulaşmakta ve kendini bu kez başka"⁵¹² olarak görmektedir. Hegel'de Platon'un bu önermesinden etkilenmiştir. Nesne çözümlemeye uğrayarak, kendisini başka olarak görmektedir. Tümelin kendisini başkası yapması ve yargının çözümsel olmasını ancak diyalektik yapmaktadır. Hegel, diyalektiğin sentetik ve çözümsel

⁵⁰⁹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 233.

⁵¹⁰ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 233.

⁵¹¹ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 252.

⁵¹² Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 254.

özelliklerini göstermektedir. Platon ise idealar kuramında diyalektiğin özelliklerini göstermiştir.

Hegel ve Platon'un yapmak istedikleri, kavramın özüne ulaşmaktır. Her iki filozofun amacı ideyi aramaktır. Hegel felsefesinde diyalektik, aklın nesne ve özneyi açığa vurması iken Platon'da aynının başkanın birbirlerinin içinde olduğunu göstermektedir. Hegel'de aynının ve başkanın arasındaki bağlantıyı diyalektik ile kurmaya çalışmaktadır. Her iki filozofta da kavram, nesnel özdür. Platon, kavramın dolayimsız olmadığını gösterir. Dolayimsızlık duyulara aittir, kavrama değildir. Kavram, nesnel öz olmakla birlikte akılla algılanmaktadır. Platon diyalektiği, ideaların iç düşünmesine uygulamakta iken, Hegel ahlak ve bilimsel kavramlarda kullanmaktadır. Diyalektik, gerçeklik yöntemidir ve gerçekliğe ulaşmaya çalışmaktadır. Hegel'de gerçek "saltık bilgi yani Tanrı'nın bilgisi ve Tanrı'dır."⁵¹³ Diyalektik yöntem tarihsel bir yürüştür. Platon'da devlet diyalogunda diyalektik yürüyüşten bahsetmiştir. Platon, felsefesinde ilk ilke idealar dünyası iken, Hegel'de evrensel dizgedir. Platon, iki ayrı dünya belirler: idealar-görünümler. Hegel ise, iki ayrı dünyayı birleştirmektedir. Hegel felsefesinde bir taraftan Herakleitos'un yapmış olduğu görünüş ve gerçekliğin ayrımını almıştır. Diğer taraftan da Parmenides ve Platon'un gerçekliğin değişim olmadığı savları almıştır. Hegel felsefesinde gerçekliğin ussal olduğunu ve ortada olan ayrımın gerekliliğini savunmaktadır.⁵¹⁴ Hegel ise arasındaki ayrımı, sadece sınırlı ve aşılması gereken bir durum olarak görmektedir.

Hegel felsefesinde diyalektik, en soyuttan genele, somuttan öznele giden bir süreçtir. Diyalektiğin tümevarım-tümdengelim özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu tür özelliği Platon'da da görmekteyiz. Diyalektik, bilgi elde etmek için akıl yoluyla en üst soyuta, en iç öznele inen-çıkan bir yöntemle gerçekliğe ulaşmayı amaçlamıştır. Hegel sayesinde diyalektik, düşünceyi evrensel hale getirmektedir. Düşünce insanlığın anlığına ait olmaktan kurtulup, gerçek ontolojiye ulaşmaktadır. Hegel'e göre, Platon'un Parmenides diyalogu geleneksel diyalektiğin en önemli çalışması olduğunu savunmaktadır.⁵¹⁵ Bu yapıtta, akılsal ve kavramsal olan düşüncenin karşıtıyla birlikte varolmasını ve çelişkilerin çözülmesini temel almıştır. Platon'la birlikte diyalektik,

⁵¹³ Yenişehirlioğlu, Felsefe ve Diyalektik, 257.

⁵¹⁴ Şahin Özçınar, 'Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel'in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği', Kaygı dergisi, sayı: 22, (2014), 101.

⁵¹⁵ Özçınar, 'Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel'in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği', 106.

aklın ilkesi olan düşünce özelliği kazanmıştır. Platon diyalektiği; karşıtların birliğine, olumsuzluk sağlayan Sofistlere, düşüncenin ilerlemesini engelleyen sürece karşı çıkmıştır. Bilginin olanaklı hale gelmesini sağlayan bir yöntemdir. Hegel'e göre Platon'da diyalektik, düşüncenin olumsuz ve nesnel halidir. Gerçekliği, kendi içinde karşıtıyla bütün olarak göstermektedir. Duyusal alandan gerçek olan varlığa geçiştir. Duyular, bilgiyi vermez ve başkası tarafından gerçekleşmeyi bekler. Platon, felsefesine tikel olanla başlar ama tikelle devam etmez çünkü tikel olan çelişkiden kurtulmamıştır. Platon'da diyalektik, düşüncenin bilimi ve düşüncüyü kavrayandır. Hegel'e göre Platon'un erken dönemine denk gelen diyaloglarında diyalektiğin tam olarak gelişmediğini vurgulamaktadır. Diyalektik asıl formuna kavuşmamıştır. Hegel Platon'un eksik kalan diyalektiğini Sofistler ile ortak bir noktası olduğunu düşünmektedir.⁵¹⁶ Olumsuz bir özellik olsa da, yanılsama oluşturan bir sanat değildir.

Özçınar'a göre, Hegel, Platon felsefesinin de diyalektiğini oluşturmada ana temel olduğunu vurgulamaktadır. Hegel bu noktada diyalektiğin ilkelerini Platon'la ilişkilendirmektedir. Hegel, kendi felsefesini oluştururken Platon felsefesini temele almıştır. Hegel için diyalektik Platon'un izlerini taşımaktadır. Diyalektik karşıtların birliğini oluşturmaktadır. Bu yüzden diyalektik, olumsuz sonucu elde etmez.⁵¹⁷ Platon'a göre, en güzel iyiye ancak bedensel olandan ayrıldığı zaman ulaşılabilir. Diyaloglarında bedensel olandan ideal olana yükselmeyi şiirsel anlatımıyla, Şölen diyalogunda görmek mümkündür. Platon felsefesinde, aslında olgunlaşmayı duyusal dünyadan gerçek olan idealara yönelmesini anlatır. Platon, bu noktada Herakleitos'tan ayrılmaktadır. Herakleitos'un oluşa yüklemiş olduğu usu, Platon'da arka planda görmek mümkündür. Platon'un diyalektiği gözler önüne sunduğu diyaloglarından en önemlileri: Sofist ve Parmenides'tir. Sofist diyalogunda, oluşu varlığın temeline yerleştirirken, Parmenides'te oluşu varoluş açısından değerlendirmektedir. Diyalektiği akıl yürütme yöntemi olarak ele almaktadır. Platon, idealara olan bakışından ideaların gerçekliğe sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. Platon'un idealar ve oluş dünyası arasındaki yaptığı kesin ayrımı net olarak görmek mümkündür. Ayrım yaparken, birbirinden tamamen soyutlamamıştır. Oluş dünyasında bedensel olarak varoluşun idealar dünyasında hakiki düşünmeden pay aldığını görürüz.

⁵¹⁶ Özçınar, 'Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel'in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği', 107.

⁵¹⁷ Özçınar, 'Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel'in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği', 108.

Platon “oluşa tabi olmayı ilineksel olmak ile özdeş kılan bu anlayış, evrensel ve ideal olanın zorunlu varlığı karşısında bireysel şeylerin varlığını olumsuz kılmaktadır.”⁵¹⁸ Bu teze göre, Platon diyalektiği, Hegel’in diyalektiği karşısında yetersiz olarak görülebilir. İdealar tözsel bir özellik taşımaktadır. İdealar mekân-zaman içerisinde algılanamaz. Eğer algılanabilir olursa oluşa ait olacaktı. Hegel “oluşmak kendi kavramına özdeş olmamak ve kendi varoluş mantığına kendi dışında iye olmaktır. Oluşan şeylerin duyumsanması bu bağlamda onların mantığının düşünülmesi ile zorunlu bir başlangıçtır.”⁵¹⁹ Hegel’in bilinci duyumdan uzak düşünmeye doğru yönelmesi kavramsal bir örnek olarak verilebilir.

Platon’da ise bilme tamamen açık değil, aksine oluş dünyasını düşünmenin önünde engel olarak algılanmaktadır. Platon diyalektiğinde ideaları, duyular dünyasında bulunan çokluktan arındırmaya çalışır. Platon, ortaya çıkacak çelişkileri kaldırmak için pay alma yöntemini sunmuş, bu nedenle duyusal dünyasından tamamen ayırmamıştır. Bu yaklaşım Hegel’e göre, bir çıkmaza yol açacaktır, duyular dünyası idealardan pay aldığı için varolmaktadır fakat idealar duyular dünyası olmadan da var olabilir. Bu düşünce bizi çıkmaza götürmektedir. Platon; Phaidon diyalogunda Sokrates’in zehiri içmeden önceki konuşmasını bize aktarmaktadır. Asıl konu ise, ruhun ölümsüzlüğü üzerinedir. Sokrates “insanlar gerçekten de felsefeyle ilgilenenlerin ölmek için çalıştıklarını fark etmezler. İnsan tüm yaşamı boyunca ölümü bekleyip, ölüm anı geldiğinde bundan rahatsız olursa saçma bir durum yaşanmış olur.”⁵²⁰ Ölüm, ruhun sonsuz olmasına, bedeninde yok olmasına sebep olmaktadır. Ruh bedenden ayrılıp, akılsal düşünme ile kendi varlığını koruyarak devam etmektedir. Hegel felsefesinde bu varsayım, kendinde kendi için varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon, düşünmenin Hegel felsefesinin kavranmasında öncü konumundadır. Platon, ruhun ölmediğini ama bedenın ölüme tabi olduğunu gösterir. Bedene canlılığı, ruh vermektedir ve canlılığın kendisi ruhtur. Ruh ve beden birbirinden ayrılınca birisinin yokluğu diğerinin varlığına sebep olmaktadır. Hegel Platon’un bu tavrını, soyut özdeşlik olarak görmektedir ve diyalektiğini zayıflatan nokta olduğunu düşünmektedir.

⁵¹⁸ Enver Orman, ‘Platon’un Ruhı ve Hegel’in Tini’, Yeditepe’de Felsefe Dergisi, 15-46, (2008), 18.

⁵¹⁹ Orman, ‘Platon’un Ruhı ve Hegel’in Tini’, 19.

⁵²⁰ Platon, Phaidon, 52.

Platon, devlet diyalogunda iki dünyadan bahseder; birisi görünen dünya, diğeri de idealar dünyasıdır. Platon ünlü çizgi benzetmesini, beden ve ruh ayrımı üzerinde göstermektedir. Duyular ve idealar arasındaki ayrımını, beden-ruh ayrımına eş tutar. Ruhun varolması ruhun bilinmesidir. Beden tarafından duyumsanabilen her şey sonludur. Beden de maddi dünyada varolduğu için, taşıdığı değer de maddi değere sahip olmaktadır. Hegel idealizminde, ruh-beden arasındaki ayrım, mekânsal bir fark olmasının dışında varoluşuna dair taşıdığı zamansal farktan dolayı sorunlar oluşturacağını düşünmektedir. Hegel, böyle bir durumun sonuncunda ruhu maddi düzleme indirgemek zorunda kalabileceğimizi vurgulamıştır. Beden ve ruh arasındaki ayrımı kavramsal ve içsel nedenlerle açıklamamız daha doğru sonuçlar verecektir.

Hegel'e göre, Platon'un ortaya koyduğu felsefe tamamen mitolojik öğelerinden arındırılmamıştır. Hegel felsefesinde ruh, Geist'in sonlu bir aşamasıdır. Platon'un sunduğu ruh ise tüm maddi özelliklerden arındırılmış bir konumdur. Hegel'in idealizmi; Platon'un idealizmine göre, kavramlar arasında bütünsel bir ilişki sunmaktadır. Hegel ise, kavramlar arasındaki derin ilişkiyi diyalektik ile göstermektedir. Platon'un idealar ve duyular arasındaki kurduğu ilişki bağlamında bir takım sorunlar taşımaktadır. Fakat Hegel'in kurduğu doğa ve idealar arasındaki ilişki daha sağlam temellere sahiptir. Hegel'in felsefesinde kurduğu mantık, oluşu sunmaktadır. Bu yaklaşımı Herakleitos'a olan ilgisinden kaynakladığını söyleyebiliriz. Hegel, kendi felsefesini oluştururken, kendisinden önceki felsefi akımları ve filozofları analiz etmiştir. Bu ise Hegel'i bir adım öne taşımaktadır. Parmenides ile varlığın mutlaklığını göstermeye çalışır. Varlığın mutlak bilgisi oluşun birliğidir. Hegel, diyalektik ile varlığın içsellğine vurgu yapar. Varlık ve yokluk arasında bir ayrım sunmaz, çünkü böyle bir ayrım varlığın yokluğa ait olmasına sebep olacağını düşünmektedir. Platon'un bu noktayı, akılsal açıdan temelsiz bıraktığını düşünmektedir. Bu yüzden bir ayrımın olması varlığı-yokluğa özdeş kılmaktadır. Varlığın var olmasından dolayı, her şey bir şekilde varlığa ait olmaktadır. Hegel felsefesinde, çokluğun-yokluğun varlık üzerinde oluşması bir belirlenime sahip olmaktır. Varlığı-yokluğu birbirinden ayırmaz veya varlıktan yokluk soyutlanamaz. Bu düşünce bizi evrensel boyuta ulaştırmamaktadır.

Hegel, diyalektik kavramların karşıtlarıyla etkileşim içinde gerçek olabileceğini vurgulamaktadır. Varlığın içinde yokluk ve çelişki hep olması gerekmektedir. Hegel, tüm felsefesini bu tez üzerine kurmuştur. Hegel’de kendisinden önceki filozofların yapmış oldukları gibi, felsefenin değerinin farkına varmıştır. Varlık, sınırsız ve sonsuzdur. Varlığın yokluğu işaret etmesi kendi içsel mantığıyla açıklanabilir. Hegel, diyalektiği bu şekilde işlemektedir. Platon ise felsefesinde, varlığı oluştan ayırmış ve öz-görünüş arasında ayırım yapmıştır. Hegel ise varlık-yokluk arasında ayırım yerine birliğin olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Platon’u eleştirmektedir. Hegel mantığında; ayrımları oluş, birlik ve bütün halinde idea da us temelli ortaya koymaktaydı. Platon’da idealar aşkın olarak ortaya konulmakta ve us temelli açıklanabilmektedir. Hegel’de artık ayrımlar değil, çelişkiler üzerinden varlıklar belirlenim kazanmaktadır. Dasein kavramı; “belirlenimli bir varlık olarak bir şeydir; kendisi olmadan önce kendisini çevreleyen dışsallık ve başkalıkta gizil olarak vardır ve ortaya çıktıktan sonra bu kendi kendisine soyut ve basit özdeşlikte kendi yokluğunu gizil olarak içerir.”⁵²¹ Dasein, hem yokluğu hem de varlığı kendisinde buldurmaktadır. Hegel’de çelişki, oluş ve varlık birbirinden ayrıldığı zaman hakiki olanı vermez. Hegel’in mantık felsefesinin de düşünme oluşun içerisinde gerçekleşir ve maddi görünüme sahiptir. Platon’un idealarından farklı bir durum söz konusudur. İdealar, duyular dünyasında varolan her şeyin bütünü kapsamaktadır. Hegel’de ise bütünlüğü kavramların birbirlerini aşarak, bir diğerine ulaşma ile oluşmaktadır.

Platon’un epistemolojisinde hakiki olan ideaların bilgisidir ve en yüksek idea iyi ideasıdır. Duyular dünyasını aşan konumundadır. Devlet diyalogunda iyi ideasını düşüncenin hakikatini oluşturan ve bilginin elde edilmesini sağlayan bir kuvvet olduğunu söylemektedir. İyi ideasını akıl, gerçekliğin nedeni olarak görmektedir. Hakikat ve bilgi bizim için ne kadar muhteşem olarak görülüyorsa, iyi ideası daha fazla muhteşem olduğunu vurgulamaktadır. İyi ideasını hakikat ve bilginin yerine koyamayız. Sadece iyi ideasının parçası olduğunu söyleyebiliriz. Hakikat ve bilgi iyi ideasına benzetebiliriz fakat iyi ideasının yerine koyamayız.⁵²²

⁵²¹ Orman, ‘Platon’un Ruhu ve Hegel’in Tini’, 32.

⁵²² Platon, Devlet, 205.

Platon, iyi ideasını aşkın olarak konumlandırmaktadır. Usa ait olan gerçekliğin kendisidir. Hegel için idea, usu aşan durumda değildir. İdea, us ile aynı değerdedir. Hegel felsefesinde doğa, kendisini karşıtı olarak ideada göstermektedir. İdea kendisinin karşıtı olarak doğayı gösterirken, ideanın doğa olarak varolmasını sağlamaktadır. Platon'da doğa, oluşa tabi ve görünür olmaya çalışmaktadır. Hegel için oluşa tabi olmak zorunlu özelliğidir. Doğa özgürlüğün gerçekleşmesi için bir basamak durumdadır. Hegel felsefesinde tin, kavramları monist yapıyı belirlemektedir. Platon'da idealizm idealar ve duyular dünyasını ayıran, akılcı düşünmeyi tamamen salt biçimi gerektirmektedir. Düşünülür ve duyular dünyası arasındaki ayrım, insan yani idealara yöneldiği takdirde hakikate ulaşmaktadır. Hegel karşıtların önemine vurgu yaparken, özdeşlik ve bilincin altını özellikle çizmektedir. Karşıt olanlar somut bir varlığa sahipken, Platon'da idealar duyular arasında yaptığı ayrımdan birliği oluşturmaktadır. Diyalektik her iki filozofta toplumu ve devleti açıklamaktadır.

Hegel felsefesinde, varolan her şey tine içkin durumundadır. Tin bilinçsiz olanın, bilinçli hale gelmesine neden olmaktadır. Doğada bilinçsiz bulunan varlık kendinde varlıktır. İnsan bilincinin, usla buluşması ise kendi için varlıktır. Hegel'in tin felsefesinde ruh, doğadan ve bilinçsiz olan şeylerden kurtulamamaktadır. Öznel tin olarak açıkladığı şeyler, Platon'un mağara benzetmesindeki zincirlenmiş insanları temsil etmektedir. Nesnel tin ise, bilinçli usun kendisini doğada egemen olmaya çalışmasıdır. Diyalektik, karşıtların varlığını açıklayan konumundadır. Öznel ve nesnel tinde diyalektik karşıtlar var olmadan gelişme gösteremez. Hegel, bu durumda Platon'dan ayrılmaktadır. Platon'un bahsettiği gibi beden ruhun hapishanesi değildir. Diyalektiğin özü, ruhun gerçekleştirme alanıdır.

Hegel, "Platon kavram olarak kavramın arı, düşünmenin önemini ilk bütün açıklığıyla vurgulamış filozoftur. Platon'un mutlak doğruluğun yalnızca ussal düşünme ediminde dile gelebileceğinin açık bilinciyle karşılaşmaktayız. Üstelik düşünce ve kavram yalnızca öznel değil nesnel bir öz taşımakta ve idea adını almaktadır."⁵²³ Platon'un felsefe açısından öneminden bahsetmektedir. Hegel'e göre, Platon felsefesini tam olarak sistematik şekilde sunmak zordur. Diyaloglarında birçok konu birbirine karışmış durumdadır. Platon idealar ve duyusal dünya arasında yaptığı ayrım, ussal

⁵²³ Orman, 'Platon'un Ruhu ve Hegel'in Tini', 42.

tanımlamaların yapılmasına engel olmaktadır. Diğer taraftan Hegel’de ruh, bedenden ayrı varolamaz. Ruh, ussal sürecin başlangıcıdır. Ruh, bedenin duyumsanan tarafıdır. Tin, doğanın kendisinde karşıtları içerisinde gerçekleştirme sürecidir. Doğa, ruhun vazgeçilmez alanıdır.

Diyalektik sonlu olan her şeyin öz ve gerçekliğini göstermektedir. Diyalektik içkin alana geçişi sağlar ve sınırlılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Diyalektiğin felsefenin içerisinde yeni bulunan bir şey olmadığını söylemektedir. Platon felsefe tarihinde diyalektiği bulan kişi olarak görülmektedir. Platon diyalektiği ilk kez bilimsel boyutta ve nesnel olarak ele alan filozoftur. Platon felsefesinde diyalektiği farklı açılardan ele almıştır. Diyalektiğe yeni bir anlam kazandırmıştır.⁵²⁴ Platon diyaloglarında diyalektik, inceleme ile sonlu belirlenimleri göstermektedir. Modern çağda ise Kant, diyalektiğe yeni bir anlam kazandırmıştır. Kant felsefesinde diyalektiği tekrar ortaya çıkarmaktadır. Hatta felsefesinin önemli kısmını diyalektiğe ayırmıştır. Kant diyalektiği ele alırken Platon’dan yararlanmıştır. Kant felsefesinde arı usun yıkım olduğunu göstererek, Platon’a olan borcunu ödediğini savunmaktadır.⁵²⁵ Hegel’de modern anlamda diyalektiği felsefesinde incelemeye devam etmiştir. Platon’un eksik taraflarını tamamlayarak ve yeni anlamlar kazandırarak devam etmiştir.

Hegel’e göre, tarihsel zorunluluk ahlaktan daha üstündür. Hegel ilk olarak Platon’un getirmiş olduğu karşıtlığı, siyasal alandaki amaçlar ile araçların karşıtlığını ortadan kaldırmayı sağlamıştır. İnsanın eylemleri tarihsel akıla uygun olmalıdır. Hegel’e göre tarih, akıl tarafından yönetilen bir süreçtir. Bu süreç ise diyalektiktir. Hegel felsefesinde kavramın özünü kendisiyle çözmekte ve karşıtına geçmektedir. Bu aşama olumsuzlama olarak adlandırılabilir. Bu diyalektik sürecin sonucudur. Hegel’in yöntemi diyalektik olarak bilinmektedir. Diyalektik Platon’un diyaloglarında olduğu gibi sonuçsuz ve olumsuzdur. Diyalektiksel us çelişkisi olmayan anlağın belirlenimini yok etmektedir. Diyalektiksel us’un yapmış olduğu şey yokluğa neden olmaz. Aksine belirli olan bir olumsuzlamanın yapılmasıdır.⁵²⁶ Salt kendisi değil, karşıtının da ilk olumsuzlanmasıdır.

⁵²⁴ Hegel, Mantık Bilimi, 155.

⁵²⁵ Hegel, Mantık Bilimi, 22.

⁵²⁶ Hegel, Tinin Görüngübilimi, 14.

Platon ve Hegel'in diyalektiği, düşüncemizde bulunan kavramlardır ve kavramlar sayesinde düşünceye dönüşmektedir. Diyalektik, bilinç düşünce olarak kendine has bir özelliğe sahiptir. Düşünce bu sistemin içerisinde varolmaktadır. Bilinç ve düşüncenin dışı dönük hareketi insanın kendi varlığını tanımasını sağlamaktadır. Ruhun özü, düşüncedir. Platon ve Hegel'de ruh değişimlerle yenilenmektedir. Ruhun değişimleri diyalektik yolla mümkün olmaktadır. Platon ve Hegel'in felsefesinde duyular, gerçekliğe tabidir. Duyuların varlığı gerçekliğe aittir. Fakat gerçeklik duyulara bağımlı değildir. Duyular değişmekte olup, gerçeklik değişmeyendir. İnsanın varlığını tanıması ve gerçekleştirmesi için doğayla bütünleşmektedir. Bu düşünce Platon'da ahlaksal alanla eşdeğerdir. Hegel'de ise, tinsel alana aittir. Platon ve Hegel'de gerçek olan düşünce hem araç hem de amaçtır. Doğayla bütünleşen düşünce diyalektik özelliğe sahiptir. Platon'un nedensellik fikrini Hegel kabul etmemektedir. Her şeyi bir nedene bağlamak, çözümlenemeyecek bir durumdur. Hegel öz-görünüş ayrımını da kabul etmemektedir. Hegel için gerçeklik, tarihselliğin içindedir. Kavramlar insan eylemleri sonucunda somutluk kazanmaktadır. Hegel'e göre Sokrates ve Platon'un diyalektiği, karşısındaki kişilerin savunduğu fikirlerin karşısına ulaştırmayı hedefliyordu. Hegel'e göre, eğer sofistler kendilerinin öğretmenler olduğunu düşünürlerse, Sokrates ise Protagoras'a uyguladığı yöntem ile öğrenmenin yalnızca anımsama olduğunu onaylamak zorunda bırakmasının doğal olduğunu savunmaktadır.⁵²⁷ Platon diyaloglarında diyalektik inceleme ile duyusal olanların sonluluklarını göstermektedir.

Diyalektik yöntem felsefenin tarihi kadar eskidir. Platon ve Sokrates sistemli bir şekilde kullanan ilk filozoflardır. Diyalektiği her alanda kullanmak mümkündür. İnsan biriyle tartışmaya gireceği zaman kendi görüşlerini kanıtlayarak, başkasının düşüncelerini çürüterek ikna etmeye çalışmasıdır. Felsefe içerisinde bir kavramı açıklayacağımız zaman diyalektik yöntemle başvuruyoruz. Platon bilime ve hakikate diyalektik yoluyla ulaşabileceğimizi düşünmektedir. Hakikate, karşıt olanların çarpışması ile ulaşılmaktadır. Tek olana yani idealara ulaşmaya dek diyalektik sürmektedir. Hegel'de ise diyalektik, ortadan kaldırmadır. Platon diyaloglarında girmiş olduğu tartışmalarda kavramın hakikatine diyalektik ile göstermektedir. Hegel ise, diyalektik yaklaşımları felsefesinde betimlemektedir. Hakikati aramak ve açıklamak diyalektik yöntem ile açığa çıkmaktadır. Hegel Platon'un diyalektiğini yeniden keşfetti

⁵²⁷ Hegel, Mantık Bilimi, 155.

ve yeni anlamlar yükleyerek tekrardan gündeme getirmiştir. Platon'dan Hegel'e kadar diyalektik gerçekiğin yöntemi iken, Hegel'de ise gerçeğin betimlenmesidir.

SONUÇ

Felsefe tarihinde, birçok filozof tarafından üzerine düşünölmüş olan diyalektik, karşımıza bir yöntem veya varlığın ilk ilkesi olarak çıkmaktadır. Felsefe tarihini incelediğimizde diyalektiğin farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. İlkçağ felsefesinde diyalektiğin, ilk izlerine rastlanmaktadır. Antik Yunanda, doğa filozoflarının katkılarıyla şekillenip, Sokrates ve Platon ile birlikte bir yöntem olarak kullanılmıştır. Sokrates'te, diyalektik gerçek bilgiyi açığa çıkartan bir yöntem iken, Platon'da diyalektiği farklı anlamlarda görmek mümkündür. Platon diyalektiği, bir taraftan idealara götüren bir yöntem olarak kullanırken diğer taraftan da bilginin, ruhun ve devletin her alanında kullanmaktadır. Bu noktada doğa filozofları, diyalektiği açık bir şekilde felsefelerinde kullanmamış olsalar da aslında diyalektiği üstü kapalı bir şekilde kullanmışlardır.

Görüyoruz ki Herakleitos, logosu felsefesinin merkezine yerleştirmesiyle diyalektiğin bağlarını oluşturmaya başlamıştır. Herakleitos, diyalektiği bilinçli olarak kullanmamış olsa da, karşıtların logosta yine logos sayesinde varolması diyalektiğin göstergesidir. Herakleitos felsefesinin amacı, evreni ve doğayı açıklamak iken, araç olarak diyalektik yöntemle başvurmuştur. Parmenides'in felsefesinde de, diyalektiğe varlık ve değişim üzerinden yaptığı değerlendirmelerde rastlamak mümkündür. Parmenides'te diğer filozoflar gibi diyalektiği açık şekilde kullanmamaktadır. Parmenides'in bıraktığı noktadan devam eden Zenon'da değişime karşı gelmektedir. Bu doğrultuda Zenon'un diyalektiği, olumsuz olarak adlandırılmaktadır.

Felsefe tarihinde amaçlar ve araçlar aynı kalırken, yöntemler ve algılama tarzları değişmektedir. Bu yüzden yeni felsefe akımları ortaya çıkmakta olup, yeni felsefi düşünceden diğer felsefi düşünceye geçiş sağlanmıştır. Logosun ve arkhei'nin yerini, açık şekilde düşünce ve düşüncenin kendisi almıştır. Bu durumunun en önemli temsilcileri; Platon ve Hegel'dir. Platon diyalektiği, bir tartışma sanatı ve varlığın

yapılarının açıklaması için kullanmıştır. Diyalektik, Sokrates’le bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık, evren-doğa ve varlığın bütününe anlamaya ve bilmeye ışık tutan yöntem haline gelmiştir. Gördüğümüz üzere, Sokrates ile birlikte diyalektik inceleme aracı olma özelliği kazanırken, amacı ve içeriği de değişmiştir. Sokrates ve Platon, diyaloglarıyla ‘doğurtma’ sanatını felsefeye kazandırmışlardır. Tartışma sanatı, diyalektiği gerekli kılmaktadır. Çünkü öz olana ulaşmak için, dış etkenlerden kurtulması gerekmektedir. Bu noktada Sokrates’in amacı, soru sorarak kavramların özüne ulaşmak ve İyi’yi ortaya çıkarmaktır. Rahatlıkla şunu söyleyebiliriz ki Sokrates ve Platon ile diyalektiğin, bilinçsiz kullanımı bırakılmış artık öznel ve nesnel nitelikler kazandırılmıştır. Diyalektik, bilimsel araştırma ve varlığın ortaya çıkmasını sağlayan bir yöntem halini almıştır. Sokrates ve Platon, felsefelerinde amaçladıkları ‘iyi’ kavramına ulaşmak istemeleri, ahlaksal bir çerçeve oluşturmuştur. Sokrates’in felsefesinde, diyalektik varlığın açıklanmasına ve ortaya konulmasına yardım ederken, ulaşılmak istenen kavrama götüren bir yol olmuştur. Asıl amaç, kavramları tümevarım ve tümdengelim yöntemle incelerken, doğurtma sanatı da kavramların özüne ulaşmasını sağlamıştır. Sokrates, Ruh nedir? sorusunu incelerken diyalektiğin tüm özelliklerine başvurmakta olup, diyalektiğin evrensel yapısını oluşturmuştur. Diyalektik, karşıtların uzlaşmasını sağlayarak, insanın varlığı bilmesine ve varlığa ulaşmasını sağlayan düşünme şeklidir. Sonuç olarak Sokrates’in diyalektiği, öznel diyalektiğin başlangıcı olarak tanımlanabilir.

Platon ile birlikte diyalektik, özne ve nesnenin us üzerinden tanımlanmasını sağlamıştır. Diyalektik, artık ahlaksal alanın gerçekliğinin aranmasının yanı sıra, ideaları kavrama ve anlama yöntemi olma özelliği kazanmıştır. Platon’un kurmuş olduğu idealar dünyasıyla görüşler dünyası arasındaki etkileşimi sağlayan bir araç görevini üstlenmiştir. Platon, diyalektiği Sokrates’in kurmuş olduğu düşünce biçimini aynen felsefesinde kullanırken, Sokrates’ten farklı olarak idealar kuramını oluşturmuş olup, us ve duyular arasında bulunan bağın oluşmasını sağlamıştır. Bu şekilde Platon, Sokrates’in bıraktığı yerden diyalektiğe devam etmiştir. Diyaloglarında, doğurtma ve tümevarım yöntemlerini kullanmayı tercih etmiştir. Platon’un amacı, tartışmalarda mantıksal düşünmeyi buldurmaktır. İdealar kuramı ile diyalektiğe yüklediği görev dolayısıyla, Sokrates’ten farklı bir anlam kazanmasına sebep olmuştur. İdealar kuramının, gerçekliğini ve varlığını ortaya koymak için diyalektiğe bu işlevi yüklemiştir.

Diyalektik sayesinde, idealar ve duyular arasındaki bağın oluşmasını sağlamıştır. Platon diyalektiğin tümevarım, tündengelim ve ussal özelliklerini kullanmasının nedeni ideaların evrenselliğini kanıtlamaktır. Platon felsefesi sayesinde, ilk kez diyalektiğin düşünme, yargılama ve çözümleyici özelliklerini felsefenin içerisinde görmekteyiz. Platon, sürekli değişen dünya ile karşıtlık içinde değişmeyen kavramlar bulma çabasıdadır. Bilgi için değişmeyen nesneler bulmak zorunluluktur. Bilginin değişmeyen nesnesinin idealar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Duyusal dünyada ki şeyler ve onların özleri arasındaki ayırım, beden-ruh düalizminin temelini atmıştır. Platon, bedenın değişime mahkûm olduğunu fakat ruhun değişmeyen öze sahip olduğunu savunmuştur. Bedensel şeylerden uzaklaşıp değişmeyen öze ulaşmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Diyalektik yöntemi ile özü bulmayı hedeflemiştir. Platon'un diyalektik yöntemdeki amacı ideaların tanınmasını sağlamaktır.

Platon'da, diyalektiğin bir diğer özelliği de bilimsel kavramların incelenmesi ve kavranmasında bir araç olarak kullanılmasıdır. Diyalektik, net bir şekilde yöntem olarak kullanılmaktadır. Gerçek bilgiyi elde etmek için, diyalektiğe ihtiyaç vardır. Bilgi, idealar dünyasına ait olup ona ulaşmak için duyulardan arındırarak idealara ulaştırmak gerekmektedir. Bizi gerçek bilgiye götüren yol ise, diyalektiktir. Artık diyalektik, Platon'un kurmuş olduğu felsefesinde kullanılması gereken yöntem halini almıştır. Platon'da diyalektik, negatif özelliğinden Şölen diyalogu ile pozitif bir yöntem halini almıştır. Savın doğruluğuna ancak dışsal nedenlerden kurtularak ulaşabiliriz. Bu durum, nesnenin görünüşte olan gerçekliğinden, kendisi ile bağlantılı fakat görünüşte olmayan kavrama yüklenmesini diyalektik yöntem sağlamaktadır. Devlet diyalogunda diyalektiği daha belirgin görmekteyiz. Asıl bilginin görünüşten başlayarak, bilginin kendisine ulaşılmasını sağlayan diyalektik, matematiksel bir form kazanmaktadır. Matematik ve varlığın özünün aynı olarak düşünülmesi, varlığın logos ile bütün halinde olmasını sağlamaktadır. Platon'da diyalektiğin görevi, varlığı çözümlemek için bütünlüğü sağlamak ve oluşturulan bütünlük içerisinde her şeyi açıklayabilmektir. Her şeyin anlamı bütünlük içerisinde açıklanmakta olup, bu bütünlüğün ise idealar kuramına ait olduğunu göstermektedir. Diyalektik, birliğin sınırlarını ve şeylerle olan bağlantılarının belirlenmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, Platon felsefe ile diyalektiği özdeş kılmayı başarmıştır.

Hegel, felsefesini oluştururken kendisinden önceki felsefi görüşleri incelemiş ve eksik yanlarını eleştirmiştir. Kendi felsefesini oluştururken, eleştirdiği noktaların üzerinden yeni bir görüş geliştirmiştir. Diyalektiği maddesel dünyayı bilme, öğrenme ve düşünce aracı olarak kullanmaktadır. Hegel'e göre, diyalektik tarih boyunca gelişmekte olup, tarihin kendine özgü yapısı içerisinde yine kendi içerisinde devrilmesidir. Hegel'e göre diyalektik, bilgiye ve kavramlara ulaşmamızı, kavramların ve bilgilerin arasındaki bağı kurmamıza yardımcı bir araçtır. Diyalektik düşünceyi işleme görevine sahiptir. Hegel, felsefesinde bilginin nesne ve maddenin tarihiyle aynı olduğunu vurgulamıştır. Hegel, kendisinden önceki filozoflardan farklı olarak, nesnenin yasalarıyla aklın yasalarının özdeş olduğunu kabul etmiştir. Bu yüzden diyalektiğin, ilkelerini nesne ve aklın yasasının ürünü olduğunu savunmaktadır. Hegel'e göre, evren-doğa ve insan varlığı arasındaki bağ ve yasalar diyalektiğin kendisidir. Bunun sonucunda akıl, tarihi oluşturmakta ve gerçek bilgiye ulaşmak için uğraşmaktadır. Hegel'in felsefesindeki saltık bilgi, idenin bilgisidir. Bu yüzden her şey sonunda ideye bağlanmaktadır. Yani sonuç, başlangıca bağlanabilmektedir. Hegel, kendine ait bir felsefi görüş yaratmıştır ve bu görüş diyalektiktir.

Hegel felsefesinde diyalektik sadece varlığı anlamak için uygulanan bir yöntem değildir, varlığın açığa çıkmasını sağlayan bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Hegel'in diyalektiği, hem kendi felsefesini oluşturan yöntem hem de varlığın gelişimini belirleyen ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegel'in tarihini anlamak için diyalektik gereklidir. Tarihin içerisinde çelişkiler mevcuttur, bu çelişkiler tarihin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu süreci anlamamızı sağlayan ve çelişkileri açığa çıkaran ise diyalektik yöntemdir. Hegel'in felsefesinde tarihin oluşması tine bağlı bir durumdur. Hegel'e göre tinin hareket halinde bulunmaktadır. Tinin yapmış olduğu hareketin bir amacı olduğunu söylemektedir. Bu amaç ise, tinin özgürleşmesidir. Tin sürekli gelişim halindedir. Tinin ortaya çıkması, insanın varlığı ile ilişkilendirilir. Hegel insanı özbilinç olarak tanımlar ve insan gerçekliği kavramaktadır. İnsanın bilinci diyalektik süreçten geçerek gelişimini tamamlamaktadır. Hegel'e göre bilincin, öz bilinç haline gelmesi için karşıtlığa ihtiyacımız vardır. Bu noktada efendi-köle diyalektiği ortaya çıkar. Efendinin olması için köleye ihtiyacı vardır. Bilinç, özbilinç haline gelirken sürekli gelişim aşamasındadır. Bu aşamalar diyalektik ile aşılmaktadır. Hegel'in mantığı, varlık-oluş ve yokluk arasındaki diyalektik ilişki üzerine kurulmuştur. Oluş, somut düşüncenin

belirlenimi olarak, varlığın yokluğun diyalektik sonucudur. Soyut varlıktan başlayarak kavrama doğru yükselmektedir. Varlık ve kavram arasında bir özdeşlik mevcuttur. Mantığının amacı idenin bilinmesini sağlamaktır. Hegel'in mantığı ontolojik temele sahiptir.

Hegel'in diyalektik yöntemi, felsefesinde somutluk kazanmaktadır. Nasıl somutluk kazandığını çalışmamızda detaylı olarak inceledik. Platon'un felsefesinde olduğu gibi Hegel'e göre de usun diyalektik işlevleri, çözümleyici niteliğe sahiptir. Diyalektik, kavramları elde etmemize yardımcı olmaktadır. Bunun asıl amacı, evren-doğa ve insan varlığını anlamaktır. Bu üçlü yapıyı oluşturan ide, tüm evrene yayılarak kendine özgü bilim ve tarihi oluşturmaktır. Bu yapı, tez-antitez ve sentez yoluyla gerçekleşmektedir. Bu yaklaşım Hegel'in felsefesinde tarihin kendisidir. Hegel'in, diyalektik ile görüşleri kendisinden sonraki filozoflar tarafından eleştirilmiştir. Fakat diyalektiğin anlamı ve işlevinin Hegel tarafından oluşturulduğunu görmekteyiz. Hegel, felsefesinde diyalektiği bu aşamaya getirmesinden dolayı, sonraki dönemlerde bile üzerine tartışmalar yapılmasına neden olmuştur. Hegel'de diyalektiğin amacı belli olup mutlağa giden bir yol ve özgürlüğün ilk adımıdır. Diyalektik, Hegel'in felsefesinin oluşmasında bir araç konumundadır.

Platon'un diyalektiği hakkında eleştiriler olmasına rağmen, ustaca kullandığını da kabul etmek gerekmektedir. Platon, felsefi görüşlerini diyaloglar üzerinden göstermektedir. Biz, diyalektiğini her diyalogunda farklı bir tartışmanın içinde görmekteyiz. Platon, diyalektiği tartışma sanatı ve evrensel olanı kavramak hatta ideaların gerçekliğini kanıtlamak için kullanmaktadır. Diyalektiğin her anlamının, Platon'un felsefesinde karşılığını bulmak mümkündür. Kendisinden sonra ki filozoflara ışık tutmakla birlikte, felsefe tarihine büyük bir iz bırakmıştır.

Platon'un bırakmış olduğu noktadan devam eden Hegel ise, diyalektiği daha farklı bir noktaya getirmeyi başarmıştır. Hegel'in felsefesi, bilinç felsefesidir. Bu açıdan tinsel olanın kendini gösterdiği tarih, toplum ve diyalektiğin iç içe olduğu bir toplum felsefesidir. Hegel, diyalektiği tin bilimlerinin yöntemi olmasıyla, doğanın ve varlığın ilkesi olarak felsefede yöntem olarak göstermektedir. Hegel felsefesinde diyalektik, tarihsel süreç içinde Platon'da doruğa ulaşmış olan bu gelişim, Hegel ile olgusal, düşünce ve mantıksal gelişimini tamamlamaktadır. Hegel, varlık-yokluk ve oluş

diyalektiğini, Parmenides ile başlayarak daha sonra diyalektiğin olumsuzlamasını yapan Zenon'u ve iki görüşü birleştiren Herakleitos'un sentezi olarak sunmaktadır. Hegel, olgusal ve akılsal olanı, duyusal olanın ötesindeki gerçekliği kabul etmektedir. Hegel, karşıt olanı birlik içinde kavramayı sağlayan Platon'un diyalektiğini, düşüncenin nesnel gelişimine olanak sağlamıştır. Hegel'in kendisinden önceki döneme hakim olması ve üzerine çalışmalar yapması felsefi görüşünün şekillenmesine katkı sağlamıştır. Hegel felsefe tarihinde eksik gördüğü noktaları tamamlayarak felsefesini oluşturmuştur. Hegel diyalektiği felsefesinde betimleyerek kullanmıştır. Platon ve Hegel'de diyalektik hakikati araştırmak ve açıklamamanın yöntemidir. Hegel, çelişkilerin birliğinden hareketle diyalektiği betimlemektedir. Platon ise, karşıtlar üzerinden kesin ayırım yaparak, idealara ulaşmanın bir yöntemi olarak kullanmıştır. Hegel'de diyalektik sadece araştırma ve açıklama yöntemi olarak değil, varlığın kendisini gerçekleştirmesinin bir betimlemesi olarak kullanılmıştır. Diyalektik, özdeşlik ve çelişkiyi içeren bir bütünlüğe sahiptir. Platon ve Hegel'de akıl, tartışma sayesinde karşıtlardan geçerek asıl kavrama ulaşmayı ve gerçeği kavramanın tek yoludur. Gerçekliği karşıtları ile bir bütün olarak kavramak ancak diyalektik yöntem ile mümkündür. Platon'da diyalektik, aklın zorunlu hareketi ve düşünmenin ideal şekli olan soyut belirlenimdir. Hegel'de ise somut, olumsuz-akılsal bir belirlenim kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi. Ankara: V Teori Yayınları, 1989.
- Akarsu, Bedi. Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1994.
- Aksu, Şener. Hegel ve Tarih Felsefesi. Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Aristoteles, Metafizik, Çeviren Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Aristoteles, Retorik, Çeviren Mehmet Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Arslan, Ahmet. İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Aster, Ernst von. İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, Çeviren Vural Okur, İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005.
- Bektaş, Oya Esra. "İdealizmin Ötesinde Yeni Bir Schelling İmgesi", Kaygı Dergisi. Sayı:20, (2013).
- Bilgiç, Meriç. "Kant ve Hegel Diyalektiklerinde Rol Değişimi", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 18, (2004).
- Bolay, Süleyman Hayri. Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Bonsiepen, Wolfgang. "Hegel'in Tinin Görüngübilimi Kitabının Problemleri", Çeviren Toros Güneş Esgün, Monokl Dergisi "Hegel Sayısı", İstanbul: Mas Matbaacılık, 2008.
- Brehier, Emile. Felsefe Tarihi, Çeviren Miraç Katırcıoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Bumin, Tülin. Hegel- Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1987.
- Bumin, Tülin. Hegel'i Okumak. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1993.
- Capelle, Wilhelm. Sokrates'ten Önce Felsefe I, Çeviren Oğuz Özügül, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994.
- Cevizci, Ahmet. "Platon'un Devletteki Bölünmüş Çizgi Analogisi", Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi. 15, (1994).
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'da. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. İdealar Kuramı Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999.
- Cevizci, Ahmet. İlkçağ Felsefesi. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Copleston, Frederic. Hegel, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1985.
- Copleston, Frederic. Platon, Felsefe Tarihi, Cilt I, Yunan ve Roma Felsefesi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1985.
- Copleston, Frederick. Alman İdealizmi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1996.
- Copleston, Frederick. Ön-Sokratik Felsefe, Sokrates ve Dönemi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1983.

- Çakmak, Cengiz. Fragmanlar: Herakleitos. İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2009.
- Çelebi, Vedat ve Ahmet İnan, 'J. G. Fichte, J. P. Sartre Ve E. Levinas'da Ben Ve Ben-Olmayan/Öteki İlişkisi Bağlamında Diyalektik Süreç', Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12, 65 (2020), 600-610.
- Çilingir, Lokman. Pratik Aklın Doğal Diyalektiği. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Dağtaşoğlu, Ahmet Emre. "Platon'da Yöntem Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Demirel, Zeynep Dilara. "Hegel ve Marx'ta Diyalektik", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.
- Denkel, Arda. Düşünceler ve Gerekçeler. İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997.
- Dhondt, Jacques. Hegel ve Hegelcilik, Çeviren Bayram Işık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Diogenes, Laertios. Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Çeviren Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Doğan Özlem ve Ateşoğlu Güçlü. Tarih Felsefesi ve Seçme Metinler Herder, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.
- Ege, Ragıp, "Diyalektik", Felsefe Ansiklopedisi Cilt: 4, Ed. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006, 576-604.
- Ege, Ragıp. "Jacques Derrida'nın Hegel'in "Aufhebung" (Ortadan Kaldırma) Kavramını Soruşturması Üzerine", Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, No: 4, (2005).
- Engels, Friedrich. Doğanın Diyalektiği, Çeviren Arif Gelen, Sol Yayınları: Ankara, 2006.
- Eroğlu, Cem. "Toplumsal araştırmalarda Diyalektik Yöntem", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 21/ 3, Sevinç Matbaası, Ankara, (1967).
- Ersin, Vedat Elgür, "Kendi Geçerliliğini Kanıtlayan Bir Tarih: Diyalektik Gelişimi ve Onto- Politika", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Farouki, Nayla. İdea Nedir, Çeviren Atakan Altınörs, İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- FICHTE, Johann Gottlieb, Eyleyen Felsefe Johann Gottlieb Fichte, Çeviren Yasemin Çina, Haz. Eyüp Ali Kılıçaslan, Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Kanat Yayınları, 2005.
- Göçmen, Doğan. "Hegel'in Felsefe Kavramı Üzerine Kısa Bir Deneme", Monoki Dergisi, (2008), 245-252.
- Gökberk, Macit. Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- Haşlakoğlu, Oğuz. Politeia Diyalogunda Episteme Tasnifi ve Dialektika Methodos un Anlamı, Felsefe Tartışmaları, 2005.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. Mantık Bilimi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 2014.
- Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, Çeviren Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991.

- Hegel, Seçilmiş Parçalar-Tinin Fenomenolojisi- Mantık Bilimi- Tarih Felsefesi Üstüne Dersler- Estetik Üstüne Dersler- Felsefe Tarihi Üstüne Dersler, Çeviren ve Hazırlayan: Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Hegel, Seçme Parçalar, Çeviren H. Demirhan, Ankara: Onur Yayınları, 2011.
- Hegel, Tarihte Akıl, Çeviren Önay Sözer, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2004.
- Hegel, Tinin Görüngübilimi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2004.
- Hegel. Mantık Bilimi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2004.
- Hilav, Selahattin. Diyalektik Düşüncenin Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Hilav, Selahattin. Felsefe El Kitabı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- <https://sozluk.gov.tr/chrome://settings/content/siteDetails?site=https%3A%2F%2Fsozluk.gov.tr>. (10.03.2020).
- Hume, David. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, Çeviren Aruoba Oruç, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Hyppolite. Jean, Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar, Çeviren Doğan Barış Kılınç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- Kaliç, Sabri. Tarihe Adını Yazdıran Yüz Büyük Düşünür, Maya Kitap, İstanbul, 2012.
- Kant, Immanuel, Arı Usun Eleştirisi, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1993.
- Kant, Immanuel. Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı, Çeviren Seçkin Selvi, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Karaböcek, Can. Hegel Felsefesinde Tek Geçerli Felsefi Yöntem: Betimleme, Felsefe logos Dergisi, No:1-2, Sayı: 35-36, 2008.
- Kılıçaslan, Eyüp Ali. “Feuerbach Üzerine Tezlerde İdealizm – III: Cinsten Tine, Felsefe Yazın Dergisi, Ankara: Mattek Matbaacılık, Sayı: 16, (2010).
- Kojeve, Alexandre. Hegel Felsefesine Giriş, Çeviren Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Kojeve, Alexandre. Köle-Efendi Diyalektiği, Çeviren Tülin Bumin, Defter Dergisi.
- Kranz, Walther. Antik Felsefe, Çeviren Suad Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2014.
- Küçükalkp, Derda. “Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi Köle Diyalektiği”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Bursa, 29/1, (2010).
- Lenin, Vladimir İlyiç. Felsefe Defterleri, Çeviren Atilla Tokatlı, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1975.
- Lukacs, Georg. Sosyal Varlık Bilimine Doğru; Hegel, Çeviren Ayşen Teksen, İstanbul: Payel Yayınları, 2013.
- Maublanc, René ve Cachin, Marcel, Sosyalizmin Işığında Felsefe, Bilim ve Din, Çeviren Asım Bezirci, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2009.
- Orman, Enver. "Platon'un Ruhü ve Hegel'in Tini," Yeditepe'de Felsefe, 15-46, (2008).
- Orman, Enver. “Hegel Felsefesi”, Felsefe Söyleşileri, TMMOB İstanbul Şubesi, 2007.
- Orman, Enver. “Hegel’ci Diyalektikte Bir şey ve Başkası”, Kutadgubilig Felsefe ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı:9, (2006).
- Özçınar, Şahin, “Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği: Hegel Felsefesinde Bilincin Dolayımı ve Nesneleşmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- Özçınar, Şahin. “Hegel’de Özbilincin Diyalektiği”, Felsefelogos Dergisi, İstanbul: idil Matbaacılık, Sayı: 35-36, (2008).
- Öztürk, Fatih. Platon, “Diyalektik Yöntem ve Bilgi Problemi Üzerine”, Felsefe logos Dergisi, sayı: 35-36, (2008).
- Pinkard, Terry. Hegel, Çeviren Mehmet Barış Albayrak, Ankara: Kültür Yayınları, 2012.
- Platon, Devlet Adamı, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Platon, Devlet, Çeviren Cenk Saraçoğlu - Veysel Atayman, İstanbul: Bordo-Siyah, 2005.
- Platon, Diyaloglar Kratylos, Çeviren Teoman Aktürel, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Platon, Diyaloglar Menon, Çeviren Adnan Cemgil, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Platon, Diyaloglar Sofist, Çeviren Ömer Naci Soykan, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Platon, Diyaloglar Theaitetos, Çeviren Macit Gökberk, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Platon, Mektuplar, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Platon, Parmenides, Çeviren Saffet Babür, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989.
- Platon, Phaidon Ruh Üzerine, Çeviren Nazile Kalaycı, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Platon, Phaidon, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Platon, Philebos, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Platon, Sokrates’in Savunması, Çeviren Erman Gören, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Platon, Şölen, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Politzer, Georges. Felsefenin Başlangıç İlkeleri, Çeviren Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1999.
- Popper, Karl. Açık Toplum Düşmanları 1, Çeviren Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Rosenthal M. ve Yudin P. Materyalist Felsefe Sözlüğü, Çeviren Aziz Çalışlar, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1977.
- Russell, Bertrand. Batı Felsefe Tarihi 3, Çeviren Muammer Sencer, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.
- Russell, Bertrand. Batı Felsefe Tarihi İlkçağ, Çeviren Muammer Sencer, İstanbul: Say Yayınları, 2000.
- Sayar, Mehtap. “Hegel’de Diyalektik Yöntem”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Schelling, “Felsefi Sistemimin Sunumu”, Çeviren Oya Esra Bektaş, FLSF Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, 441-472.
- Schelling, “Real ve ideal Olanın Doğadaki Bağıntısı Üstüne”, Çeviren Ömer Naci Soykan, Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph. Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üstüne, Çeviren Ömer Naci Soykan, Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları, İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006.
- Sena, Cemil. Felsefe Ansiklopedisi 2. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

- Soykan, Ömer Naci, Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Soykan, Ömer Naci. Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat. İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006.
- Stace, Walter Terence. Hegel Üzerine, Çeviren Murat Belge, Ankara: Fol Yayınları, 2019
- Störig, Hans Joachim. İlkçağ Felsefesi Hint Çin Yunan, Çeviren Ömer Cemal Güngören, Ankara: Yol Yayınları, 1993.
- Störig, Hans Joachim. Vedalardan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi, Çeviren Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Sunar, Cahit. "Parmenides ve Varlık Meselesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 19, (1971), 17-27.
- Şahin Özçınar, "Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel'in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği", Kaygı dergisi, sayı: 22, (2014).
- Şeptulin, Aleksandr. Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları, Çeviren Yakup Şahan, İstanbul: Yordam Kitap, 2013.
- Thalheimer, August. Diyalektik Materyalizme Giriş, Çeviren Sevinç Altınçekiç, İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Tokatlı, Attila. Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973.
- Tokatlı, Attila. Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı Hegel. İstanbul: Yazko Yayınevi, 1983.
- Topakkaya, Arslan. "J.G. Fichte'nin Bilim Öğretisi Adlı Eserinde Varlık Açılımının Yöntemi Olarak Diyalektik", Kaygı Dergisi, Sayı:9, (2007).
- Topakkaya, Arslan. Sistematik Felsefe Bağlamında Platon Aristoteles Karşılaştırması. İstanbul: Nobel Yayınevi, 2014.
- Turgut, İhsan. "Platon'da Bilgi Türleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22, (1978).
- Uçar, Meryem. "Bilinç ile Özbilinç Arasında duran Sonsuzluk: Evrik Evren", Baykuş Dergisi, İstanbul: Alef Yayınevi, Mayıs-Ağustos, (2008).
- Ürek, Ogün. "Schelling 'in Kant Eleştirisi, Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar", 1/4, (2008).
- Warburton, Nigel. Felsefenin Kısa Tarihi, Çeviren Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Whitehead, Alfred North. Süreç ve Gerçeklik: Kozmolojide Bir Deneme, Çeviren Kevser Çelik, İstanbul: Fol Yayınevi, 2021.
- Wood, Allen W. Kant, Çeviren Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2009.
- Yaltıraklı, Ufuk. "Hegel'in Fenomenolojisinin Bilgi kuramsal Temelleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- Yalvaç, Faruk. Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş. İstanbul: Phoenix Yayınları, 2008.
- Yenişehirlioğlu, Şahin. Felsefe ve Diyalektik. Ankara: Maya Yayınları, 1985.

- Yıldız, Hasan. “Platon’un Felsefesinde Yönetici Ahlakı”, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5/15, (2015).
- Zizek, Slovoj. Hiçten Az Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi, Çeviren Erkan Ünal, İstanbul: Encore Yayınları, 2015.

